

ERA.T-76.1.10465

A-261

Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituskomitee

KULTUURIMÄLESTISTE

RIIKLIK PROJEKTEERIMISE INSTITUUT

Objekt: Uurimistööd

Sifr. nr.: töö nr. II-79216

Tellija: Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsioon

Teostaja: _____

Romaani ja gooti mööbel

XI - XVI sajandini

Direktor _____

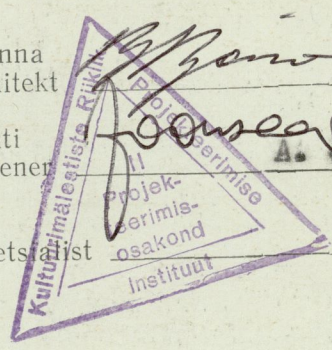
Peainsener [Signature] H. Toss

Osakonna juhataja [Signature] J. Vali

Osakonna peaarhitekt [Signature] R. Raie

Projekti peainsener [Signature] A. Jõnasaar

Peaspetsialist _____

Tallinn 1980

2

SISUKORD

Eessõna	lk. 1 - 2
I osa:	
Romaani ja gooti mööbli üldiseloomustus	lk. 4 - 13
II osa:	
Kirst	lk. 15 - 19
Pink	20 - 21
Tool	22 - 27
Taburet, järi	28
Kapp	29 - 33
Kredentslaud ja nõudekapp (puhvet)	34 - 35
Laud	36 - 37
Voodi	38 - 39
Pult	40
Kocripink	41 - 45
Kirjandus	46 - 51
Fotoillustratsioonide annoteeritud nimestik	52 - 63

ROMAANI JA GOOTI MÖÖBEL
(XI - XVI SAJANDINI)

Koostanud: A. Nurga

Tallinn 1980

Eessõna

Käesolevaga püütakse anda ülevaade mööbli arengust Lääne-Euroopas 11. - 16. sajandini s. o. romaani ja gooti stiili perioodil.

Need umbes viissada aastat on kaasaegse mööbli tekke ja kujunemise algusaastad, kus tehakse läbi pikk ja keeruline areagutee primitiivsest puusepatööst kuni tänapäevase mööbli kõigi prototüüpide väljakujunemiseni hilisgootikas. Hilisemast mööbliajalooost ei ole vastu seada teist tähtsusest samaväärset ajastut gootikale, kus raamkonstruktsiooni taasavastamisega tehti võib-olla suurim tehniline edusamm mööblivalmistamises.

Käesolev töö ei ole iseseisev uurimus, vaid kompilaatiivne kokkuvõte üld- ja erikäsitlustes antud iseloomustustest keskaegsele mööblile. Töö on üles ehitatud leksikoni põhinõttel ja jagatud kahte ossa. Esimeses osas antakse romaani ja gooti sisustuse ja mööbli üldiseloomustus, teises kirjeldatakse keskaegset mööblit eraldi liikide kaupa.

Sõltavalt töö iseloomust oleme tekstiosa püüdnud esitada võimalikult lühisõnaliselt, konspektiivselt, ütlemaajätmisi tekstis aga korvata rohke pildimaterjaliga.

Et töö on puhtakujuline kompilatsioon, ei ole alljärg-

nevas kasutatud viidetesüsteemi. Tekstiosa lõppu on lisatud kirjanduse soovitusnimestik koos käesoleva töö aluseks olnud kirjanduse äranäitamiseega.

Kui esitatud materjal aitab algajal ajaloolasel või arhitektiil-projekteerijal sisse elada keskaegse sisustuse ja mööbliga seotud küllalt komplitseeritud probleemideringi ja kätte juhatada täiendavaid allikmaterjale kirjanduse näol, on töö oma ülesande täitnud.

Mitte mingil juhul ei ole käesolev töö aga mõeldud "mustirraamatuna" koopiade valmistamiseks.

I CSA

ROMAANI JA GOOTI MÖÖBLI ÜLDISELOOMISTUS

Keskaegse mööbli tundmaõppimisel on meil allikatena kasutada säilinud originaal esemed, kaasaegne ikonograafiline materjal (miniatuurid, reljeefid, maal ja graafika) ning ürikulised andmed. Viimased üksi jäävad tihtipeale surnud andmeteks, kui ei ole kõrvale seada originaali või ikonograafilist kujutist esemest, mida tekstis on vaid pögnusalt mainitud. Samuti on ikonograafiline materjal üksinda ebapiisav otsustamiseks keskaegse sisustuse ja mööbli üle. 13. sajandini kujutatakse romaani seinamaalis ning reljeefil üksikesemeid (enamasti representatiivse iseloomuga istmeid jms.) mitte aga ruumi tervikuna. Ka järgneval sajandil annavad interjöörivaated kaunis ebamäärase ja tingliku ettekujutuse ruum - mööbel - inimene suhteist. Huvi ruumi kui inimese tegeliku eluga ja tema õige kujutamise vastu ilmub alles 15. sajandil.

Arvestada tuleb ka võimalust, et osa kujutatust võib olla autori puhas fantaasialooming.

Originaalmööblit romaani perioodist on säilinud enam kui napilt, et selleaegsest sisustusest ammendavat ülevaadet saada. Suhteliselt arvukalt on esindatud gooti mööbel, eeskätt hilisgooti s. o. 15. sajandi mööbel. Otsustustega tu-

leks aga ka siin olla ettevaatlik, kuna säilinud on vaid üks teatav osa tollasest mööblist. Põlvest põlve parandus eeskätt kunstiliselt väljapaistvam mööbel, mis oma valmistamisajal sageli oli pigem esindus- ning luksusese kui igapäevane tarbemööbel. Üksikud lihtsamad esemed võlgnevad säilimise eest tänu sageli üksnes õnnelikule juhusele.

Romaani mööbel 11. - 13. sajandil

Kuni 12. - 13. sajandini oli elamukultuur keskaegses Euroopas üsna primitiivsel tasemel. Linnad olid väikesed, nende mõju poliitilisele ja majanduselule veel nõrk, linnakodanlus alles välja kujunemata.

Romaani mööbel s. o. eelkõige üksikutele feodaalisandatele ja vähestele jõukamatele kaupmeestele kuuluv elamu-^{shady} mööbel ning kirikute ja kloostrite sakraalmööbel. Nii linnuse kui varase linnaelamu tollane sisustus oli tõenäoliselt äärmiselt napp, piirdues vaid hädapäraste, liikuva eluviisi tõttu ka hästi transportitavate tarbeesemetega. Varasel keskajal ja romaani perioodil ei kuulu mööbel reeglina staatussümbolite hulka.

Sisustuses domineerivat printsiipi võiks sõnastada järgmiselt: nii palju kui võimalik, nii vähe kui võimalik. Mööbliesemete üldise vähesuse juures on igati neist võimalik kasutada mitmes funktsioonis: kirst oli nii istmeks, kappiks kui reisikohvriks, pikk pink istumiseks, lauks ja voodiks jne.

Ruumis domineerib sisseehitatud mööbel: niššistmed, seinapingid, -apid ja-riiulid. Mobiilise mööblina esineb ruumis vaid kirst ja 1 - 2 personaalset istet - tooli - feddaalisandale, perekonnapeale või aukilaisele. Stabiilset (söögi) lauda ei tuntud, selle asemel kasutati lahtist plaati, mis söögiseegadeks tõsteti vastavatel pükkalustel (-jalgadel) ruumi keskele, muul ajal seisis aga seinä ääres.

Mööbli paiknemine tihedalt seinä ligi on üks romaani ja vaiaegooti interjööri olulisemaid tunnuseid.

Suurt osa mängisid sisustuses tekstiilid - kangad, vaibad, padjad -, mis pidid pihendama istmete kõvadust ning muutama suhteliselt kõleda hämara ruumi rõõmsamaks ja hubasemaks.

Peale üksikute kloostritöökodades valmistatud esemete (valitsejaistmete, aardekastide jne.) iseloomustab romaani mööblit tervikuna primitiivne puusepatöö, mis jääb kaugemale maha hilisantiigi mööblikunstist. Ulatuslikult levib 11. - 13. sajandini treitud postmööbel, mis lähtub küll antiigi eeskujudest, ei ole aga selle loov edasiarendus, vaid vana- de vormide ja võtete dilettantlik jäljendamine.

Hoopiski primitiivsed on oma konstruktsioonilt romaani kirstud jaapid, millede puhul paksud laiad lauad on kokku pandud kas sammast- või kastkonstruktsioonis puupunnide, tüüblite ja arvukate sepi- vitste abiga. Viimased on varasemal kastmööblil ka siksaks dekoorielementideks.

Vasturääkivad on andmed maalingu esinemisest romaani mööblil. On neid, kes arvavad, et enamik mööblit oli ereda- värvilise maalingu- ga, ja teisi, kes väidavad, et mööbli pind

oli kas üldse töötlemata või siis immutatud õhukese värnitsakihi või vahakorraga. Originaalmööblis säilinud värvi-fragmendid lubavad oletada siiski kaunis sagedast maalingu kasutamist. Maaling kanti kips- või kriidikrundile, mille alla oli kleebitud linane riie või nahk. Istemööbli puhul (klapptoolidel näiteks) kanti kriidikrunn vahetult puudale.

Juba romaanikas ilmub maalingu kõrvale ka nikerdus täkkeornamendi näol, mis talupojamööblis on püsinud tänapäevani.

Gooti mööbel 14. - 15. sajandil

Linnade majandusliku jõukuse ja poliitilise mõjuväime kiire kasvuga kujuneb 14. sajandiks välja uus mõjukas kunstiteheline - käsitöölisest ja kaupmeestest linnakodanlus, kes otsustavalt hakkab kaasa rääkima ka mööbli arengus. *Schodig*

Stiiliajalooline areng ei toimu mööbli puhul paralleelselt arhitektuuriga ja teiste kunstidega. Gooti arhitektuuriga (mille õitseng Prantsusmaal on juba 13. sajandi lõpul) on vahetu seos vaid kiriklikul mööblil (kooripultidel, -pinkidel ja altarikappidel), kuna profaanmööblis püsib veel 14. sajandi alguses lihtne laudkonstruktsioon ning romaanipäraseid kujunduselemente.

Otsustav muutetus mööbli arengus toimub alles üleminekuga raamkonstruktsioonile 14. - 15. sajandi vahetusel, millega primitiivne puusepatöö asendub tegeliku tislertööga.

Pöenäoselt oli eelduseks raamkonstruktsiooni "taasavastamisele" (raamkonstruktsiooni tunt ti hästi ja kasutati juba Vanas Roomas) ning ulatuslikule kasutamisele saeveski leiutamine 1322. aastal Augsburgis.

Uut konstruktsiooni võib võrrelda tugisüsteemiga gooti sakraalarhitektuuris: eseme kandva skeleti moodustavad nurkades tappidega ühendatud tugevad raampuud, millede soonde on paigutatud õhukesed täidistahvlid, paneelid. Kui varasema lihtsa laudkonstruktsiooni puhul paksud lauad õhuniiskuse muutudes kõveraks tõmbusid ja lahti pragunesid, siis uue konstruktsiooniga oli see oht välistatud. Raamkonstruktsiooni suurema vastupidavuse tagas puiduki erinev suund raamis ning täidistahvlitele jäetud piisav liikumisvabadus soones. Oluline oli seegi, et ese muutus niid tunduvalt kergemaks, mobiilsemaks. Ka materjali kokkuhoid oli märgatav, ühtlasi suurenesid võimalused eseme rikkalikumaks dekoratiivseks kujundamiseks.

Olulise uuendusena elamukultuuris, mis küllap mõjutas ka mööbli arengut, on ahju ja kamina, eelkõige aga klaasitud akende levik. Kodanlase eluruum 15. sajandil erineb märgatavalt varasemast, paistes silma oma suhtelise mugavuse ja valgusküllusega. Ruumi keskpunkti moodustab kas kamin (põhjapoolsetes maades) või kahhelahi (lõunas). Üldlevinud kiviplaad- või keraamilistest plaatidest pöranda kõrval esineb juba ka laudpörandat. Põhjapoolsetel aladel on eluruumi seinad enamjaolt poolest saadik krõhvitud (jõukamates elamutes ja ühiskondlikes hoonetes ka maalitud), alles aga kaetud puitvaheldise - lambriga. Puidurikkas lõunas kattis

tahveldis enamasti tervet seinu, ulatudes maast laeni ja moodustades viimasega kujundusliku terviku.

Erineva elamukultuuri märgiks hilisgootikas on senise napi ja põhiliselt vaid hädapärase sisustuse täiendamine mitme uue mööbliesemega, millel lisaks tarbepuukitsioonile on selgelt väljenduv luksus- ning esindusiseloome. Nii lisandub 15. sajandil elamuisustusse stabiilne laud eri tüüpidega erinevaks otstarbeks, suur baldahiinwoodi ja vabaltseisvad kapid nii rõivaste kui nõude jaoks. Puhtakujulist luksusset esindabki viimane - nn. dressoir - nõudekap (riiul) majapidamises leiduvate väärismetallist kannude, karikate, vaagnate jms. eksponeerimiseks.

Keskaja lõpul esinevad elamu sisustuses juba kõikide kaasaegsete mööbliesemete prototüübid.

Europa varakeskaegne mööbel, nii treitud postmööbel kui primitiivne kastmööbel, moodustas Prantsusmaalt Skandinaavia ja Troolini ühtse terviku. Mööbli stilistilised erinevused kujunevad välja alles hilisgootikas, seletudes mitte rahvusliku eripäraga, vaid kasutatud materjali erinevate omadustega ning väljendudes peamiselt ornamendierinevustes.

Põhjapoolsetes maades Prantsusmaal, Flandrias ja Loode-Saksamaal, mis Van Eyck'idest Dürerini moodustasid kultuurilise terviku, samuti Inglismaal ja Skandinaavias kasutati mööbli valmistamisel reeglina tammepuud, mille tihe lühike-sekiuline kõva puit sobis hästi plastiliseks nikerduseks. Seepärast iseloomustab põhjapoolset tammemööblit peamiselt kõrgreljeefne rikkalik massvärkornament või naturalistlik taimornament, millele hilisgootikas koos uue konstruktsioo-

niivõõbi levikuga lisanduvad uued ornamendimotiivid: voldistik-ornament ja X-kujuline paelornament.

Voldistikornament (pr. parchemin plié, sks. Faltwerk, ingl. linen fold pattern), mida eestikeelses terminoloogias on nimetatud ka papüürusornamendiks, levib 15. sajandil üle kogu Lääne- ja Põhja-Euroopa. Tema kodumaa on ilmselt Flandria, kust ta kannis ruttu levib teistesse maadesse, esinedes üksikjuhtudel koguni Põhja-Itaalias ja Hispaanias.

Voldistikornament koosneb profiilhõõvliga modelleeritud süvarihvadest ja ümarvõõtidest, mis reastikku koos meenutavad kokkuvolditud riidet, pärgamenti või nahka. Voldistikornamendi laialdase leviku peamisi põhjusi on ilmselt tehnilise teostuse lihtsuses: mööblitöötaja sai sellega hakkama ise, ilma et ta oleks vajanud akerdaja abi eseme lõpliku viimistluse juures.

Domineeriva ornamendimotiivina esineb voldistik ka seinapaneelidel hilisgooti interjööris (Eestis on ainuke teadaolev näide sellest Tallinnas Vene t. 17).

Suhteliselt lühikest aega esineb Flandria ja Loode-Saksamaa hilisgooti mööblil voldistikornamendist edasi arenenud X-tähe kujuline paelmotiiv täidistahvlitel (sks. X-Füllungen).

Raamkonstruktsiooni levikuga ning täidistahvlite relieefse akerduse enda valgus-varju mängu tõttu kaotas maalning oma esialgse tähtsuse. Gooti tammemööbel oli enamasti vaid värnitsuga immutatud, mis andis puidule loomulikust pisut tumedama pehme pruuni üldtooni. Tumedat peitsi, millega vana mööblit mõõduvad sajandil "värskendati", keskajal ei kasutatud. Originaalmaalingu ja kullatise jälgi on ainult üksikutel esemetel.

Vastupidiselt põhjapool kasutatud tammele võimaldab Lõuna-Euroopas (Lõuna-Saksamaal, Austrias, Sveitsis) mööbli valmistamisel tarvitatud pikakiuline pähme männi-, kuuse- või seedripuit vaid pinnalist reljeefi. Seetõttu kujundab lõunapoolse okaspuitmööbli eriomase näo lamereljeefne väänel- või paelornament, mis Alpimaades katab eset tervikuna, raamkonstruktsiooniga mööbli puhul esineb aga ainult raampuudel. Et illusoorselt ornamendi reljeefisust suurendada on foon enamasti värvitud punaseks, väänel röheliseks.

Lamereljeefne väänelornament esineb Alpimaades lisaks mööblile ka seinatahveldisel, ustel ja laetaladel, kujundades värvirõõmsalt virvendava ning irratsionaalselt mõjuva interjööri.

Lõunapoolisel mööblil esineb siiski ka kõrgreljeefset suurset nikerdust (Lõuna-Saksa suured rõivakepid), mis pole siis aga esemega samast materjalist, - kuusest, männist, vaid kõrgekvaliteetsest pärnapuidust.

Geeti mööbli puhul esmakordselt on lõunas (näit. samade kappide juures) kasutatud vineeri, õigemini õhukest väärispuidu - vahtra või saare - ^{spooni} ~~lehti~~ okaspuumööbli välispinna katmiseks.

~~Samade kappide juures on mööbli puhul esmakordselt alatuslikumalt kasutatud vineeri s. o. väärispuidust spooni, mis senimaani esines vaid väikeste kastikeste dekoratiivse kujunduse juures.~~

Nii lamereljeefne ornament kui harvaesinev kõrgreljeefne nikerdus lõunas on dünaamiline, fantaasiarikas ja ekspressiivne, mööbel ise seeläbi mitmekesine, elu- ja värvirõõmus vastupidi põhjapoolse mööbli kainele asjalikkusele ja vaesheitud elegantsile.

Kõrg- ja hilisgooti mööbli võib stiilierinevuste põhjal seega jagada põhja- ja lõuna või tamme- ja okaspuumööblikks. Märksa väiksemad on erinevused üksikute maade piires, kuna rahvuste ja rahvusriikide kujunemine on gooti stiiliperioodil alles arenemise algstaadiumis.

Kõige elegantsem, detailipeenem ja graatsilisem on gooti mööbel Prantsusmaal. Nagu prantsuse kunsti tervikuna, iseloomustab ka mööblikunsti tugev õukondlik mõju, mistõttu siin kaunis vara ja sagedamini kui mujal on mööblil luksus- ja esindusiseloom. Samas aga säilitab prantsuse mööbel alati oma konstruktiivse selguse ning oranmendis (varasest massvärgist kuni hilisgooti rayonnant' ja flamboyant' stiilini) vaoshoitud pidulikkuse ja mõõdukuse.

Prantsuse mööbliga on tihedas suguluses Flandria kõrgetasemeline mööblikunst, viimane omakorda on oluliselt mõjutanud Loode-Saksamaa (Reinimaa) mööbli arengut.

Ülejäänud Saksamaa osas on mööblikunst iseloomult demokraatlikum kui ülalnimetatud maades, kuna mööbli tellijana on Saksamaal kaunis varakult teoniandvaks ühiskondlikuks kihiks jõukas linnakodanlus.

Suhteliselt omaette seisab inglise keskaegne mööbel, mida iseloomustab rõhutatult lihtne konstruktsioon, raskepärasus ja massiivsus, kaunistuse nappus. Keskaja lõpul ilmub inglise hilisgooti mööblisornamenti üksikuid renessansselemente, mistõttu kujuneb maaliline segastiil - nn. tuudorstiil. Võib-olla enam kui mujal on inglise hilisgooti mööblis mõjutusi ka suurest arhitektuurist. Üldiselt ilmneb juba gootikas inglise mööbli sajandeid püsinud eripära - asjalik

range otstarbekohasus.

Nagu arhitektuuris nii ka mööblis puudutas gootika Itaalias ainult epigooti ja pinnaliselt. Puhtakujuline gooti mööbel on Itaalias haruldane: enamjaolt esinevad segastiili näited kus kõrvuti renessanssprofiilidega esinevad dekooris gooti elemendid. Gooti mööbli mõjutusi on kõige enam märgata Põhja-Itaalias (Veneetsias, Veronas, Lombardias) tänu elavale suhtlemisele naabermaadega.

Itaalia mõju põhjapoolsele kuustile on kuni renessanssi- ni kaunis väike.

Hispaania gooti mööbel lähtub prantsuse eeskujudest. Ornament on tugevasti mõjustatud mauristiilist, seetõttu väga rikkalik ja keeruline, vastupidi konstruktsioonilise ülesehituse lihtsusele ja proportsionaalsusele.

Skandinaaviamaade keskaegset mööblit iseloomustab romaani-^y nüpäraste mööblivormide, lihtsa konstruktsiooni ning romaani ja varagooti ornamendi pikaajaline edasielamine.

II O S A

KIRST

Kirst on keskajal enimkasutatuid universaalne mööbliese, mis asendas reisikohvit, tooli, kappi, voodit ja lauda ning püsis olulisel kohal sisustuses kuni hilisbarokini.

Varakeskaegse Euroopa vanimad kirstud on ühest puupakust õnnestatud primitiivsed mahutid, mis pragunemise vältimiseks tõmmati üle arvukate sepsivõlvetega. Kuna nad tugevasti kumera või kolmaurkse kaane tõttu istumiseks hästi ei sobinud, on oletatud, et taolised kirstud esinesid põhiliselt kirikuinventari hulgas (foto 1, 2).

Vanimaid ja levinumaid romaani kirste on nn. katuskäänega kirst, mis tõenäoliselt lähtub hilisantiigi sarkofaagist (foto 3, 4). Kirstu konstruktiivseteks põhielementideks on tugevatest laudadest 4-kandilised sambad igas nurgas, millede vahele pandi laiad (või üks lai) külje- ning otselaud. Laudad ühendati punnidega, tüüblitega või sepanaeltega.¹ Nurgasammastel tõsteti kirstu kastiosa pörandalt üles ja kaitsiti nii pehkimise eest.

¹ Kõllalt levinud on arvamine, et ehtne vana mööbel peab olema naelteta. See ei pea aga paika. Raudnaelu nii nelja- kui kolmaurkse ristlõikega on kasutatud väga varasest ajast, kuna nad aga kipuvad roostetama ja mööbel seetõttu laiali lagunema, on neile enamasti eelistatud puitnaelu, punne.

Kahest viltuasetatud lauast kaas meenutab sadulkatust, andes kirstule nime (Dachtrube). Kaas kinnitub nurgapostide külge enamasti puupunnide, mitte hingedega.

Kirstu kaunistas reeglina geomeetrilistest motiividest täkkelsikeornament, vanimaid pinnaliigenduse viise mööblil, mis rahvakunstis on edasi elanud meie päevini. Lihtsas sammaskonstruktioonis kirst oli levinud üle Euroopa, hilisema talupojamööbli hulgas kohtame teda ka Eestis (Etn. M:EM AIOI: 4c). Tõenäoliselt oli sakraalmööbli hulgas esinev kirst sama primitiivse konstruktsiooniga, ent töötluselt mõnevõrra peenem, viimistletum ning rikkalikuma dekooriga. Sellise varase sakraalmööbli näiteks on Šveitsist S. Valeria ob Sitteni kloostrist pärit viis 12. sajandi kirstu: kõik lihtsas sammaskonstruktioonis, kõrgetel jalgadel, mis on kujundatud pillaritena või kaunistatud sjuurse ümarkaarakna (-akende) ja romaani pretaali motiividega (foto 5, 6). Kirstude esiküljed on liigendatud ühes või kahes reas petikarkaadidega. Küljed ja tagasein ning -jalad on dekoratiivse liigendusega, mis viitavad sellele, et kirstud seisid tihedalt vastu seina.

Arhitektuurist laenatud kaunistusmotiivide esinemine iseloomustab 12. - 13. sajandi mööblit tervikuna. Kui ei kasutatud reljeefi või nikerdust, võisid arhitektuurised motiivid olla ka peale maalitud.

Suur roll on romaani kstmööbli juures sepisel (foto 7, 8, 69, 72, 74). Puhtpraktilise otstarbega rohked raudvitsad, mis kirstu koos hoida aitasid, hakkavad aja jooksul kaasa mängima eseme dekoratiivse kujunduse juures, muutudes kujult järjest rikkalikumaks ja keerukamaks. Silmapaistvalt

rikkaliku sepišdekooriga on kirstud Prantsusmaal, kus sepiše õitseage on juba 13. sajandil (foto 8).

Primitiivne laudkonstruktsioon säilib kastmööbli juures hilisgootikani. Üleminek romaaniakalt gootikale tähendab vaid järk-järgulist muutumist dekooris, kusjuures veel 13. - 14. sajandi vahetusel, kui gooti arhitektuur on juba oma õitsengu tipul, domineerivad mööbli juures endiselt romaanipäraseid ornamendimotiivid.

Kujukalt iseloomustavad järk-järgulist gooti elementide sissetulekut mööblukujundusse Alam-Saksi ja Skandinaavia tammekirstud 13. - 14. sajandist (foto 7 - 13). Vanemate kirstude dekoori moodustavad terved esiseina katvad sõõrimotiivid fantastiliste loomadega (foto 9). Analoogsed loomamotiivid esinevad romaani tekstiilides (siidimustril ja tikandil) ja varagooti reidkivil, samuti elamus talalagede maalikus (säilinud varagooti elamutes Kölnis ja Metzis näiteks).

Noorematel 14. sajandi kirstudel on esisein liigendatud küll juba gooti ehisviilude - Yimpergidega -, viiluväljadel või nurgasammastel esinevad aga endiselt traditsioonilised loomamotiivid (foto 10). Peale Alam-Saksimaal on mitmeid sedatüüpi kirste säilinud Rootsis (foto 11, 12, 13). Oletada võib taolise kujunduse üldist levikut varagootikas.

14. sajandist levib Prantsusmaalt Flandriasse ja Reini- maale kõrgreljeefne rikkalik massvärnkornament, mis 15. sajandi lõpuni on põhjapoolsetel kirstudel domineerivaks dekoori- motiiviks (foto 16 - 20, 25, 27).

Eraldi grupi moodustavad prantsuse ja flaami päritolu

21

kirstud massvärgi ja gooti kaaristuga ning selle raamis-
tusse paigutatud üksikfiguuridega: enamasti rüütlitega, ent
ka pühakutega, piiblistseenidega, fantastiliste lindude ja
vappidega (foto 14, 15). Flandrias on neid nimetatud ka
Püha Jüri kirstudeks, kuna kirstu esiseinal kujutati sageli
Püha Jüri võitlust lohega või rüütlite duelli.

Alles 15. sajandi 2. poolest hakatakse kirstu juures
kasutama raamkonstruktsiooni. Viimase kõrval jääb aga kind-
lalt edasi püsima ka lihtne sammak- või kastkonstruktsioon,
mille puhul laudad ühendatakse nurkades tappide (alul lihtsa
keeltapi, hiljem kalasabatapi) abil. Ühenduskoht varjatakse
tihtipeale kunstipärase kujundusega metallist kattelapiga
(foto 16, 17).

Onaette grupi moodustavad hilisgootikas primitiivses
laudkonstruktsioonis, rchkete dekoratiivsete sepipealis-
tistega (vitste, hingede, lukkplaatidega) veidi vanamoodselt
mõjuvad vestfaali kirstud (foto 21, 22).

Raamkonstruktsioonis kirstudel esinevad ka uued orna-
mendimotiivid: voldistik- ja nn. X-ornament (foto 23, 24).
Domineerima jääb 15. sajandi lõpu kirstul siiski hilisgooti
massvärk - flamboyant, mille täiuslikumad näited on prantsuse
kirstud ca 1500 paiku (foto 16).

Lõunapoolne hilisgooti kirst on võrdlemisi ühetaoline:
kõrgele soklile on tõstetud laudkonstruktsioonis madal kast
raami imiteerivate iluliistudega (-laudadega) nurkades. Lõu-
nale iseloomulik lamereeljeefne vänelornament katab kirstu
tervikuna või siis soklit, iluliiste ja kaane serva. Enamasti
on reljeef värviline, põhiteemideks rcheline punasel (foto
28 - 35).

Üksikud kassetidega kirstud Lõuna-Saksamaal on ilmselt Itaalia mõjutustega (foto 34).

Goeti stiili mõju Itaalia mööblile on väga põgus, piirdues vaid Põhja-Itaaliaga, kus esineb kirste massvärkornamendi ja Lõuna-Saksa päritolu lamereeljeefse väänelornamendiga (foto 37 - 39). Selle kõrval on märksa eelistatum idamaise päritoluga inkrustatsioonitehnikas (erinevate puiduliikide, elevantiluu ja pärlmutriga) rosett- ja tähtornament - certosa-mosaik (certosiana).

Kesk-Itaalias esineb läbi keskeja maalingu ja kullatud stukiplastikaga kirst (foto 4c). Puunikerduus jääb Itaaliale suhteliselt võõraks.

PINK

Pink on keskajal tegelikult ainuke liik istemööblit, mis oli mõeldud igapäevaseks ja üldiseks kasutamiseks, kuna tool oli vaadeldava perioodi lõpuni eeskätt esindusliku iseloomuga personaalne iste.

Nagu kogu varasemat mööblit, kasutati ka pinki mitmel otstarbel - ka laua ja voodi asemel, hilisemat kirstpinkil ilmselt ka mahutina.

Reeglina seisis pink ruumis seina ääres.

Romaani istemööblit on säilinud Alpirsbachi kloostri- kiriku (koori) pingid 12. - 13. sajandist, mis on konstrueeritud tugevatest treitud nurgapostidest ning väikestest treitud nupukestest selja- ja käetoevõrestikega (foto 41).

Ütsustades samaaegsete reljeefide ja miniatuuride põhjal oli selletaoline treitud postidest pink levinud üle Euroopa.

Tõenäoliselt on varakeskaegse treitud mööbli eeskujuks antiigi ja Bütsantsi treitud mööbel, millele viitavad Pompeii ja Herculaneumi mööblileitud ning analoogsed vormid büts/antssi elevandiluumikeräusel ja miniatuuril.

Treitud pinke on säilinud ka Sjamaal (Visbys) ja Taanis. Samatüüpi mööbli hulka kuulub ka treitud postide ja balustervõrega pink Berliini raekojust 13. sajandist (foto 42).

Pink istemööblina domineerib ka gootikas. Endiselt jääb ta tihedalt seotuks seinaga: seistes kas seina ääres või olles kokku ehitatud puidust seinapaneeliga (lõunas).

Levinuim pingitüüp gootikas on ilmselt kirstpink kasti-

või kirstutaolise allosaga, kõrge selja- ja käetugedega (foto 43, 44). Istmelaud on sageli ülestõstetav, mis lubab oletada, et kastiosa kasutati panipaigana. Raamkonstruktsioonis pingi täidistahvliks esineb sageli voldistik- ja X-ornament (foto 43, 44). Rohkesti on ka pinke massvärk-ornamendiga seljatoel: ažuurseste gooti aknaaotiividega (clair voie) nagu Tallinna raesaali noorema raaisandate pingi (a-st 1435) seljatoel¹ või kinnise (orbe voie) teravkearse kaaristu ning massvärgiga nagu Tallinna raekoja vanemal raepingil (a-st 1374)². Mõnel puhul on pingi kõrged otsaleenid täisplastilise või kõrgreljeefse nikerdusega nagu raekoja vanema bürgermeistrite pingi külgtõed (a-st 1374)³ ja noorema bürgermeistrite pingi külgtõed (ca 1435). Tuleb arvata, et viimatikirjeldatud rikkaliku nikerddekoratsiooniga pingid, on esinenud vaid ühiskondlikes hoonetes ja küllalt tugevasti mõjustatud kecripingist (vt. järgnevalt).

Hilisgooti pingi eri tüüp on kaminapink, mille seljatoe lihtne ja leidlik konstruktsioon võimaldab pinki enaast paigaldada nihutamata istuda kamina poole kas näo või seljaga (foto 45 - 47).

Tõenäoliselt esines läbi keskaja ka päris tavaline lihtne pink nagu teda tunduvalt hilisema talu- ja mööblis: lai istmelaud viltustel jalgadel.

¹ ažuurse osa seljatoest ei kuulunud algselt selle pingi juurde

² pingi konstruktsioon ei ole algne, pingi ümbertegemisel on seljatoe ülöpikkust lühendatud (kaks väiksemat löiku paigutatud külgtugede katteks)

³ kumbki pink ei ole algkujul säilinud. Tallinna raepinkidest vt. lähemalt: V.C.Habicht. Das Ratsgestühl in Tallinn und das Chorgestühl in Nordhausen. Annales litterarum societatis Esthonicae 1937, Tartu 1939. V.Rasm. Gooti puuskulptuur Eesti, Tallinn 1976.

TOOL

Tool oli Lääne-Euroopas tuntud juba varasel keskajal. 11. - 13. sajandi miniatuuridel ja reljeefidel esinevad tooli kolm põhitüüpi, mis jäävad püsima sajanditeks: klapp-tool, treititud posttool ja kasttool.

Keskaegne tool nii romaani kui gooti perioodil ei kuulu aga igapäevase mööbli hulka, vaid kujutab endast varasemal ajal üksnes valitsejaste (inglise keeles nimetatakse esimeest tänini "toolimeheks" - chairman), hilisemal ka perekonnapäe ja aukilalise istet. Säilinud linnuseinventaariumid nimetavad kõige enam 2 - 3 tooli. Keskaegsel maalil näeme eluruumis parimal juhul suurt kasttooli voodipeatsis, istmetena esinevad eelkõige pingid ja kirstud.

Alles renessanssi elamukultuuris muutub tool kõigi ühiskonnakihtide poolt tarvitatud mööbliesemeks. Sealjuures on Põhjamaades, näiteks Soomes, tool veel 17. sajandi keskpaigani suhteline haruldus eluruumis.

Klapp-tool levib varakeskaegses Euroopas juba 9. sajandist.

Pole kahtlust, et tema eeskujud tuleb otsida hilisaantiigi mööblist, kus ta esines konsulitele, preetoritele, edilidele ja magistraatidele määratud ametiistmena (sedia curulis, curule). Tegelikult on klapp-tool vist ainus mööbliese, mis antiigist muutumatul kujul ja samas funktsioonis üle võetakse. Ka varakeskaegses Euroopas on klapp-tool ennekõike valitseja, kõrgema vaimuliku, kohtuniku ametiiste. Kirikumööbli

hulgas esineb klapptool - faldistorium - tänapäevani.

Romaaniseegsel reljeefil ja miniatuuril nähaolevad klapptoolid on kerged kokkupandavad istmed kahe paari ristatud jalgadega kas kandilistest lattidest või treitud postidest. Originaalseid romaani klapptoole on säilinud kolm, neist üks aastast 1243 Salzburgist Nonnebergi kloost-rist (foto 48), teine Steiermarkist aastast ca 1250 (foto 49). Mõlemad toolid on ootamatult rikkaliku dekoratiivse kujundusega, mida ei oskaks oletada reljeefidel ja miniatuuril esineva lihtsa, ainult skemaatiliselt edasiantud klapp- tooli põhjal. Iste ise on kas riidest või nahast ja kinnie- tatud ülemiste põikpuude külge.

14. sajandist muutub klapptool konstruktsioonilt sta- biilseks s.t. ta ei ole enam kokkupandav, kuid säilitab arhitektuurilise kuju (foto 50, 51). Tõenäoliselt samal ajal ilmub klapptool ka elamusisustusse.

Juba hilisgootikas areneb klapptoolist edasi nn. käär- tool, mis ülipopulaarseks muutub renessanssi interjööris (foto 52). Käärtooli kodumaa on ilmselt Itaalia, kust ta 15. - 16. sajandil levib üle Euroopa. Moest läheb ta aga juba renessanssiperioodi lõpul, esinedes üksnes Šveitsis ja Tiroolis veel 18. sajandil.

Kõrvuti klapptooliga on levinum toolitüüp romaani- kas olnud treitud posttool. Nagu eelpoolkirjeldatud pingil kujun- davad ka tooli kandekonstruktsiooni neli massiivset treitud ümarposti. Tooli selg ja käetööd on väikestest treitud nupukestest või rullikestest võrestikuga, allosas ühendab jalga balustriterida. Mitmeid treitud toole on säilinud

24

Skandinaaviamaadest (foto 53). Esineb ka treitud posttool kolmel jalal kolmurnkse või poolringikujulise istmelauuga (foto 49). Viimane tüüp elab edasi ka gootikas, esinedes paiguti veel 17. sajandil.

Posttooli hilisem variant on kandilistele nurgapostidele toetuv tool (foto 52).

Kolmas toolitüüp romaani- ja s. o. kasttool on konstruktsioonilt põhimõtteliselt sama, mis treitud posttoolgi. Tooli kandekonstruktsiooni moodustavad neli kandilist püstposti nurksdes, millega ühendatakse tappide abil alumise kastiosa moodustavad laiad lauad, istmelaud ja selg. Originaalnäited on säilinud ainult Skandinaaviast (foto 50, 51), mis on lubanud oletada, et taoline toolitüüp võis olla spetsiifiline Skandinaavia mööbliege. Toolide seljatood ja kastiosa, kas ažuurne või kinnine, on kaunistatud varakesk- aegse paelornamendiga ning figuurselsete motiividega. Toolide juurde kuulus väike jalapink.

Kasttool on gooti tooli põhikuju, ent nüüd juba puh- takujulises raamkonstruktsioonis: jämedamate raampuude ja õhukeste täidistahvlitega (foto 58 - 63). Gooti kasttool on ilmselt kirstu derivaat, mis saadi kirstu kolme külje pikendamise (selja- ja käetugede moodustamisega. Tooli istmelaud on enamasti ülestõstetav, kastiosa lukustatav. Tool seisib reeglina seina ääres: selja tagant on ta seetõttu ornamen- dita. Täidistahvlite ornamendis domineerib enamasti voldis- tikornament, eriti esindusliku istme puhul ka massvärk või naturalistlik taimornament (foto 61).

Lihtsamakujulise kastistme ulatuslikust levikust 15. sajandi elamus kõnelevad kaasaegsed interjööri-vaated, kus

taoline kasttöö seisab reeglina voodipeatsis (foto 143). Tema prantsuskeelne nimetus "prie-dieu chaire" viitab tema kasutamisele palvepuldi asendajana¹.

Kasttööli erikuju on, nagu eelpool kirjeldatud kamina-
pinkki, ^{iste} (mitse seljalsuuga, mida võis tõsta ühele ja teisele
poole (foto 62, 63).

Eriti rikkaliku kujundusega on kastpingi ja -tööli
všepealsed sakraalmööbli ~~ku~~ka kuuluvad prantsuse kiriku-
töölid - kuningliku perekonna või aadli privaatistmed,
loozid (foto 164, 165), kus rikkalikku hilisgooti massvärk-
ornamenti täiendavad keerdsambakesed, fiaalid, vimpergid,
figuraalsete või taimemotiividega rippkonsoolid jne., jne.

Suhteliselt harvaesinev töölitüüp gootikas on ümariste
s. o. kastitaolise kinnise alaosaga, poolringikujulise ist-
melauaga ja poolkaarja seljatoega ^{iste} (foto 65). Kas viimase
või siis romaani 3-jalgse posttööli hilisem tuletis on väike
töö kolmrukse istmelaua ja poolkaarja seljatoega (foto 64),
samuti harvaesinev tüüp.

Kirjalikes allikates nimetatud pöördtööli (Drehstuhl,
Lutherstuhl) kohta allakirjutamul andmed puuduvad.

Kõigi keskaegsete töölide juurde kuulusid padjad või
ka vaibad, kuna 17. sajandini oli polstriga mööbel veel
haruldus.

¹ allakirjutamule tundub ebatõenäoline oletus, et teda võidi
kasutada tubase klosetina

TABURET, JÄRI

Taburet, järi oli tõenäoliselt üsna arvukalt levinud mööbliese keskaegses elamus, säilinud originaalahted on aga õige napilt. Taburetti või järi kasutati nii täiendusmööblina - jalapingikesena toolide juures - kui iseseisva istmena.

Levinud olid nii kolmejalgsed treitud postidel taburet (foto 134) kui laudadest kokkuhitatud väike pingike (foto 66).

KAPP

Kuni 15. sajandini kohtame ruumis vabalt seisvat kappi ainult kirikuinterjööris. Paiknedes altari kõrval, oli ta määratud altari- ja ristimisriistade ning missarõivaste hoidmiseks.

Vanimad kirikukapid on primitiivsed kast- või sammakonstruktsioonis ehitised: kokku pandud laiadest paksudest laudadest ja kiinitatud tüüblite või sepanaelte ning arvukate sepisviitstega (-hingedega). Lihtsaimad kapid olid üldse igasuguse kaunistuseta (foto 67). Üksikutel kappidel olid küljed või esisein liigendatud arhitektuurist laenatud motiividega, mõnel puhul on kasutatud maalingut (foto 68).

Ainulaadselt rikkaliku maalinguga kapp on säilinud Halberstadtist Liebfrauenkirche'st aastatest 1230 - 40 (foto 70).

Samast Alam-Saksist säilinud grupp viilkappe 13. - 14. sajandist iseloomustab teist romaani ja varagooti kapitüüpi (foto 72, 73). Kappide ühistanuseks on primitiivne konstruktsioon ja viilkatuse kujuline ülaosa, millest on tuletatud ka kapi nimetus (Giebelschrank). Kapid olid enamasti maalingute, põhiliseks dekoratiivseks elemendiks on rohked sepispealistised. Hilisematel näidetest esineb viilul nikerdus: romanipärane väanelornament koos fantastiliste loomadega (foto 73).

Viilkapi puhul oletatud aatliigi eeskuju on probleemataoline.

Viilkappide ulatuslikust levikust 13. - 14. sajandil kõnelevad arvukad säilivad originaalnäited ning analoogsed vormid talupojamööblist Alpimaadest Skandinaaviani (foto 69, 74).

Primitiivne laudkonstruktsioon säilib kappide juures 15. sajandini.

Elamisisustuses asendas kappi seinaniissi ehitatud riiul ning kirst, kus kokkupandult hoiti rõivaid ning voodipesu. Praktiline vajadus kapi järele puudus. Seetõttu ilmub kapp hilisgooti elamisisustusse eeskätt luksus- ja esindusmööblina, millel tarbefunktsioon on sekundaarne.

Kapp ei seisnud hiliskeskajses elamus mitte eluruumis, vaid avaras eesruumis (-kojas) - diele's, mistõttu me teda ei näe keskajsetel interjööriavaadetel.

Põhjapoolne tammekapp 15. sajandi 1. poolel on laudkonstruktsioonis lihtne kitsas kapp kahe uksega nagu vanemad viilkapidki (foto 75, 76). Kappe kaunistab reljeefne nikerdus, milles gooti motiivide kõrval esinevad veel üksikud romaani pärased motiivid. Nagu vanemate kirstude puhul, on ka siin erineva ornamendiga rõhutatud kapi üksikosade tektooniline erinevus.

Sajandi teisel poolel hakatakse kappe valmistama põhiliselt juba raamkonstruktsioonis. Oma kujult jääb põhjapoolne kapp endiselt lihtsaks liigendamata püsttahukaks, mis toetub raampuude pikendamisel saadud väikestele jalgadele või madalale mõneastmelise profiileeringuga sokliraamile (foto 78 - 80). Iseloomulikuna põhjapoolsele tammemööblile on ornament koostatud täidistahvlitele ja ustele, kuna raampuud

jäävad vabaks. Domineerib eri variantides voldistikornament, selle muutumist ajas iseloomustavad kujukalt kapid fotodelt 78, 79, 80, 81, 83.

Mõnevõrra hilisem tüüp on kahekorruseline kapp vahepealse sahtlitecsaga (foto 81, 82).

Põhjapoolse kapi eritüüp on kõrge kitsas kapp 4 - 6 väikese uksega ja keskel allalastava klappuksega (foto 83, 84).

Omaette grupi moodustavad inglise kapid, mida iseloomustab kaua säiliv lihtne laudkonstruktsioon ning sagedas-tiesinev ažuursete motiividega esisein (uks) (foto 87, 88). Taolisttüüpi kappi on peetud toidukapiks (ventileerub hästi), hilisema inglise Livery Cupboard'i eelkäijaks.

Hilisgooti tiserikumsti meistriteosteks, milles kõige selgemini väljendub kapi kui luksus- ja esindusmööbli iseloom, on Lõuna-Saksa kapid (foto 89 - 98). Raamkonstruktsioonis suur kahekorruseline kapp oleks nagu kokku pandud kahest ülestikku asetatud kirstust, millede vahele jääb kitsas horisontaalne sahtliteosa. Reministsentsina kirstust on mõnel kapil külgedel isegi sangad (foto 89). Kapil on kõrge tugev sokkel ja sakmelise rinnatiseiga lai karniis (simss). Erakordselt rikkalik on kappide dekoratiivne kujundus, mis lõunapoolsele mööblile iseloomulikuna koonduv eeskätt raampuudele, soklile, simstile ja vahepealsele sahtlitecsale. Täidistahvlid on vabad ja moodustavad omakorda raamistuse väheldasele ornamendisale ukse keskel. Rikkalik nikerdornament koosneb põhiliselt massvärgist ja stiliseeritud taimemotiividest, millesse on põimitud üksikuid figu-

raalseid motive ja naturalistlikke taimekujutisi (viina-
punnlehti ja kobaraid). Kuusest ja männist kappide nikerdus
on valmistatud pärnapuust, reljeefsuse rõhutamiseks on niker-
datud motiivide alla sageli pandud värviline riie või paber.
Ka nikerdus ise on mõnikord maalitud. Täidistahvlid on kae-
tud õhukese väärispuu kihiga - kuldkollase saare- või pruuni
vahtravineeriga (pro spooniga).

Varasem kirjeldatud kappidest, mis täpselt on dateeri-
tud, pärineb aastast 1465 ja on valmistatud Ulmis nimeka
15. sajandi punnikerdaja Jörg Syrlini (van.) poolt (foto
89). Lõuna kappide hilisem ja suurejoonelisim näide on nn.
Düreri kapp Nürnbergist ca 1520-ndatest aastatest, mille
meisterlik figuuraalne nikerdus on valmistatud Düreri ja
Cranachi gravüüride järgi (foto 98).

Selline kapitüüp jääb aluseks ka renessanssi kappide
juures (foto 99).

Lõuna-Saksa eritiüüp on nn. pesemiskapp (Waschkasten),
milles on ühinenud varem eraldi seisnud elemendid - seinak-
kapp ja pesemisai'ss veekannu ja kätepesunõuga (foto 100,
101). Kapi ornamendaalne kujundus on analoogne eelkirjel-
datud suurte kappide kujundusega.

Põhjapoolses hilisgooti interjööris on pesemiskapp
tundmata.

Sageli esineb hilisgooti eluruumis väike kerge seinal
rippuv kapikene. Põhjas on kapi esisein tervikuna kujunda-
tud ažuurse massvärkuikerdusega (foto 102), lõunas jäljendab
ka seinakapi kujundus suurte kappide oma (foto 103).

Suhteliselt harvem esineb pörandalseisev poolkõrge kapp (foto 104).

Alpimaade kapile annab eriomase näo madal reljeefne stiliseeritud taimornament, mis esineb nii täidistahvlitel kui rasmil ja sklil (foto 107, 108).

Hilisgooti kapi eritüübiks on nn. laekakapp (Schubladenschrank), mis esineb nii profaan- kui sakraalmööbli hulgas ja on hilisema kummuti eelkäija (foto 109, 110).

KREDENTSLAUD JA NÕUDEKAPP (PUHVET)

Kredents või kredentslaud (pr. cr dence, sks. kredenz, it. credenza) ilmub elamuisustusse uutstiipi luksusesemena 15. sajandil. Kredents on kiriklikku päritolu m bbliese - altarialuake liturgiariistade jaoks. Elamu interj oris esi-
neb kredents serveerimislauna, kuhu ^{esialgu} asetati toidud ja joogid maitsmiseks enne lauale andmist (siit ka tema nimetus: ladina verb "credere" s.t. usaldama, uskuma - siit lad. credentia ja it. credenza jne.). Kredentslaua lukustatav kastitsa kasutati ära joogi- ja n udekappina (foto 111 - 114).

Kredentslauast areneb edasi nn. kredentskapp või madal väike puhvet, nõudekapp. Viimase varasem kuju on endiselt vaheaste üleminekul kirstult kapile, mida n iid aga täiendab all lahtine alus- või sokliplaad lihtsamate tina- ja vask- nõude või veekannu ja k tepesuaua tarvis. Pika lina või rätikuga kaetud kapile asetati majapidamise jõukust demonst- reerivad v arismetalln ud (foto 115, 113). Et kapp seisiks seinas, tehti tema tagasein edaspidi alla välja kinni- sena.

N udekapi kodumaa on ilmselt Flandria, kus ta esineb juba 15. sajandi alguses (Hubert van Eyck'il 1416. aastal) ja levib sealt üle terve põhja poolse tammem bbliala.

Kapi kujundus ja dekoor muutuvad ajapikku järjest komplitseeritumaks, olles vastavuses tema esindusiseloomuga. Varasematel kappidel domineerinud voldistikornament taandub

vähemväljapaistvatele pindadele (tagaseinale all sokliplaa-
di kohal ja külgedele), kapi ukse ja täidistahvleid hakkab
kaunistama rikkalik massvärk või teimornament, lisanduvad
arhitektuurised detailid - fisaalid, piilarid, rippsambake-
sed (foto 117 - 119). Eriti esinduslik on kredents poolsi-
lindrikujulise baldahiiniga.

Prantsusmaal ja Reinimaal esineb 15. sajandi lõpust
nõudekapi erikujuna nn. ärkelkapp (Erkerschrank), mille
kastiosale on antud kumekandiline kuju (foto 120).

Ärkelkapi edasises arengus asenduvad esijalad rippsam-
bakestega, kapp toetub tagaseinale või tagajalgadele ja
soklile (foto 121). Põhimõtteliselt samaks jääb ärkelkapp
ka renessanssiperioodil.

Arvatavasti on just kredentsist välja kasvanud esime-
ne puhtakujuline luksusese hiliskeskajases interjööris -
astmeline nõudekapp nn. dressoir (sks. Schauschrank) vää-
rismetallnõude väljapanekuks. Vestavalt iseloomule on tema
kujundus väga rikkalik: massvärkornamendi kõrval on kasu-
tatud fisaale, keerdsambakesi, rippkonsoole, sageli katab
ehitist ehiskatus - baldahiin (foto 122, 123). Nn. Dressoir'i
leviku ja kasutamise ulatus oli ilmselt suhteliselt kitsas,
piirdudes eeskätt Prantsusmaa ja Flandriaga.

LAUD

Ruumis vabaltseisev stabiilse konstruktsiooniga laud on taas alles hilisgooti nähtus. Kuni selle ajani asendas lauda neljakandiline pikk kitsas plaat (tahtel), mis söögiseegadeks tõsteti ümberpööratud V- või A-kujulistele pukkjalgadele. Pärast sööki võeti laud koost lahti ja asetati tagasi vastu seina. Täpsemat iseloomustust taolisele improviseeritud lauale on raske anda, kuna originaalnäiteid säilinud ei ole. Samasegses ikonograafilises materjalis suhteliselt harva esinevad laud on sketud pörandani allarippuva pika linaga ega demonstreeri laua konstruktsiooni.

Elamusisustus täieneb stabiilse lauaga 15. sajandil.

Hilisgooti laual on kaks põhitüüpi.

Esimene ja võib-olla mõnevõrra vanem tüüp on laud, mille plaat toetub neljale viltu- või ristiasetatud saledale sammasjalale (sks. Schragentisch) (foto 124 - 126). Viltusi jalgu ühendab ülal ja all kas rõhtne põikpuu või tallalaud. Ristjalapaarid on samuti ühendatud tallalauaga ning kiilutud sidepuuga. Enamikel säilinud näidetest on jalad kujundatud hilisgooti keerdsammastena nagu sidepuugi. Ka rõhtsed põikpuud plaadi all ja jalgade allses on enamjaolt profileeringuga.

Teisel lauatüübil toetub plaat kõrgel alusraamil kahele laiemale põselauale (sks. Wangentisch, Stirnwandtisch) (foto 128 - 139). Plaadi alumine kõrge raam moodustab kasti või laeka, millest tuleneb ka laua nimetus - kastlaud. Laeka avamiseks on kaks moodust: plaat on kas kõrvalelükatav või ülestõstetav.

Plaadialune ruum on sageli omakorda jagatud veel väiksemateks laekakesteks, sehtliteks (foto 134, 135). Tagasihoidlikumatel laudadel on kandvad põselauad (s.c. jalad) vaid profileeritud servajoonega (foto 129, 133), esinduslikumaid kaunistab aga massvärgiga gooti aknaotiiv; kas äzuurse (foto 132) või petikaknana (foto 130, 131). Rikkaliku kas madal- või kõrgreljeefse nikerdusega on kaunistatud kastiosa küljed.

Kastlaud on hilisema kirjutuslaua prototüüp. Hilis-keskajal kasutati teda tõenäoliselt aga nii töö- kui söögilauna (foto 100). Võib-olla seetõttu on ta ka sagedamini-nesinev laustüüp gootikas.

Traditsioonilisel kujul kastlaud ka renessanssmööbli hulgas säilis, muutus ainult ornament (foto 134). Lõuna-Saksa talupojamööbli hulgas leiame kastlaudu veel möödunud sajandilgi.

Üksiknäidetena on teada ka kandilise või ümmarguse katteplaadiga ühele sammasjalale toetuva laua esinemine gootikas (foto 141, 142).

VOODI

Nii voodi üldise leviku (kasutamise) kui kuju kohta roomani ja gooti perioodil on andmeid kaunis ebanäärased ja napid.

9. - 13. sajandi voodi põhikuju näib olevat bütstantsi eeskujudest lähtuv treitud voodi täisnurkse madala voodiraamiga, mille kujundavad treitud balustrid või kaaristumotiivid, ning nelja massiivse treitud ümarpostiga nurkades.

Kirjalikest allikatest on teada välivoodi (ingl. trussing bed, camp bed) kasutamisest varasel keskajal. Tema kuju kohta aga lähemad andmed puuduvad.

Arvatavasti 13. - 14. sajandi vahetusel esendub treitud postvoodi kaasaegse voodi eelkäijaga: neljakandilistele nurgapostidele toetuva laiade külje- ja otsalaudadega raamvoodiga, mida poolenisti või tervikuna katab puidust voodikatus (sks. Betthimmel) või riidest baldahiin (foto 143 - 146). Voodi lai küljelaud on (lõunas) keskel väljalõikega, mis teeb hõlpsamaks voodisse astumise (foto 144, 145). Samal otstarbel on lõunas voodi kõrval enamasti madal kirst, kus ühtlasi hoiti ka voodipesu.

Lisaks kõrgetele küljelaudadele on lõunapoolse voodi eripära ka kõrge peatsi- ja jalutsiosa, mis enamasti kasvab üle puidust poolbaldahiiniks või voodit tervikuna katvaks varikatuseks (foto 144, 145). Põhjapoolne voodi on enamjaolt kitsaste ühekõrguste külgedega ja peatsi- ning jalutsiosaga. Voodit katab baldahiin, mis nõõridega on kinnitatud laepal-

kide või siis spetsiaalse raami külge, ning pörandani allarippuvad eesriided (foto 143). Baldahiin ja eesriided, mis hiliskeskaegsele voodile annavad erilise suurejoonelisuse ja esinduslikkuse, täidavad ühtlasi ka puhtpraktilist otstarvet kaitstes aset ja magajat laestkukkuva tolmu, putukate, külma ja pilkude eest, korpates nii spetsiaalse magamistoa puudumist hiliskeskaegses elamus. Päeval tõmmati eesriided üles ja seeti nurkade kohal suurtesse sõlmedesse, nii sai voodit päeval kasutada ka istumiseks.

Rikkalike drapeeringutega baldahiinvoodi oli eelkõige siiski luksuse, tema kasutamine vähemjõukes kodanikumajas ning talupojaelamus ei tule tõenäoliselt kõne alla.

PULT

Pult oli keskajal oluline sisustuse see nii elamus kui sakraalhoones. Juba varasel keskajal on olemas pultide kõik kolm eri tüüpi: kirjutuspult (scriptionale), lugemispult (lectrinum, lutrin) ja palvepult. Lihtsaim pultide kuju, mis esineb läbi keskaja, on tegelikult vaid väike viltune plaadike alusraamil, mis asetati põlvedele või mingile alusele (pingile, lauale vms.).

Romaani miniatuurmaalid on pulti kujutatud igal võimalikul juhul ja küllap üsna täpärasselt, kuna see oli raamatumaalijale hästituntud igapäevane mööbliesine. Varasim kirjutuspult näib olevat kõrgele sambataolisele jalale või treititud postile kinnitatud lihtne viltune plaat. Varakult on jalg konstrueeritud sellisena, et plaadi kõrgust sai vajaduse korral muuta.

Ka gootikas on kasutatud jalalseisvat pulti. Et ta kirjutamistöökaks, eriti aga kopeerimiseks siiski kannis ebamugav, ebakindel oli, hakati edaspidi kirjutööde juures kasutama kastitaolise alumise osaga pulti (foto 147), kuna jalalseisev pult jäi lugemiseks (foto 148).

Kastpuldid arenes 15. sajandi lõpul ka kodune palvepult (pr. Prie-Dieu).

Kasti kuju sobis paremini kooripuldile (foto 149).

Noodipult tuleb kasutusele alles 18. sajandil.

KOORIPINK

Kooripink on ainus puhtakujuline kiriklik mööbliese, seejuures pigem puumikerdaja kui tislertöö. Kooripingi stilistiline areng kulgeb käsikäes romaani ja gooti arhitektuuri ning reidkunstiga, lahus samaaegse profaanmööbli arenguteest ning viimast omapoolest mõjustamata.

Kuni reformatsioonini oli kloorusele määratud kooripink ainuke liik istemööblit kirikus. Missale kogunenud rahvas kas seisis või põlvitas, pinke istumiseks keskaegse kiriku löövis ei olnud. Kõll ei püüdnud ilmselt üheski kirikus kooripingid preesterkonnale ja munkadele (kloostrikirikutes), kes suurema osa päevast ja ka öisel ajal viibisid pikki tunde altariruumis ühistel kooripalvustel ja kooriteenistuses.

Preesterkonnale määratud pingid esinevad juba varakristlike basiilikate apsiidis poolkaarja lihtsa kivist seinapingina või üksikute niisistmetena. Piiskopiiste seisis apsiidi keskel kõrgemal alusel.

Puupingid ilmuvad kooriruumi ilmselt mitte varem kui 13. sajandil, alul tõenäoselt kivipinki matkiva lihtsa laiadest laudadest kokkupandud pika istmena või siis treitüd postidest pika pingina nagu Alpirsbachi kloostrikiriku pink 13. sajandisr (foto 41). Vähemalt 13. sajandi lõpust on kasutatud juba hilisema kooripingi põhitüüpi s.c. rittaasetatud klapptoolidest moodustatud pikka istmeterida. Pingid paiknesid koorikvadraadi põhja- ja lõunaseinas, suuremates kloost-

rikirikutes ja katedraalides ka läänes letmeri ääres, moodustades 4-kujulise idapoolse avatud kavakse. Istekhtade arv sõltus reeglina vaimulikkonna suurusest, ulatudes 4 - 5 istmest väikestes kogudusekirikutes kuni sajaal suurtes kloostrikirikutes ja katedraalides (Kölnis näit. 104, Ulm's 90, Magdeburgis 56 jne.). Istumise kord oli kindlaks määratud ranges vastavuses kirikliku hierarhiaga, ametite ja seisustega ning rõhutatud istme kas rikkalikuma või kargema kujundusega.

Villard d' Honnecourt'i skitsideraamat (mis ca 1240. aastatel levis Prantsusmaalt üle Saksamaa Ungarini) antud klappistme vaheleeni joonis, ehkki skemaatiline, iseloomustab klappistme põhikuju, mis muutumatuna püsis läbi gootika ja renessanssi barokini (foto 150). Klapptool oli poolkõrge seljalauaga, mille üläär moodustas U-kujuliselt etteulatava laia simsi taolise õlatoe (pr. accoudeoir, sks. Schulterring). Villard'il on vaheleen kujundatud lahtisena kahe väikese sambakesega ülal- ja allpool voluuditaolist käetuge, mis lõpeb varagooti puhkova pungaga taolise suure nupuga. Enamikul säilinud originaalidest on vaheleen kuni ülemise sambakeseni, mis toetab õlalauda, kinnine (foto 152 jj.). Reeglina esineb aga iga klapptooli juures suur pungakujuline nupp käe toetamiseks püstitõusmisel ja istumisel. Klappina üles tõstetava istmelaua all on väike konsool (misericordia), taas puhtpraktilise otstarbega: et oleks mugavam istmelauda üles tõsta ning pikegjalisel seisemisel end sellele toetada (nimetatud seetõttu ka istmikutoeks) (foto 153, 160, 161).

Enamasti seisid taolised klapptoolid kahes reas, kus-

juures eesmise rea seljatugi oli puldiks tagumisele reale. Sellise hästiläbimõeldud konstruktsiooni tõttu, mis oli kõige otstarbekam liturgiast tingitud pideva keha asendi muutumise (kord põlvitamise, kord seismise) juures, püsis klappistmetega kooritoolitüüp peaaegu ainuvalitsevana läbi gootika ja renessanssi kuni barokini.

Võimalik, et vanimad kooripingid olid seljatoeta, seistes kooris seinä ääres arhitektuurse arkaadistiku ja kivibaldahiini all nagu 13. sajandi pink Naumburgi läänekooris (foto 152).

Edasises arengus täieneb klappistmetega pingirida puidust kõrge seljatüega - dorsaaliga, baldahiiniga tagumise istmerea kohal ja kõrgete otsaleenide, otsapõskedega. Viimastele koondubki kõrg- ja hilisgooti kooripinkide väljapaistvalt rikkalik puunikerdus.

Vastavalt otsaleenide põhikujule on eristatud gooti kooripinkide kaks põhitüüpi: prantsuse-reini tüüp nn. avatud, lahtise voluutpõsega ja kesk- ning ida-saksa tüüp nn. kinnise tahvlikujulise põselauaga.

Prantsuse-reini variandi iseloomustab kujukalt samas Villard d'Honnecourt'i skitside hulgas leiduv voluutleeni joonis leeni põhielemendi moodustava suure E- või C-tähe kujulise väänelvõluudiga (foto 151). Alul lihtsa varagooti abstraktse lehemotiiviga väänel saab ajapikku järjest rikkalikuma kujunduse naturalistliku kõrggooti taimornamendina, millesse põimitakse üksikuid figuraalseid motiive ja arhitektuurseid elemente (foto 153, 154). Hilisgootikas taandub lehemotiividega voluutleeni prantsuse-reini mõjupiirkonnas

azuurse massvärgiga gooti aknana kujundatud otsaleeni ees (foto 156).

Kesk- ja Ida-Saksamaal kujunenud gooti kooritooli tüüp on kahepoolse reljeefkaunistusega kinnise tahvli kujulise otsapõsaga (foto 157 - 159).

Tsistertslaste ~~kloostri~~^{koori}toolitüüpi iseloomustavad kõrged baldahiinini ulatuvad vahepõsed, millega istmed eraldatakse nagu üksikkabiinideks. Hoolimata keelust kasutada tsistertslaste kloostrites piltkujutisi, on Reinimaal tsistertslaste kooripingid musterahideteks keskaegse kooritooli dekoori- rikkusest (foto 154).

Põhiliselt alles hilisgootikas hakkab reljeefne niker- dus kaunistama ka dorsaali.

Keskaegse nikerduskunsti viimast astet tähistavad Lõuna- Saksa kooripingid, mille otsaleene, dorsaali ja baldahiini kaunistavad portreebüstid. Paolise kooripingi levik langeb ühte portreemaali õitsenguga 15. sajandi 60. aastatel. Kauneimaid näiteid on kuulsa lõuna-saksa kujuri Jörg Syrlini (van.) nikerdatud kooripink Ulmi toom- kirikus aastast 1469 - 73 (foto 161).

Lisaks kooripingile esines keskaegse kiriku kooriruumis eraldi iste teenistust pidavale preestrile ja talle assis- teerivatele diakonile ning alamdiakonile (sks. Levitensitz) (foto 162, 163). Kolmikiste konstruktiivne ja kujunduslik üldlahendus oli analoogne kooripiinkide omaga, üksikjuhtudel tehti keskmine, preestri iste kõrgemana külgmistest.

15. sajandi lõpul - 16. sajandi alguses esineb kirikus lõõvis juba ka üksikuid privaattistmeid valitseja või kõrg-

aadli loozidena, millede rikkalik kujundus ei jäänud maha
kocripinkide omast (foto 164, 165).

Reformatsiooni eelõhtul ilmuvad (eeskätt Põhja-Saksa
hansalinnades) kirikutesse esimesed raaisandate ja tsunfti-
määruste pingid (foto 167).

Kabinetaoline kinnine pihitool esineb kirikus alles
17. sajandist.

A. Nurga
A. NURGA
440754

KIRJANDUS

Üldkäsitlused:

Champeaux, A. de. Le Meuble. T. 1. Paris. s.a.

Dolz, R. Antiquitäten, Möbelstilkunde. Schöne Möbel und Einrichtungsgegenstände aus Mittelalter, Renaissance, Barock, Rokoko, Empire, Biedermeier und Jugendstil. München 1968.

Exner, H. Kunst und Gerät. s.l.s.a. *

Feulner, A. Kunstgeschichte des Möbels seit dem Altertum. Berlin. s.a. /1927/ *

Foley, E. The book of decorative furniture. London. Vol. 2.

Graul, R. Schöne Möbel aus fünf Jahrhunderten. Die Stilwandlungen des Möbels seit dem Mittelalter. Leipzig 1938. *

Hayward, Ch. H. Period furniture designs. London 1968. *

Hinz, S. Innenraum und Möbel. Von der Antike bis zur Gegenwart. Berlin 1976. *

Jallut, M. Historie des styles décoratifs. Paris 1966.

Keesz, G. Möbelstile. Leipzig 1974. *

* käsitlused, millede põhjal käesolev ülevaade koostati, on ära märgitud tärnikesega tiitli lõpus

Klatt, E. Die Konstruktion alter Möbel. Stuttgart.
s.a. /1961/. *

Leixner, O. Geschichte des Mobiliars und die Möbel-
stile. Entwicklung von Wohnung und Raum-
kunst. Berlin 1923. *

Lexikon der Kunststile (rororo handbuch), Band 1:
Von der griechischen Archaik bis zur Renais-
sance. s.l.s.a. *

Litchfield, F. Illustrated history of furniture from
the earliest to the present time.
London, New York 1899. *

Meister, P., Jeddig, H. Das schöne Möbel im Lauf der
Jahrhunderte. München 1966.

Morse, F. C. Furniture of the Olden Time. New York 1936.

Müller-Christensen, S. Alte Möbel vom Mittelalter
bis zum Jugendstil. München 1968.

Munthe, G. Gamla möbler. Möbelkunst och möbelstilar
genom tiderna. Stockholm 1927. *

Philp, P. Furniture of the World. New York city s.a.
/1974/. *

Praz, M. An illustrated history interior decoration.
From Pompeij to art nouveau. London 1964. *

Roe, F. Old oak Furniture. London 1905.

Rückblick auf die historischen Möbelformen im Zusammen-
hang mit der modernen Raumkunst. Erfurt s.a.
/1908?/ *

Savage, G. Raumkunst. Von der Antike bis zur Gegen-
wart. Leipzig 1976.

Schmidt, R. Möbel. Ein Handbuch für Sammler und Lieb-
haber. Berlin 1922. *

- Schmidt, R. Möbel von der vorgotische Zeit bis zum Biedermeier. Braunschweig 1962.
- Schmidt, H. Das Möbelwerk. Die Möbelformen von Altertum bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Berlin. s.a. /1942/. *
- Schultz, A. Das häusliche Leben der europäischen Kulturvolker vom Mittelalter bis zur zweiten Hälften des XVIII Jahrhunderts. München. Berlin. 1903. *
- World furniture. An illustrated history. London 1974. *
- Соболев, Н.Н. Стили в мебели. Москва 1939. *
- Соколова, Т.М. Очерки по истории художественной мебели XV-XIX веков. Ленинград, /1967/. *

Prantsuse mööbel keskajal:

- Bertrand, J. Tableau des styles, du meuble Français à travers l'histoire. Poitiers 1971.
- Felice, R. de. Le meuble Français du moyen-âge à Louis XIII. Paris. s.a.
- Molinier, E. Histoire générale des arts appliqués à l'industrie du Ve à la fin du XVIIIe siècle. Tome II. Les meubles du moyen âge et de la renaissance. Paris. s.a. *
- Viaux, H. J. French domestic furniture of the middle ages. "The Connoisseur". May 1954. *
- Violet-le-Duc, M. Dictionnaire raisonné du mobilier Français de l'époque Carlovingienne à la Renaissance. Tome premier. Paris 1874. *

Saksa mööbel keskajal:

- Busch, R. Deutsche Chorgestühle in 6 Hahrhunderten.
Hildesgeim 1928.
- Falke, O.v. Deutsche Möbel des Mittelalters und der
Renaissance. Stuttgart. s.a. /1924/. *
- Hirth, G. Das Deutsche Zimmer der Gothik und Renais-
sance, des Barock-, Rococo- und Zopfstils.
Muncheu. Leipzig 1886. *
- Kreisel, H., Himmelheber, G. Die Kunst des deütschen
Möbels. Bd.1. München 1968.
- Luthmer, F. Deutsche Möbel der Vergangenheit. Leipzig
1913. *
- Neugass, F. Mittelalterliches Chorgestühl in Deutsch-
land. Strassburg 1925.
- Pelka, O. Deütsche Hausmöbel bis zum Anfang des 19.
Jahrhunderts. Leipzig. s.a. /1917?/ *
- Schade, G. Deütsche Möbel aus seüben Hahrhunderten.
Leipzig. s.a. /1966/. *
- Schöpp, A. Alte volkstümliche Möbel und Raumkunst aus
Norddeutschland. Elberfeldt 1921.
- Schultz, A. Deütsches Leben im XIV und XV Jahrhundert.
I n. II Halbbd. Praha. Wien. Leipzig 1892. *

Inglise mööbel keskajal:

- A history of english furniture. London 1955.
- Brackett, O. Englische Möbel. Bilderatlas. Englische
Möbel von der Gotik bis zur Mitte des 19.
Jahrhunderts. Berlin 1927.

Cecinsky, H., Gribble, E. R. Early English Furniture and Woodwork. London 1922.

Macquoid, P., Edwards, R. A history of English furniture. London 1904.

Macquoid, P., Edwards, R. The dictionary of English furniture. Vol. I, II. London 1924.

Itaalia mööbel keskajal:

Odom, W. A history of Italian furniture. Vol 1. New York 1966.

Erikäsitlused:

Gloag, J. The structure and design of early oak chests. "The Connoisseur" August 1975.*

Habicht, V. C. Das Ratsgestühl in Tallinn und das Chorgestühl in Nordhausen. Annales litterarum societatis Esthonicae 1937, Tartu 1939.*

Hoffmann, H. Sitzmöbel aus 6 Jahrhundert. Stuttgart 1938.

Lehmann, H. Ein gotischer Tisch. Jahresbericht des Schweizerischen Landesmuseums in Zürich. 34. (1926).

Lehnert, G. Aus der Geschichte des Stühles. s.l.s.a.*

Lessing, J. Vorbilder-Hefte aus dem Kgl. Kunstgewerbemuseum. Heft 8. Gotische Moebel. Berlin 1889.*

Lexikon der Kunst. Architektur. Bildende Kunst. Angewandte Kunst. Industrieformgestaltung. Kunsttheorie. Band I - V. Leipzig, 1968 - 1978.*

Loose, W. Die Chorgestühle des Mittelalters. Heidelberg
1931.

Meyer, A. G., Graul, R. Tafeln zur Geschichte der
Möbelformen. Leipzig 1911. *

Pylkkänen, R. Vanhat tuolimme. s.l.s.a. /Porvoo 1968/. *

Sachs, H. Mittelalterliches Chorgestühl. Leipzig. s.a.
/1964/. *

FOTOILLUSTRATSIOONIDE ANNOTEERITUD NIMESTIK

1. Õnestatud puutüvest kirst. Umb. 1300. Šveits.
N-20207/3
2. Katuskaanega kirst 14. saj.
Alam-Saksamaa N-20208/8 3
3. Katuskaanega kirst. Mänd. Alpimaad.
P.0.58, L.0.35, K.0.59.* N-20188/1
4. Katuskaanega kirst. 15. saj. (?) Tirool.
P.0.75, L.0.52, K.0.71. N-20180/3
5. Romaani kirst. Lehis. 12. saj. Šveits.
P.3.83, L.0.85, K.1.03. N-20218/3
6. Romaani kirst. Pähkel. 12. saj. Šveits.
P.2.00, L.0.61, K.1.02. N-20208/2
7. Varagooti kirst sepispealististega. Tamm.
13/14. saj. Vestfaal. P.1.55, L.0.55,
K.0.74. N-20206/2
8. Varagooti kirst sepisdekooriga. 13. saj.
algus. Prantsusmaa. P.1.69, K.0.67, L.0.79
(laua paksus 6 cm) N-20179/3

* illustratsioonide nimestikus oleme kasutanud järgmisi lühendeid: P=pikkus; L=laius; K=kõrgus; S=sügavus

- 9. Varagooti ^{kirstu} esisein. Tamm. Umb. 1300.
Vestfaal (värvi-fragmentidega; allosa sisse-
lõige sekundaarne). N-20195/3
- 10. Varagooti kirst. Tamm. 14. saj. algus.
Alam-Saksimaa. P.1.72, K.0.88, L.0.78. N-20193/1
- 11. Varagooti kirstud. Tamm. 14. saj.
Rootsi (Vadstenast). Ülemine: P.1.39,
L.0.66, K.0.69. N-20184/3
- 12. Kirst. Tamm. 15. saj. Saksimaa.
P.1.44, L.0.74, K.0.89 N-20225/1
- 13. Kirst. Tamm. 14. - 15. saj. Skandinaavia. N-20238/3
- 14. Kirst. Tamm. Nurgalauad umb. 1490, kesk-
osa 15. saj. algusest. Alam-Saksimaa.
P. 1.76, L. 0.88, K. 1.02. N-20218/2
- 15. Kirst. 15. saj. Prantsusmaa. N-20221/2
- 16. Kirst. 15. saj. Prantsusmaa. N-20221/3
- 17. Kirst. 15. saj. Prantsusmaa. N-20226/1
- 18. Kirst. 15. saj. Prantsusmaa. N-20193/3
- 19. Kirst. Tamm. 15. saj. 1.p. Vestfaal.
P. 1.47, L. 0.55, K. 0.65. N-20202/2
- 20. Väike kirst. Tamm. Umb. 1292. Alam-
Saksimaa. N-20190/1
- 21. Kirst. Tamm. Umb. 1500. Vestfaal.
P. 2.10, L. 0.79, K. 1.06. N-20234/3
- 22. Kirst. 15. saj. keskpaik. Alam-Saksi-
maa(?) N-20172/2
- 23. Kirst. Tamm. 16. saj. algus. Ingilismaa. N-20236/1
- 24. Kirst. Tamm. 15. saj. 2.p. Põhja-Saksa-
maa. P.1.84, L. 0.52, K. 0.78. N-20193/2

25. Kirst. Tamm. Umb. 1500. Inglismaa. N-20212/2
26. Kirst. Tamm. Umb. 1500. Inglismaa. N-20233/2
27. Kirst. 15. saj. Hispaania. N-20215/2
28. Kirst. 15. - 16. saj. Põhja-Tirol. N-20231/1
29. Kirst. Umb. 1500. Lõuna-Tirol. N-20231/2
30. Kirst. 15. - 16. saj. Lõuna-Saksamaa.
P. 1.59, L. c.53, K. c.97 N-20235/2
31. Kirst. 15. - 16. saj. Põhja-Tirol. N-20231/1
32. Kirst. 15. saj. lõpp. Lõuna-Saksamaa. N-20210/1
33. Kirst. 15. saj. Lõuna-Saksamaa. N-20176/2
34. Kirst. 15. - 16. saj. Seederländ. Alpi-
maad. P. 1.55, L. c.64, K. c.94
(reljeefiosa maalitud) N-20176/1
35. Kirst. Umb. 1500. Alpimaad (maalitud). N-20191/2
36. Kirst. 15. saj. lõpp. Alpimaad.
P. 1.86, L. c.67, K. 1.05 N-20203
37. Kirst. 15. saj. Lõuna-Tirol või
Põhja-Itaalia. N-20196/3
38. Kirst. 15. saj. Põhja-Itaalia. N-20196/3
39. Kirst. 15. saj. Põhja-Itaalia. N-20216/2
40. Pruudikirst. 15. saj. keskpaik. Kesk-
Itaalia. P. 1.58, L. c.43, K. c.47 N-20206/1
41. Kocripiak Schwarzwaldist Alpirsbachi
kloostrist. 13. saj. (treitud osed tammest,
istmelaud kutsesest). P. 6.70, L. c.67,
K. 1.26 N-20207/1
42. Arvatav patukahetsuspink Berliini vaasest
raekojast. Mänd. 13. saj.
P. 2.90, K. 1.00, L. c.58 N-20173/1

43. KIRSTPIIK. Tamm. 15. saj. (?) Madalmaal.
P. 2.88 N-20170/3
44. KIRSTPIIK. Tamm. Umb. 1500.
P. 4.75, K. 1.75 N-20170/1
45. KIRSTPIIK. Tamm. 15. saj.
P. 1.94, L. c.55, K. c.86 N-20170/2
46. KIRSTPIIK. 15. saj. 2. p. Tirol.
P. 1.07, L. c.45, K. c.90 N-20223/2
47. Robert Campin (1375 - 1444). Püha
Barbara. N-20205
48. Klapptool (faldistorium) Salzburgist
(kuulus Nonnebergi kloostri abtissile
Gertrud II-le). 1242.
P. c.63, L. c.46, K.c.56 N-20200/1
49. Klapptool. Umb. 1250. Saksamaal. N-20200/1
50. Klapptool Limburgi a.d. Lahⁿi toom-
kirikust. Umb. 1400.
P. c.75, L. c.56, K. c.63 N-20224/2
51. Klapptool. 15. saj. Hispaania. N-20178/3
52. Käärtool. 15. saj. keskp. Lõuna-Saksamaal. N-20220/2
53. Treitud posttool. 13. saj.(?) Norra.
K. c.97 N-20208/1
54. Treitud peistidega tool. Saksamaal. N-20238/1
55. Kasttool. Okaspuu. 13. - 14. saj. (või
16. saj.?) Norra. K.L. c.92 N-20238/2
56. Kasttool. 13. saj. algus. Skandinaavia. N-20227/1
57. Posttool. Mänd. 16. saj. Tirol.
K. c.99, L. c.66 N-20173/2

- 58. Geouï kasttool. Tamm. 15. saj. Vasakp.
Prantsusmaalt, paremp. Reinimaalt:
P. c.75, L. c.49, K. 1.27. N-2c228/2
- 59. Kasttool. 15. - 16. saj. Flandria. N-2c214/2
- 60. Kasttool. 15. saj. Flandria. N-2c214/1
- 61. Kasttoolid. 15. saj. Prantsusmaa. N-2c201/2
- 62. Kasttool. 15. saj. Lääne-Sveits. N-2c175/3
- 63. Kasttool. Umb. 1500. Flandria.
P.c.78, L. ~~55.5~~^{0.51}, K. ~~95.5~~^{0.76} N-2c175/2
- 64. Teol. Tamm. 15. saj. 1.p. Reinimaa.
P. c.63, L. c.41, K. c.68. N-2c174
- 65. Ungariste (treoniste). 15. saj. lõpp.
Hispaania. N-2c178/2
- 66. Järid, jalapingid. Tamm. 15. saj. Flandria.
All vas-l: P. c.50, L. c.30, K. c.63;
par-l: P. c.96, L. c.49 N-2c171/1
- 67. Koarikapp. 13. saj. 2. p. Alam-Saksimaa. F-2c241
- 68. Sakristeikapp. 12. saj. Prantsusmaa.
P. 2.35, L. c.84, K. 2.19. (Karniisil
punaase värvi fragmendid) N-2c230/2
- 69. Parementkapp. Tamm. 13. saj. Saksimaa.
P. c.79, L. c.80, K. 2.78. N-2c230/3
- 70. Altarikapp. Tamm. Umb. 1230/40. Liebfrauen-
kirche'st Halberstedtis (Alam-Saksimaa).
P. 1.33, L. c.58, K. 1.97 (Maaling kuld-
sel foonil) N-2c198/2
- 71. Koarikapp. Tamm. 13. - 14. saj. Põhja-
Saksimaa (maalitud, ülaosa sekundaarne). N-2c190/2

- 72. Viilkapp. Tamm. Umb. 1300 (?) Alam-Saksimaa.
K. 2.87, L. 1.07. N-20230/1
- 73. Viilkapp. Tamm. Umb. 1300.
K. 2.33, L. 0.91. N-20195/2
- 74. Viilkapp. 13. - 14. saj. Tirool.
P. 0.90, L. 0.54, K. 2.10. N-20223/1
- 75. Kapp. Tamm. 1425. Vestfaal.
K. 1.35 (maalingu jälgedega). N-20237/1
- 76. Kapp. Tamm. Umb. 1400. Alam-Saksimaa. N-20198/1
- 77. Kapp. Umb. 1500. Põhja-Saksimaa. N-20234/1
- 78. Kapp. 15. saj. keskp. Flandria.
P. 2.06, L. 0.79, K. 2.50. N-20218/1
- 79. Kapp. 15. saj. Flandria.
K. 1.80, P. 1.40. N-20213/1
- 80. Kapp. 15. saj. lõpp. Flandria. N-20192/3
- 81. Kapp. Tamm. 16. saj. Flandria. N-20219/1
- 82. Kapp. Tamm. Umb. 1480. Põhja-Saksimaa.
P. 1.10, L. 0.50, K. 1.62 (fiisilid
sekundaarsed). N-20237/3
- 83. Kapp. Tamm. 15. saj. lõpp. Põhja-Saksimaa.
P. 1.07, L. 0.50, K. 2.19. N-20172/1
- 84. Seinakapp. Umb. 1500. K. 2.68. N-20171/2
- 85. Keerikapp. Umb. 1500. Põhja-Saksimaa. N-20233/1
- 86. Kapp. 15. saj. 2.p. Saksimaa. N-20190/1
- 87. Sakristeikapp (?) 15. saj. lõpp. Inglismaa. N-20215/1
- 88. Kapp. Tamm. Umb. 1500. Inglismaa.
P. 1.26, L. 0.61, K. 1.64. N-20213/2

89. Kapp. Valmistatud Ulmis 1465. a.-l Jörg Syrlini (van.) poolt. P. 1.92, L. c.62, K. 2.30 (maalitud on hiljem uuendatud). N-20220/2
90. Kapp. 15. saj. 2. p. Täidistel saarevineer (-spoon), nikerdus pärnast punasel ja sinisel foonil. Lõuna-Saksamaa. P. 1.93, L. c.72, K. 2.62. N-20239/2
91. Kapp. 15. saj. lõpp. Lõuna-Saksamaa. Täidistahvlitel saarevineer, nikerdus pärnast, osaliselt kullatud; lamereeljeef külgedel maalitud (kollane sinisel foonil). P. 2.15, L. c.72, K. 2.98. N-20197/1
92. Kapp. 15. saj. lõpp. Lõuna-Saksamaa. Täidistahvlitel saare- ja vahtravineer. N-20220/1
93. Kapp. 15. saj. lõpp. Alpimaad. Täidistahvlid väärispuidust vineeriga (-spooniga). N-20217
94. Kapp. 15. saj. lõpp. Tirool. Täidistahvlitel saarevineer. P. 1.85, L. c.64, K. 2.57. N-20239/3
95. Kapp Saksa Ordu vappidega. 15. saj. Tirool. Täidistahvlitel saarevineer, nikerdus osaliselt maalitud. N-20219/3
96. Kapp. 15. saj. lõpp. Ülem-Austria. Täidistahvlitel vahtravineer, nikerdus maalitud. P. 1.67, L. c.68, K. 2.07. N-20194/1
97. Kapp. 15. saj. lõpp. Ülem-Austria. P. 1.30, L. 1.52, K. 1.90. N-20210/2

98. nn. Direrikapp. Valmistatud umb. 1520 Nürnbergis.
Täidistahvliitel saarevineer, nikerdus
vahtrast. P. 1.94, L. t.54, K. 2.46.
(Sokliosa hilisem). Figuraalne nikerdus on tehtud Crahechi ja Direri gravüüride järgi. N-20204/2
99. Kapp. Valmistatud umb. 1545. a. Nürnbergis Peter Flötneri poolt. Nikerdus vahtrast, uste raamistus tamme-
(sokkel ja sinss hilisemad). N-20189/2
100. Landau altari meister (tegutses 15. saj. 2.p. Nürnbergis). Püha Katariina kihlamine. N-20202/1
101. Pesemiskapp. 15. saj. Tirool.
K. 2.73, L. e.75. N-20222/2
102. Seinakapp. Tamm. 15. saj. 2.p. Reinimaa.
P. e.47, L. e.14, K. e.68. N-20209/1
103. Seinakapp. 15. saj. Alpimaad. N-20176/3
104. Poolkõrge kapp. 15. saj. 2.p. Lõuna-Saksamaa. N-20199
105. Kapp. 15. saj. Põhja-Itaalia. N-20216/1
106. Kapp. 15. saj. lõpp. Hispaania. N-20178/1
107. Kapp. Seedermand. Umb. 1500. Tirool.
P. e.94, L. e.44, K. 1.78. N-20237/2
108. Kapp. Kuusk. Umb. 1500. Lõuna-Saksamaa.
P. 1.28, L. e.49, K. 2.e6. N-20239/1
109. Sakristeikapp. Mänd (?) 1539. Lõuna-Saksamaa. P. 1.80, L. e.79, K. 2.10.
(Reljeefi osa maalitud). N-20194/2

110. Sahtlitega kapp (laekakapp). Valmistatud
1458. a. Ulrich Aueri poolt. Tirool. N-20235/1
111. Kredentslaud. 15. saj. lõpp. Flandria. N-20228/3
112. Kredentslaud. 16. saj. algus. Inglismaa. N-20192/2
113. Kredentslaud. 15. saj. Inglismaa. N-20233/3
114. Nõudekapp, puhvet (dressoir). 15. saj.
lõpp. Prantsusmaa. N-20209/2
115. Bonai diptühheni meister. Armuõidus
(Liebeszauber). Umb. 1470 - 80. N-20187/2
116. Nõudekapp, puhvet (dressoir). 15. saj.
lõpp. Prantsusmaa. N-20232/3
117. Nõudekapp, puhvet (Stellenschrank).
15. saj. 2.p. Reinimaa. N-20229/1
118. Nõudekapp, puhvet. 15. saj. Prantsusmaa. N-20226/2
119. Ärkelkapp. 15. saj. Prantsusmaa. N-20214/3
120. Ärkelkapp. Umb. 1500. Põhja-Saksamaa. N-20234/2
121. Ärkelkapp (arv. sakristeikapp). Tamm.
Umb. 1520. Alam-Reinimaa. K. 1.41,
L. 1.47, S. e.55. N-20197/2
122. Nõudekapp, -riiul (dressoir, Schauschrank).
15. saj. Flandria. N-20196/2
123. Nõudekapp, -riiul (dressoir). 16. saj.
algus. Prantsusmaa. N-20189/1
124. Laud (Schragentisch). Umb. 1500.
Saksamaa. N-20232/2
125. Laud (Schragentisch). 15. saj. 2.p.
Lõuna-Saksamaa. K. e.85, plaat (heledast
kiltkivist) 1.76 x e.98. N-20196/1

126. Laud (Schragentisch). 15. saj. algus.
Hispaania. N-20227/3
127. Laud Rheinsu kloostri abti Heinrich VIII
(1497 - 1529) vappidega. P. 1.20, L.
o.97, K. o.77 (rekonstruktsioon?) N-20186/2
128. Raeklaud lahtivõetava plaadiga Lüneburgi raekojast.
14. - 15. saj. Alam-Saksimaa. N-20227/2
129. Kastlaud kõrvalenihiutatava plaadiga.
Münd. 15. saj. 2. p. Lõuna-Saksimaa.
P. o.79, K. o.73. N-20240/2
130. Kastlaud. Okaspuu, nikerdus pärest.
15. saj. 2. p. Lõuna-Saksimaa. (Plaat
ja tallalaud sekundaarsed). N-20240/2
131. Kastlaud. 15. saj. 2.p. Lõuna-Saksimaa. N-20224/3
132. Laud (Waagentisch). 15. saj. 2.p.
Lõuna-Saksimaa. N-20225/3
133. Kastlaud. 15. saj. Lõuna-Saksimaa. N-20225/2
134. Kastlaud (Zahl o. Schreibisch) Augus-
tiinlaste kloostrist Baselis. 15. saj.
Sveits. P. 1.o2, L. o.79. N-20179/2
135. Wöttingeni kloostri abti laud. 15. saj.
Sveits. P. 1.19, L. o.54, K. o.75. N-20180/1
136. Kastlaud. 16. saj. algus. N-20201/1
137. Kastlaud. 15. saj. Põhja-Itaalia. N-20240/1
138. Seinaäärne kastlaud. 16. saj. Saksimaa. N-20240/1
139. Seinaäärne kastlaud. 15. saj. 2.p.
Alam-Reinimaa. N-20211/2
140. nn. klapplaud või lugemislaud. 15. saj.
Põhja-Saksimaa. N-20173/3

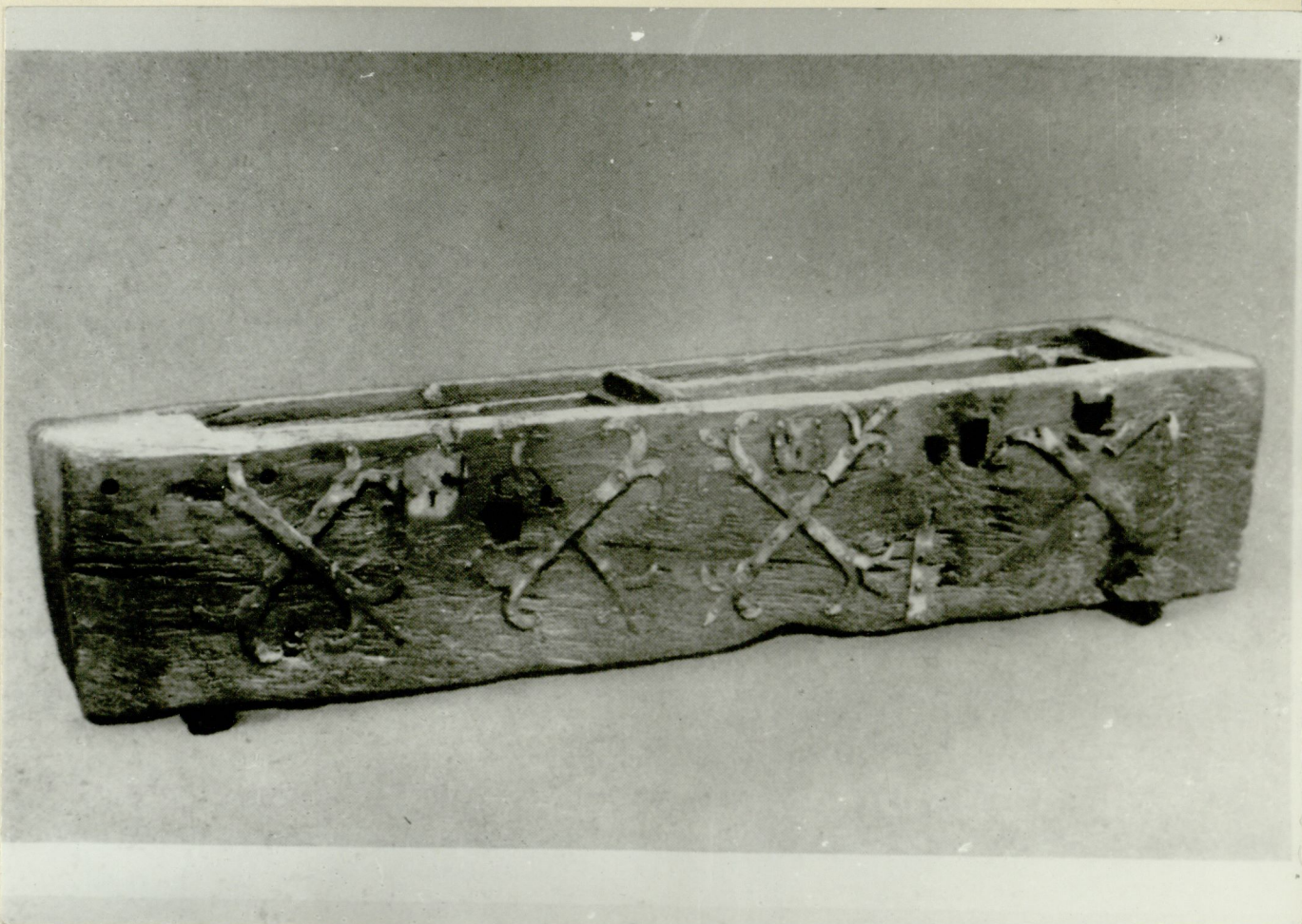
- 141. Laud. 15. - 16. saj.?Tiroel. N-2e179/1
- 142. Laud. 1506. a. valmistas selle kuulus
lõuna-saksa kujur Tilman Riemenschneider.
K. e.8e, kiviplast / 1.44 (restauereeritud) N-2e180/2
- 143. Regier van der Weyden (1399 - 1464).
Maarja kuulutus. N-2e204/1
- 144. Baldahiinveedi. Kuusk ja pärn. Umb.
147e. Lõuna-Saksamaa. P. 1.96, L. 1.6e,
K. 2.31. N-2e206/3
- 145. Baldahiinveedi. Umb. 1500. Alpimaad. N-2e191/1
- 146. Baldahiinveedi. Kuusk. Umb. 1512. Basel.
P. 2.41, L. 1.99, K. 2.92. N-2e186/1
- 147. Oberfalzi meister. Evangelstid P. Johan-
nes ja Matteus. N-2e222/1
- 148. Lugemispult. 15. saj. Alpimaad. N-2e177
- 149. Palvepult, kooripult. Tamm. Umb. 1300.
Saksamaa. P. 1.36, L. e.7e, K. 1.3e. N-2e221/1
- 150. Kooripiingi vaheleeni joonis Villard
d'Honnecourt'i skitsideraamatust (umb.
124e). N-2e181/1
- 151. Kooripiingi otsaleeni joonis Villard
d'Honnecourt'i skitsideraamatust
(umb. 124e). N-2e181/2
- 152. Kooripiink Meissen'i toomis. 13. saj. N-2e185/1
- 153. Kooripiink Naumburgi toomi idakoeris.
13. saj. lõpp. N-2e182/1
- 154. Kooripiink Naumburgi toomi idakoeris.
14. - 15. saj. (?) N-2e182/3
- 155. Kooripiink Altenbergi tsistertslaste

- 64
- Kloogtrist. 14. saj. algus. N-20182/2
156. Keeriteol St. Ägidius-Kirche'st Bartfeldist (ahtid Bardejev). 1483. N-20188/2
157. Muukade pink Deherani kloostri kirikust. 14. saj. algus. N-20183/2
158. Keeripiak Havelbergi toomis. 13. saj. lõpp. N-20183/1
159. Keeripiak Erfurti toomis. Umb. 1320 - 30. N-20183/3
160. Keeripiak Merseburgi toomis. Umb. 1446. N-20184/1
161. Keeripiak Ulmi toomkirikust 1469 - 73. Nikerduste ja skulptuuri osa kujur Jörg Syrlinilt (van.) N-20184/2
162. Kolmikiste (Levitensitz) Schulpforte kloostrikirikus. 14. saj. keskpaik. N-20185/2
163. Kolmikiste Naumburgi toomi idakeeris. Umb. 1440. N-20186/3
164. Kirikupink. 15. saj. Praatsusmaa. N-20215/3
165. Kirikupiak. 15. saj. Praatsusmaa. N-20222/3
166. Kirikupink. 15. saj. Flandria. N-20175/1
167. Friedrich Herlin. Nördlingeni P. Georgi (P. Juri) altari detail. 1465. N-20187/1

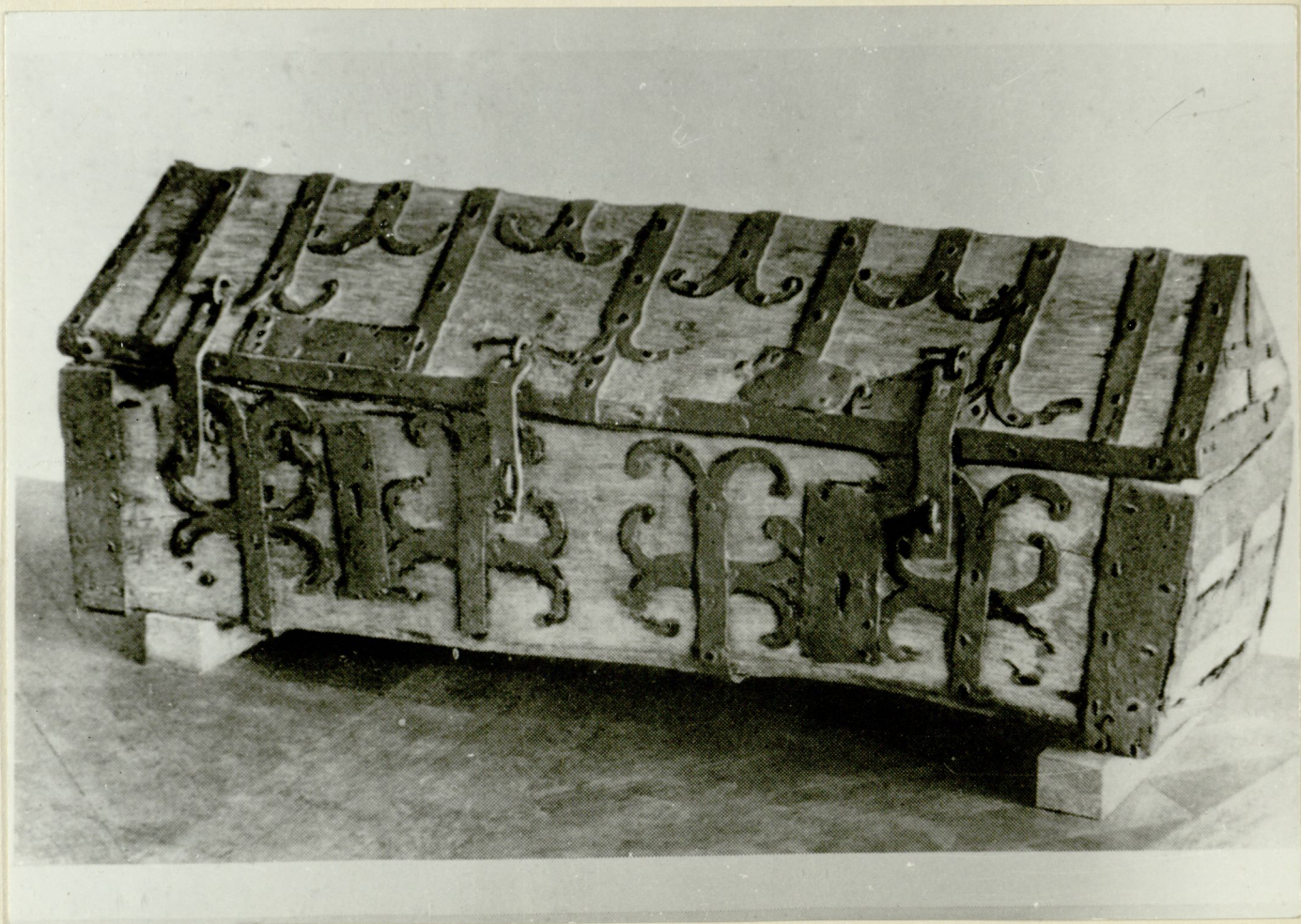
Petod käesoleva töö juurde on valmistatud:

J. Viikholm

ja V. Rinaldo (11, 43 - 45, 66, 84,
150 - 155, 157 - 163)

1

2

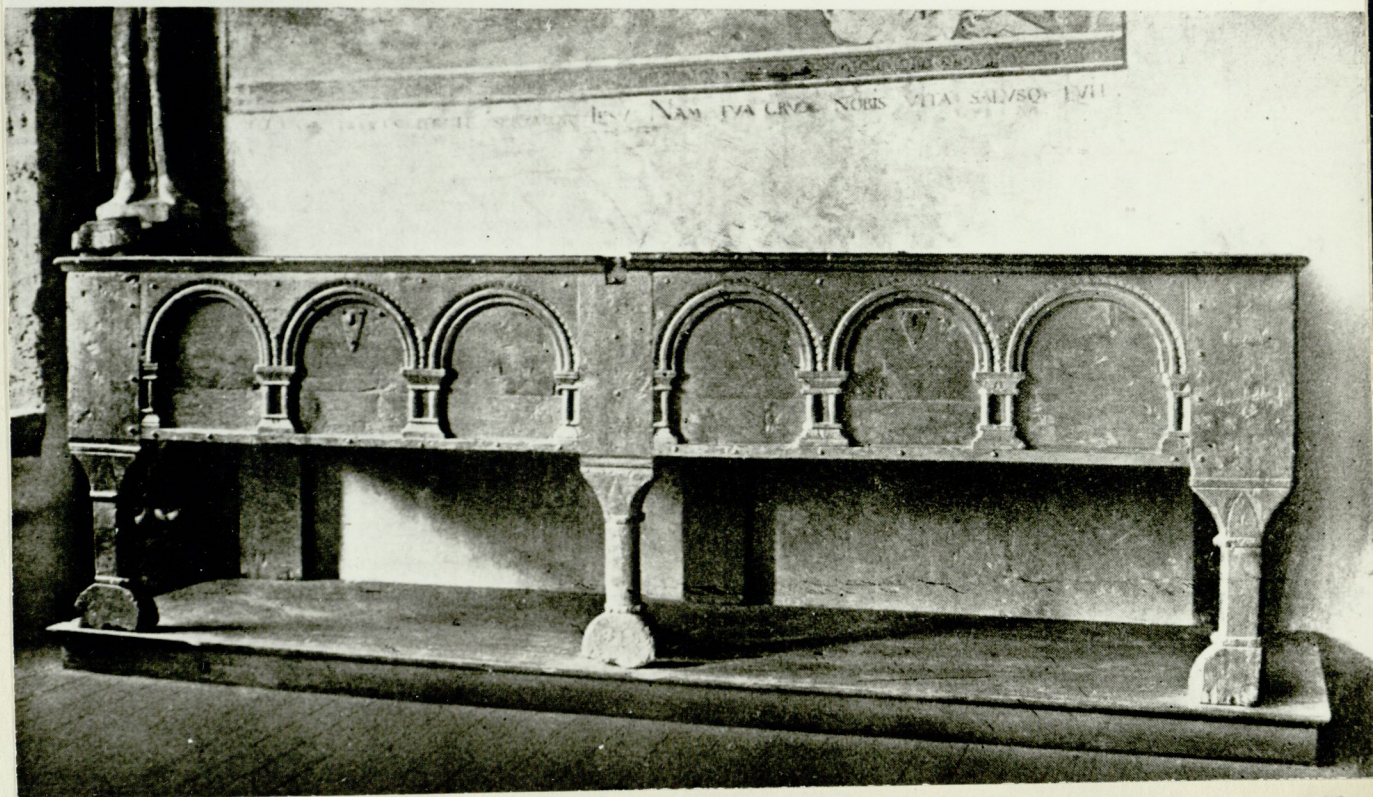

Dachtruhe, Graubünden, frühmittelalterliche Form, Nadelholz

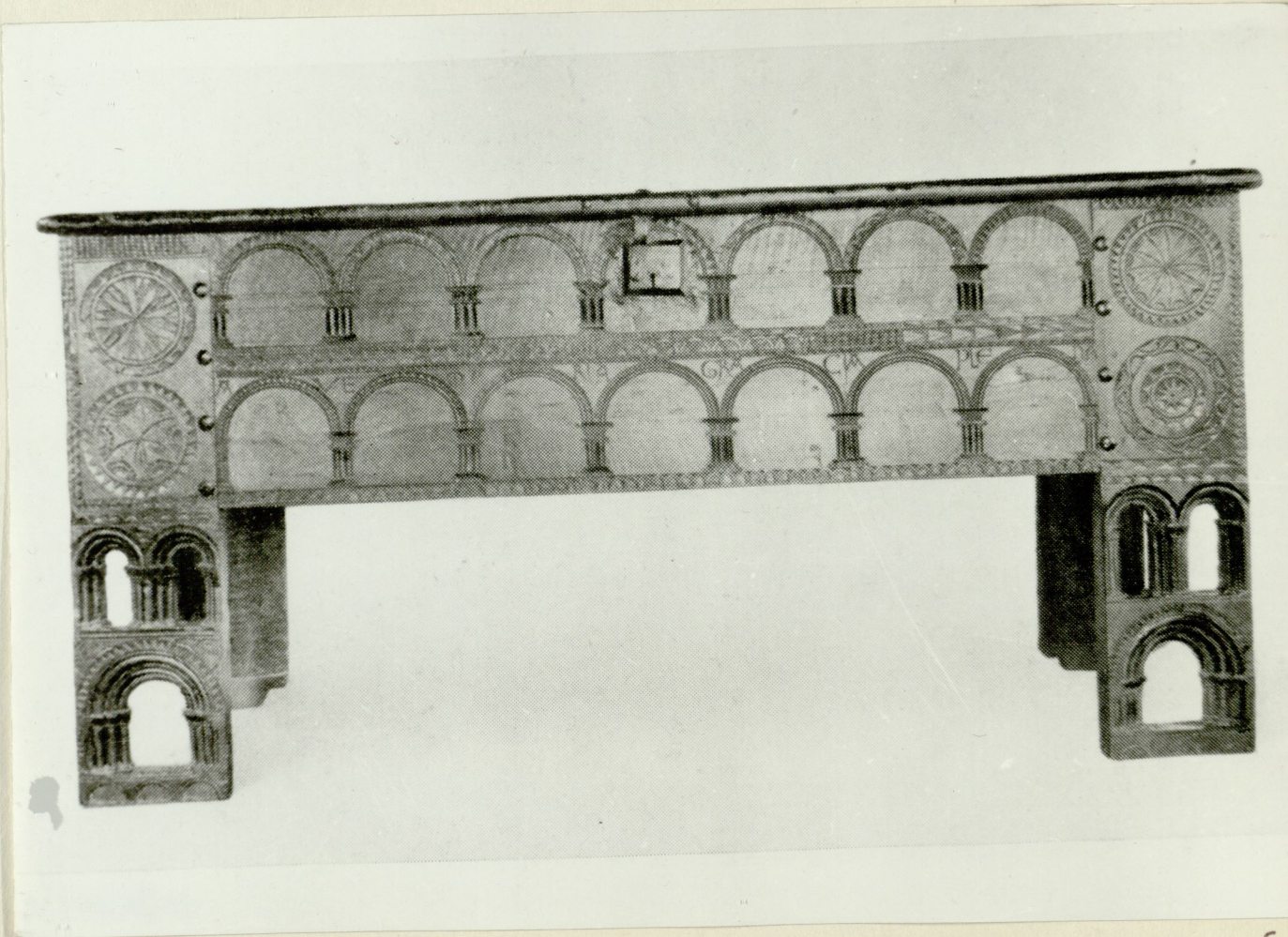
3

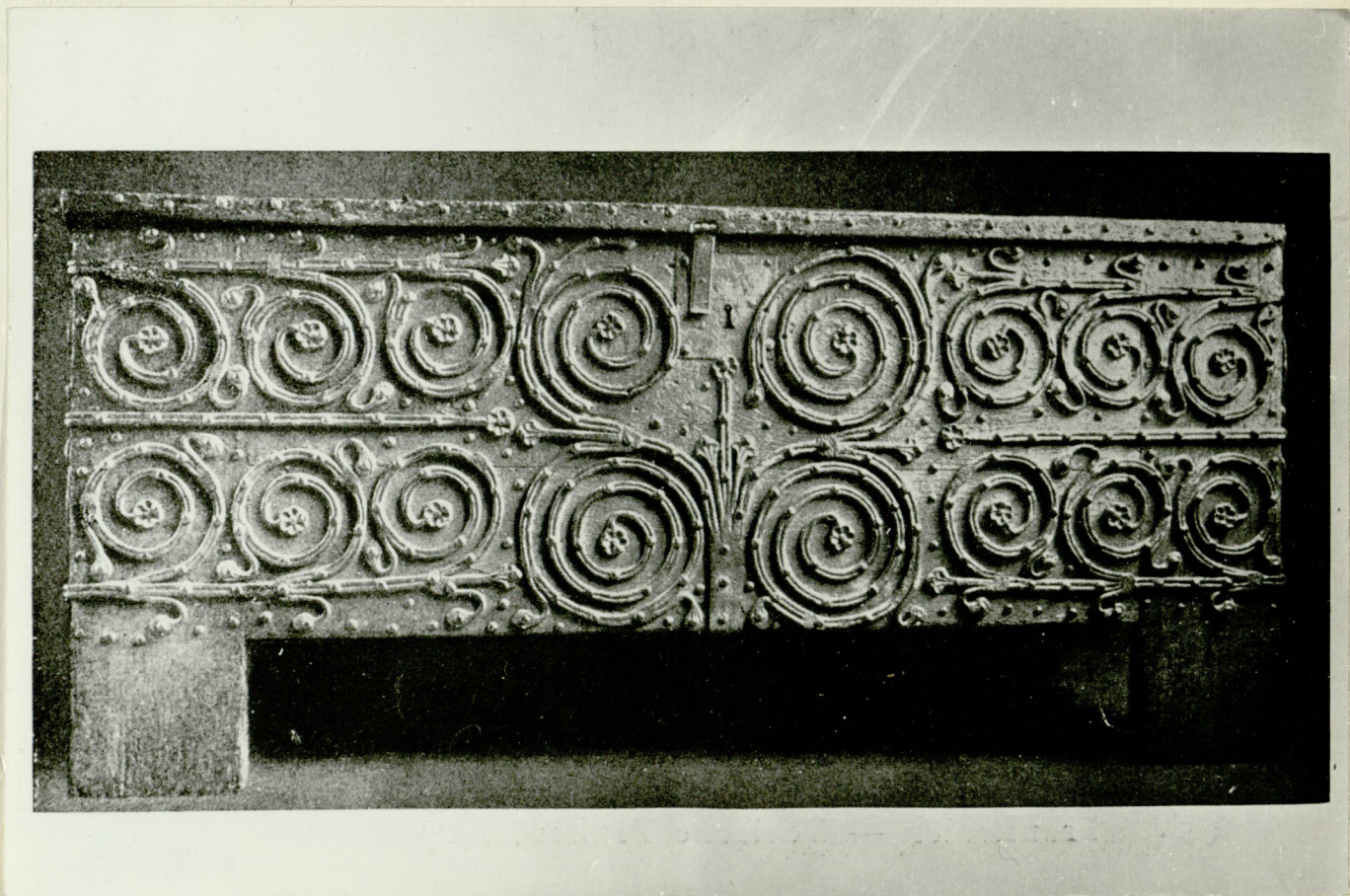
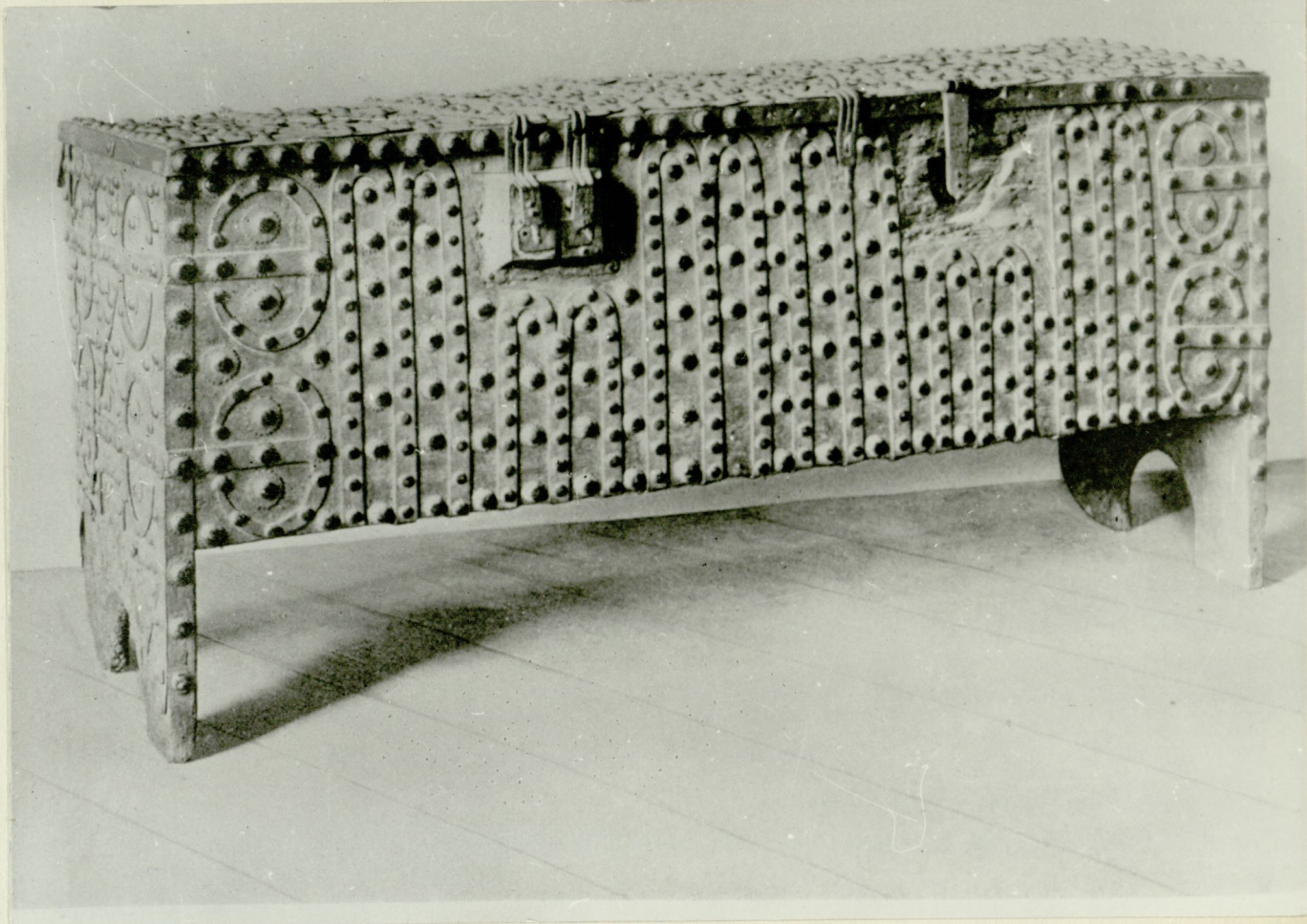
4

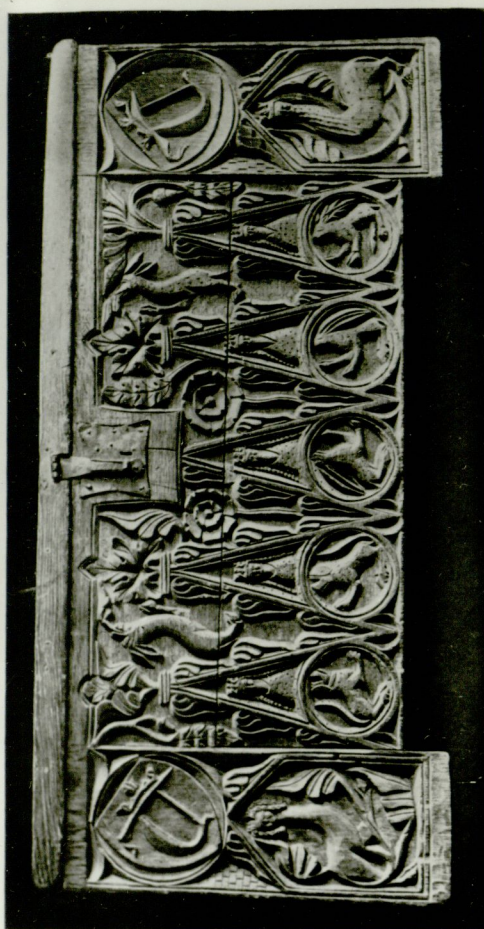
5

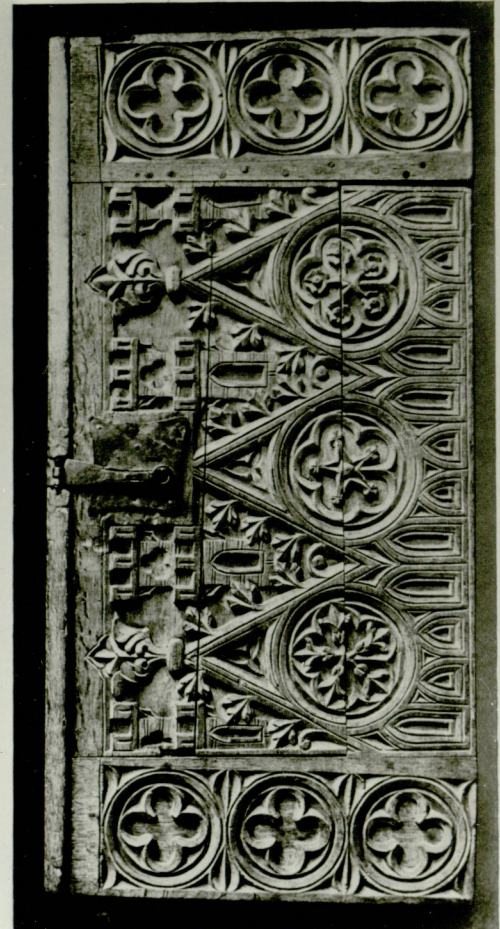
6

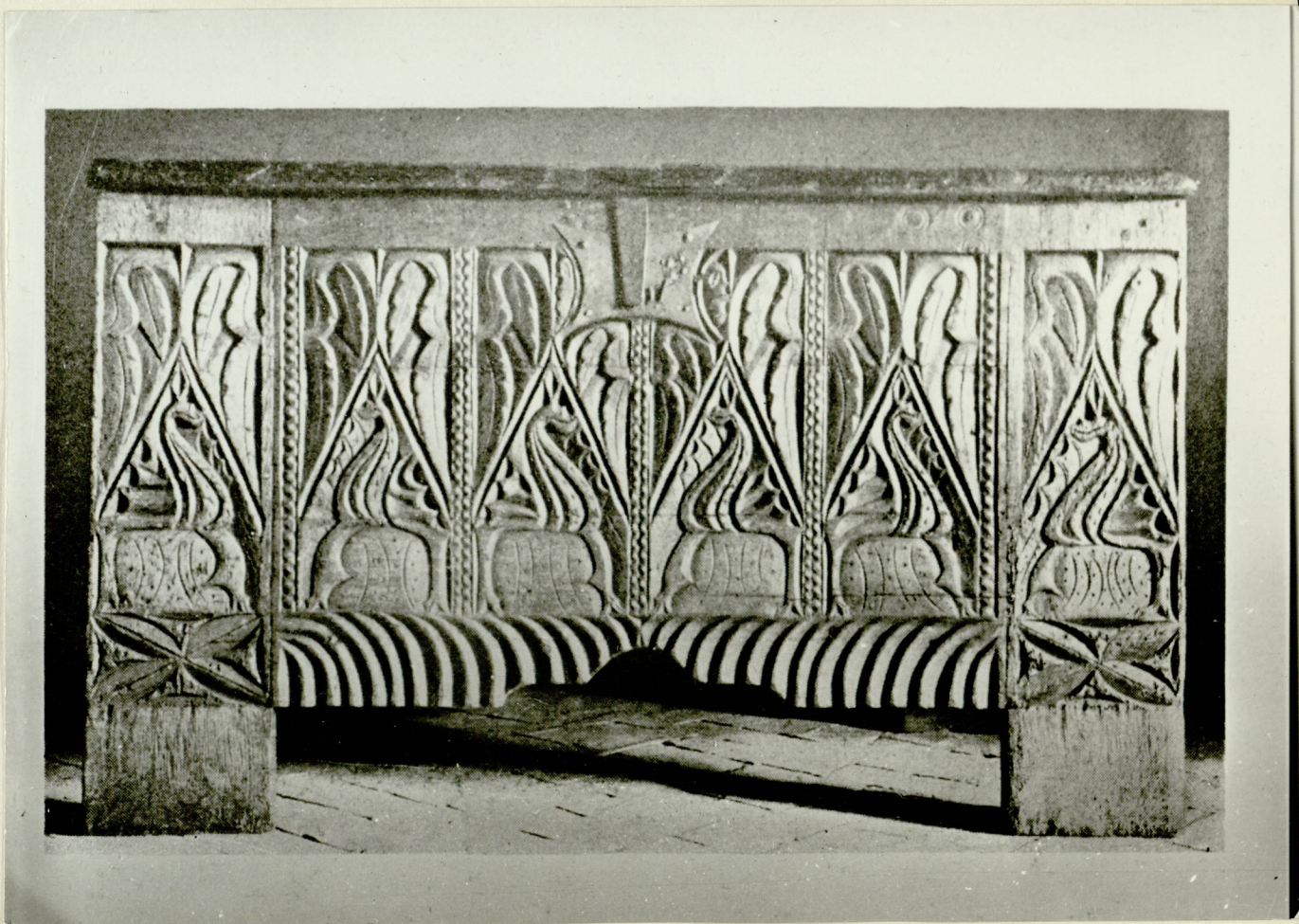

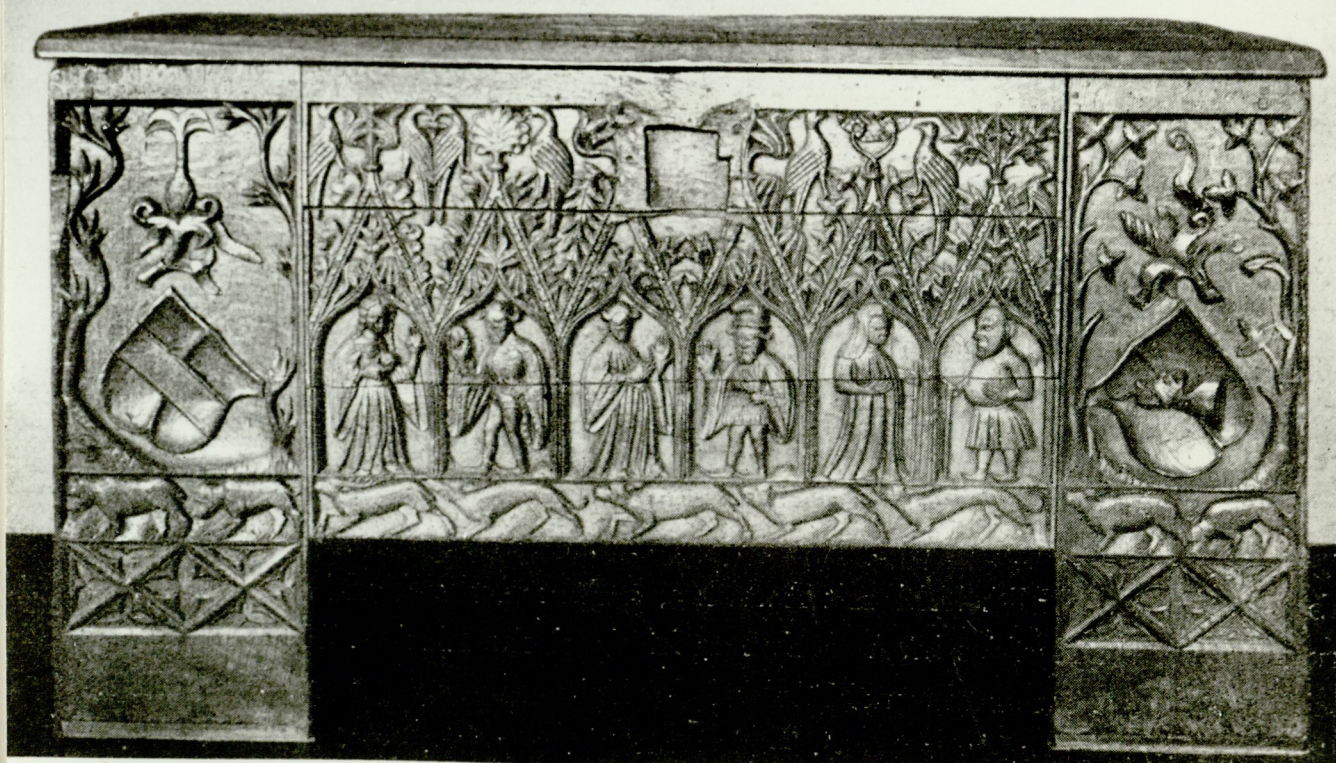
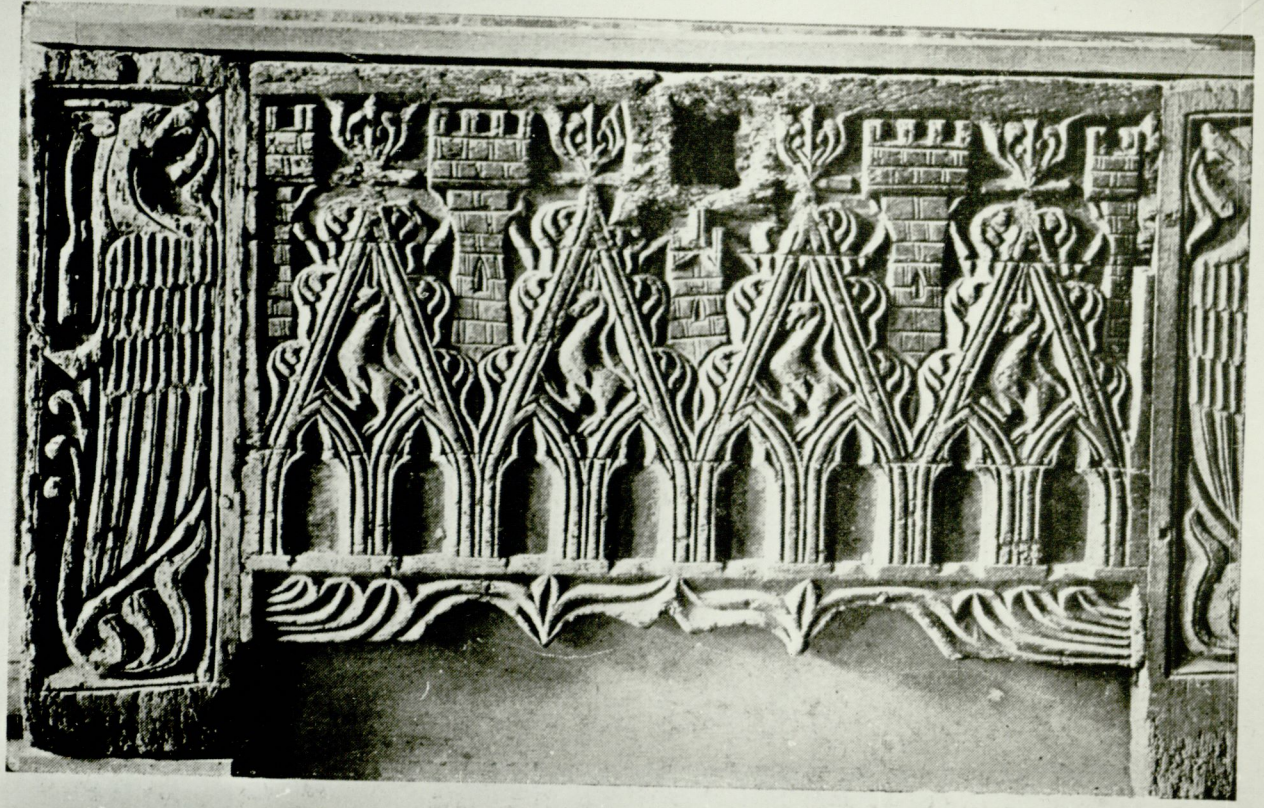

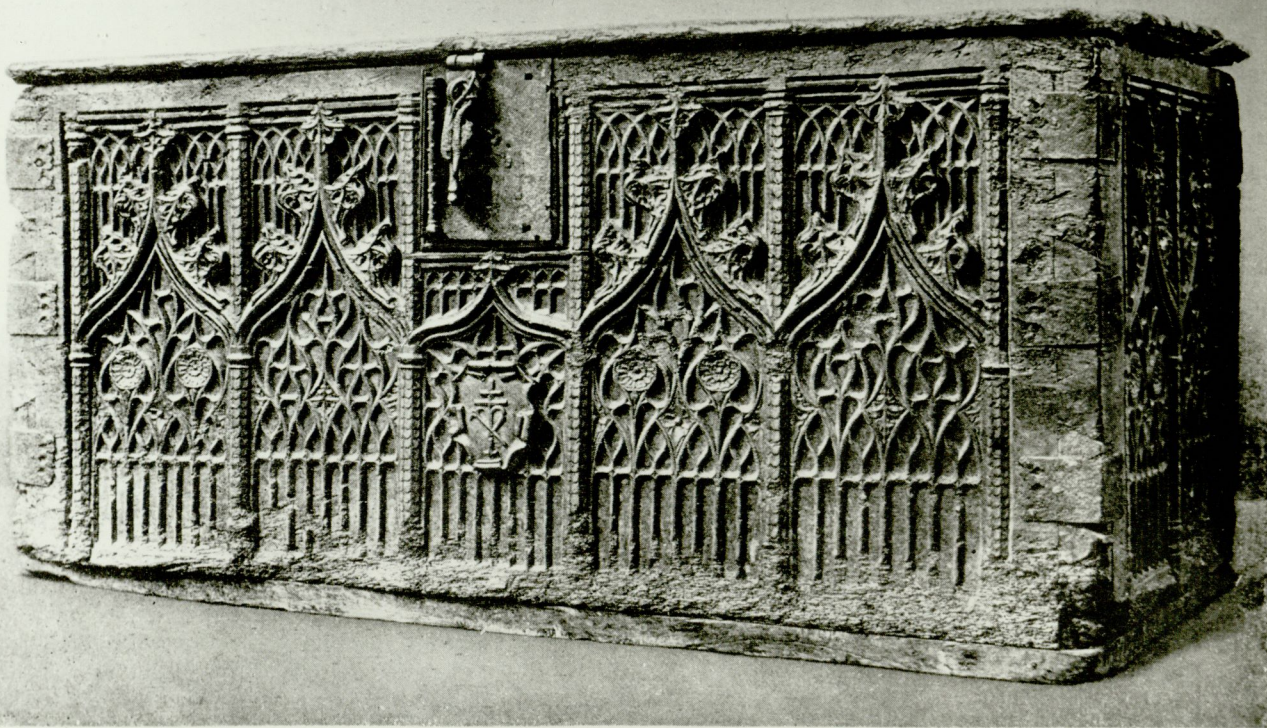
Histor. Museum Stockholm H 0.69 B 1.59 T 0.66

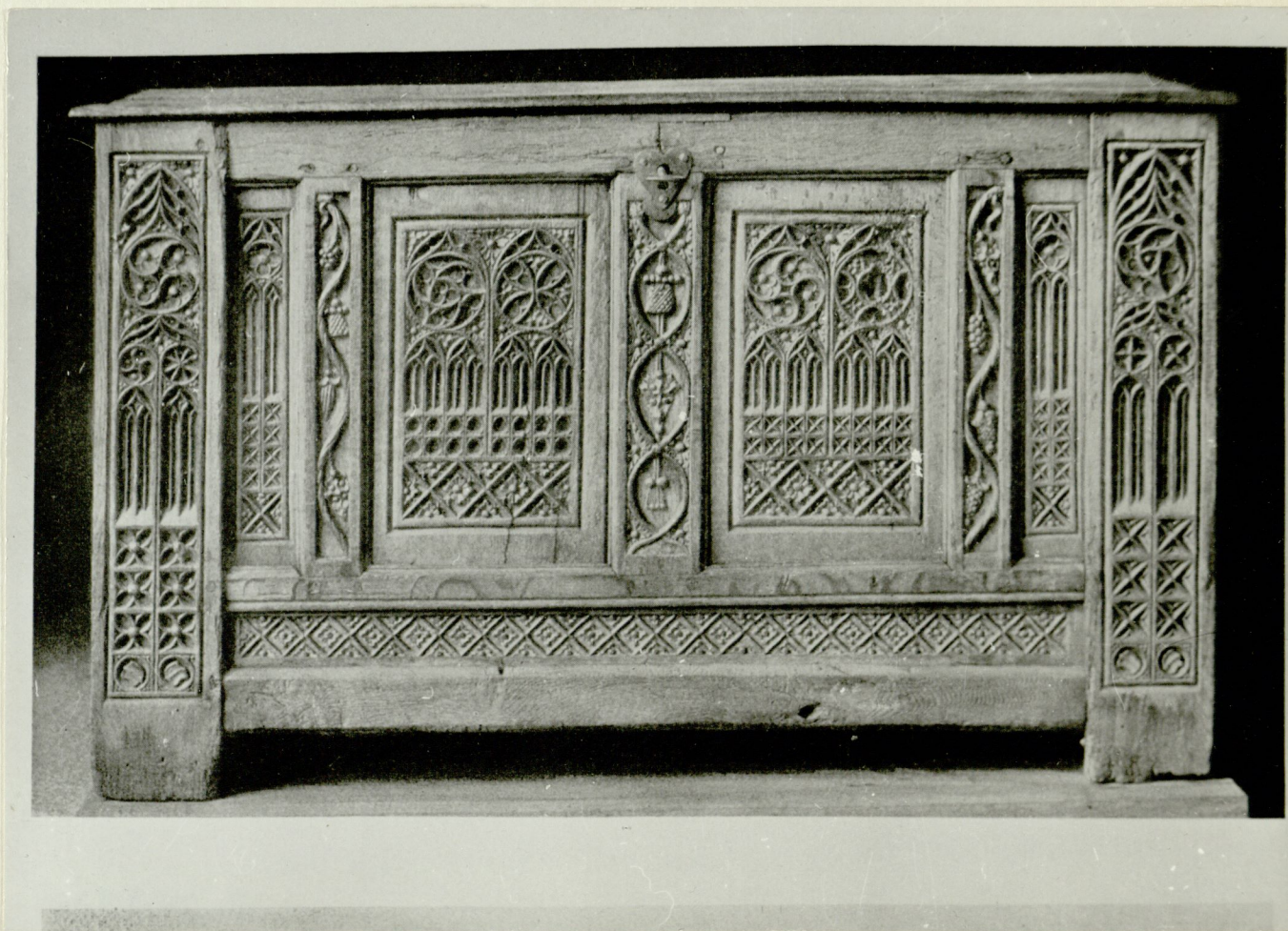
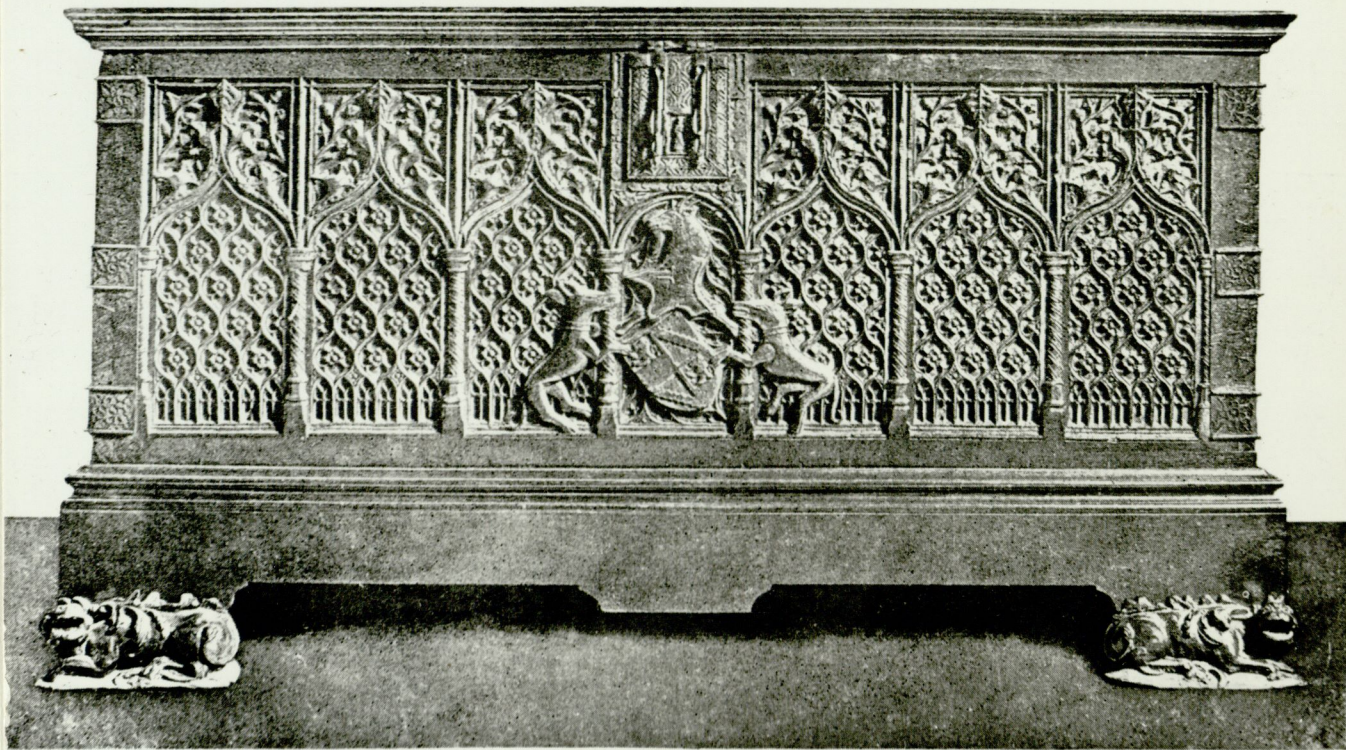

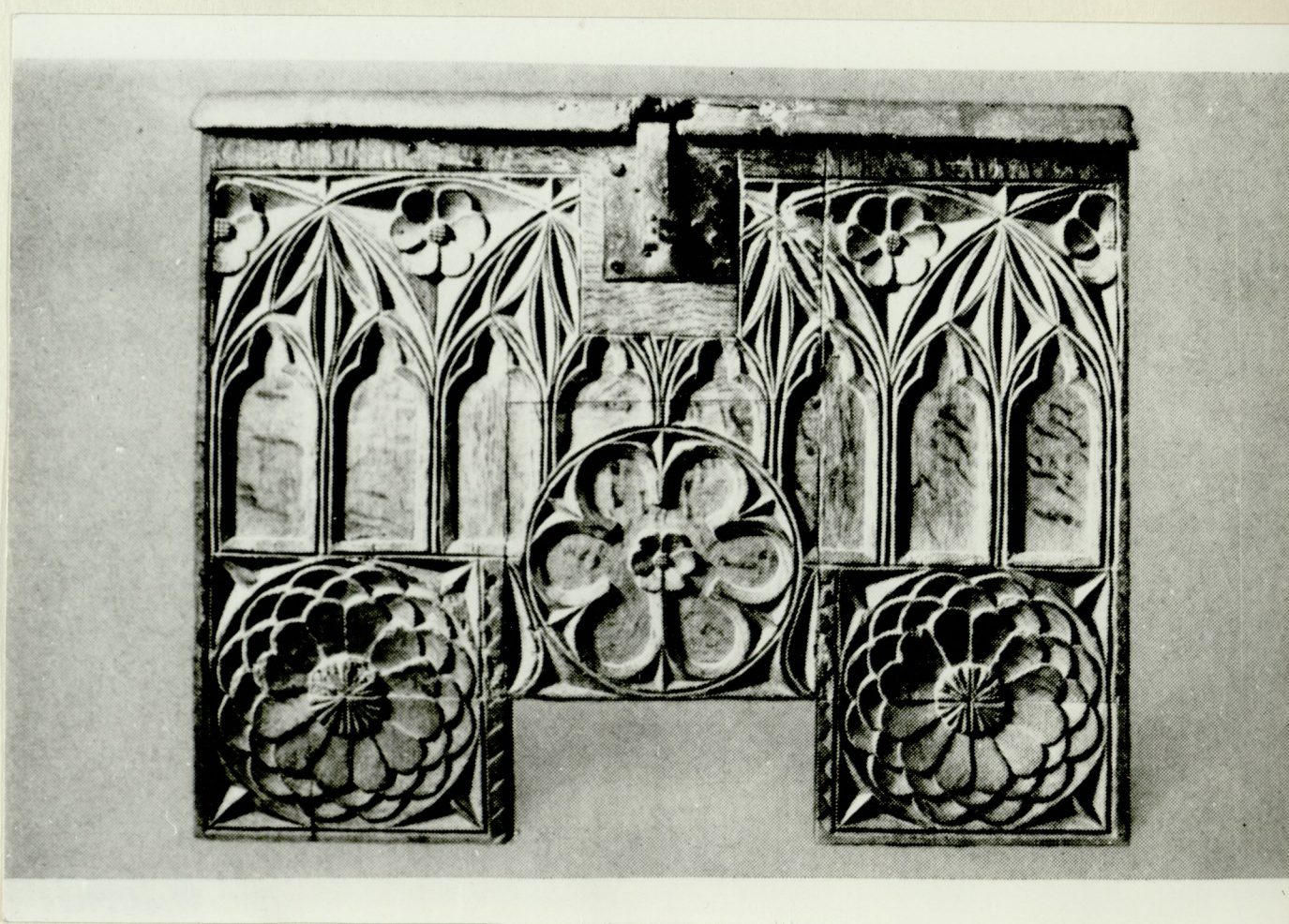
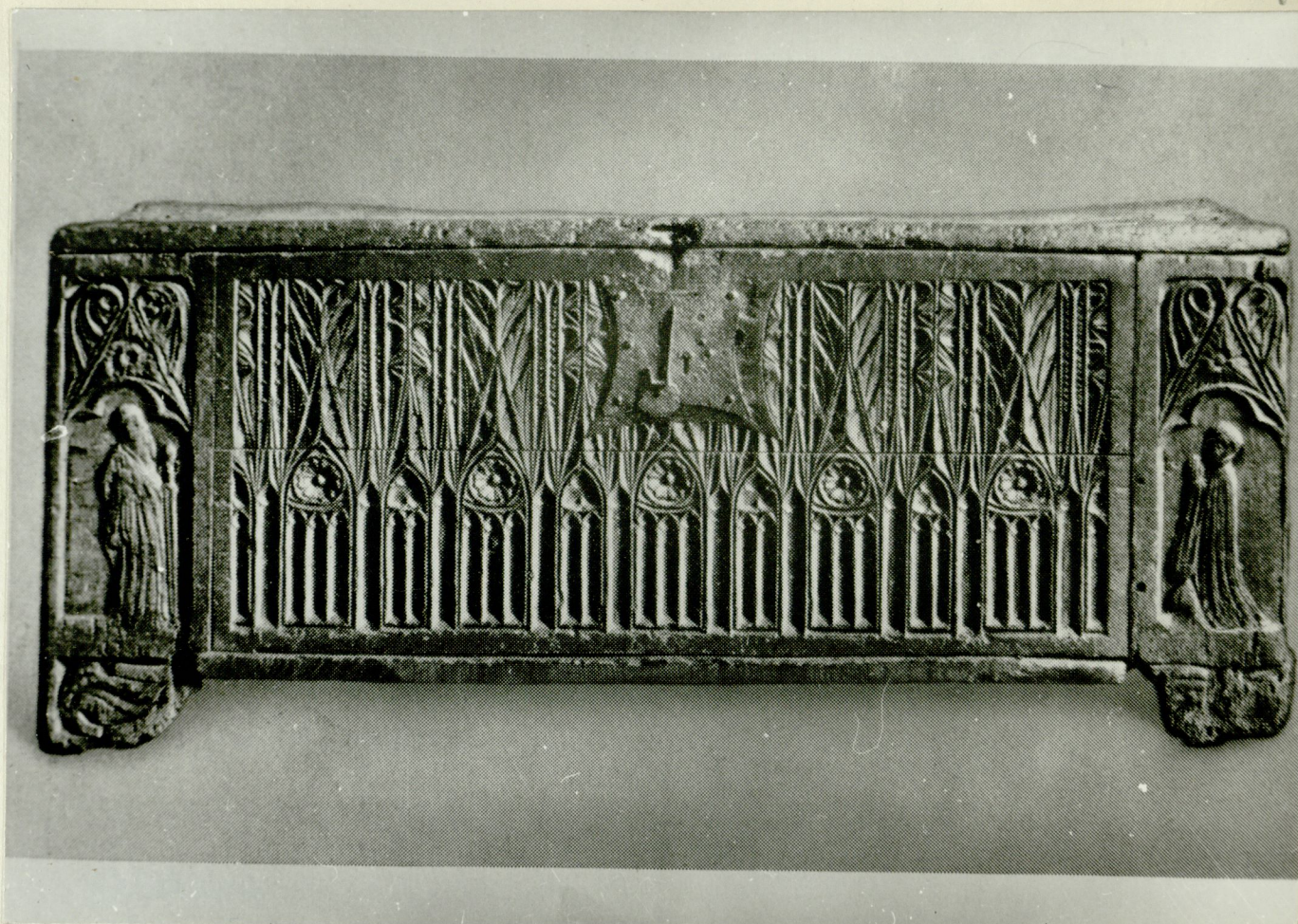
Histor. Museum Stockholm

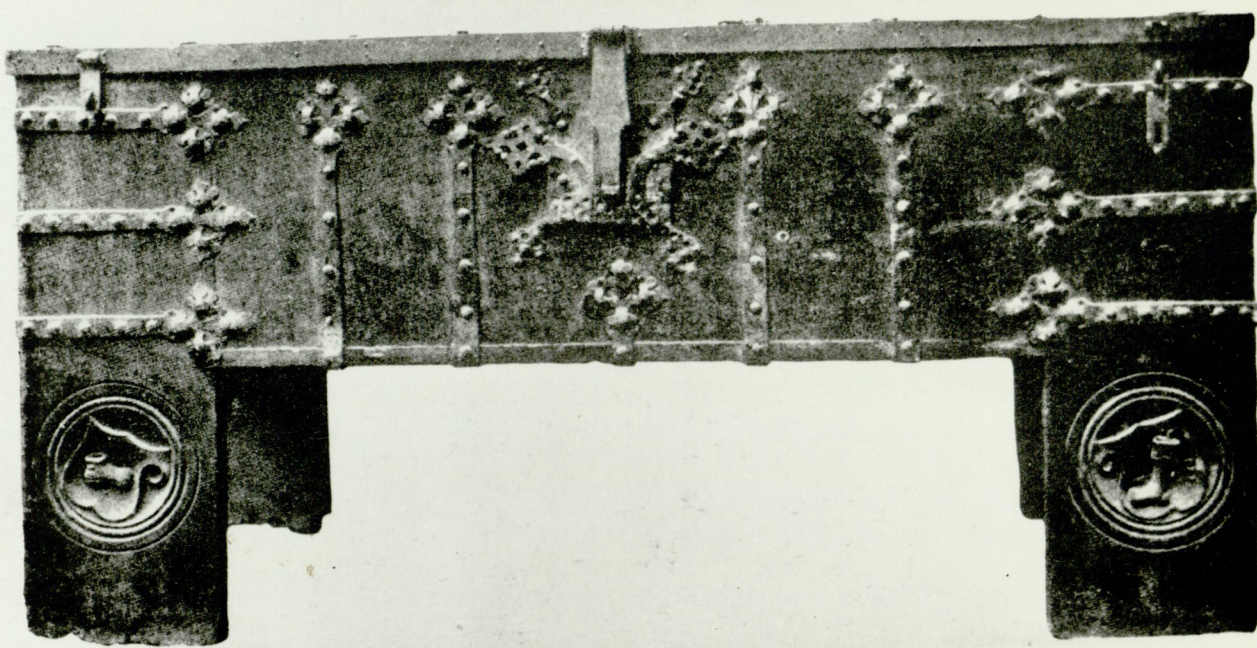

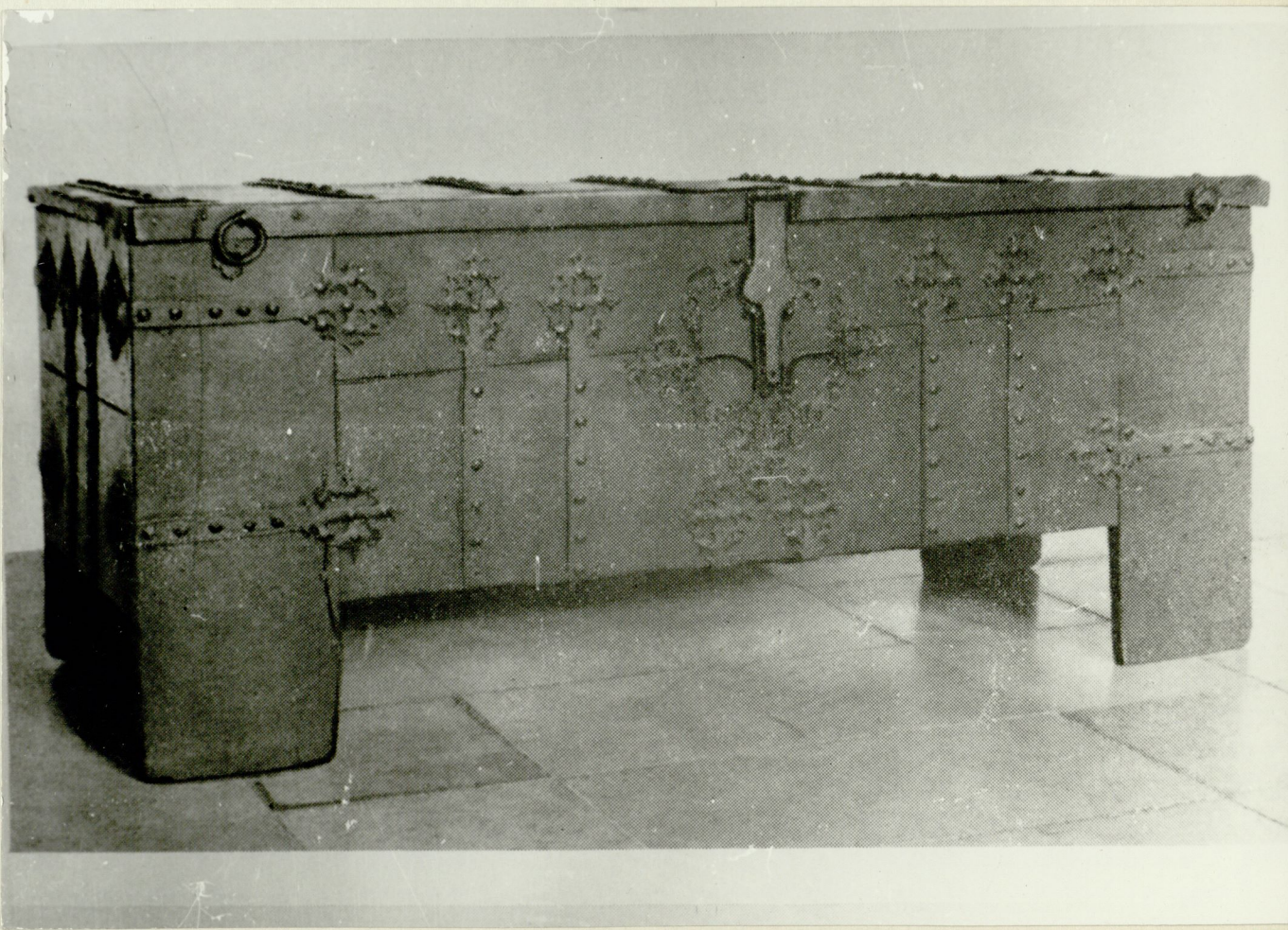

Norddeutschland, Spätgotik frühes 16. Jahrhundert —

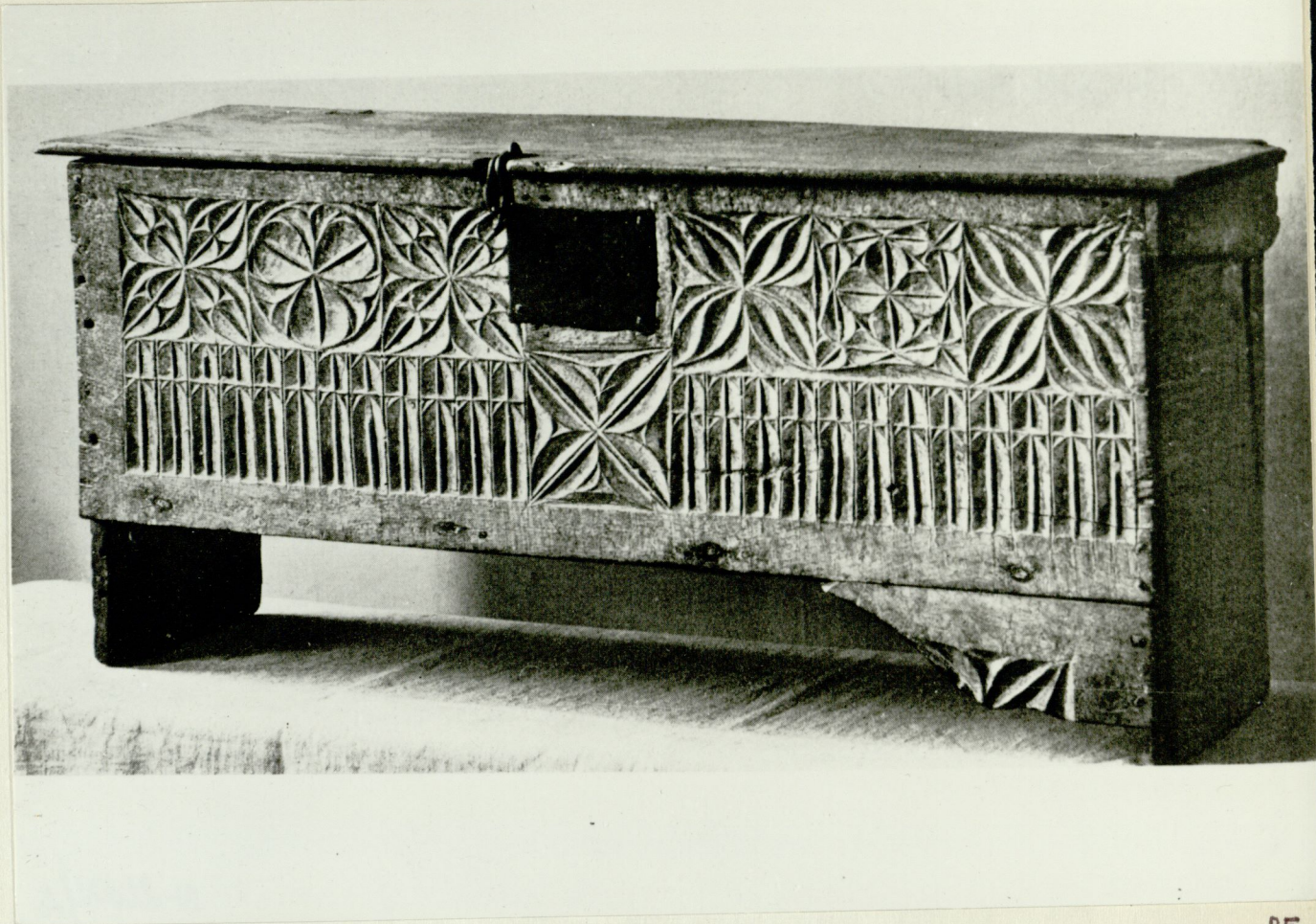

23

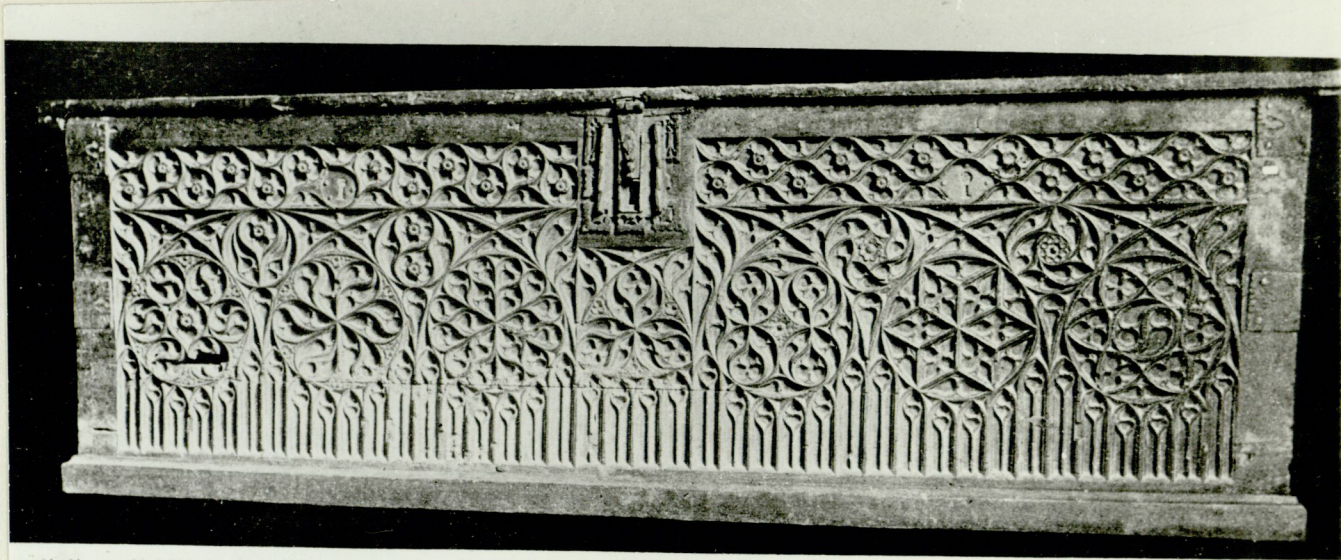
24

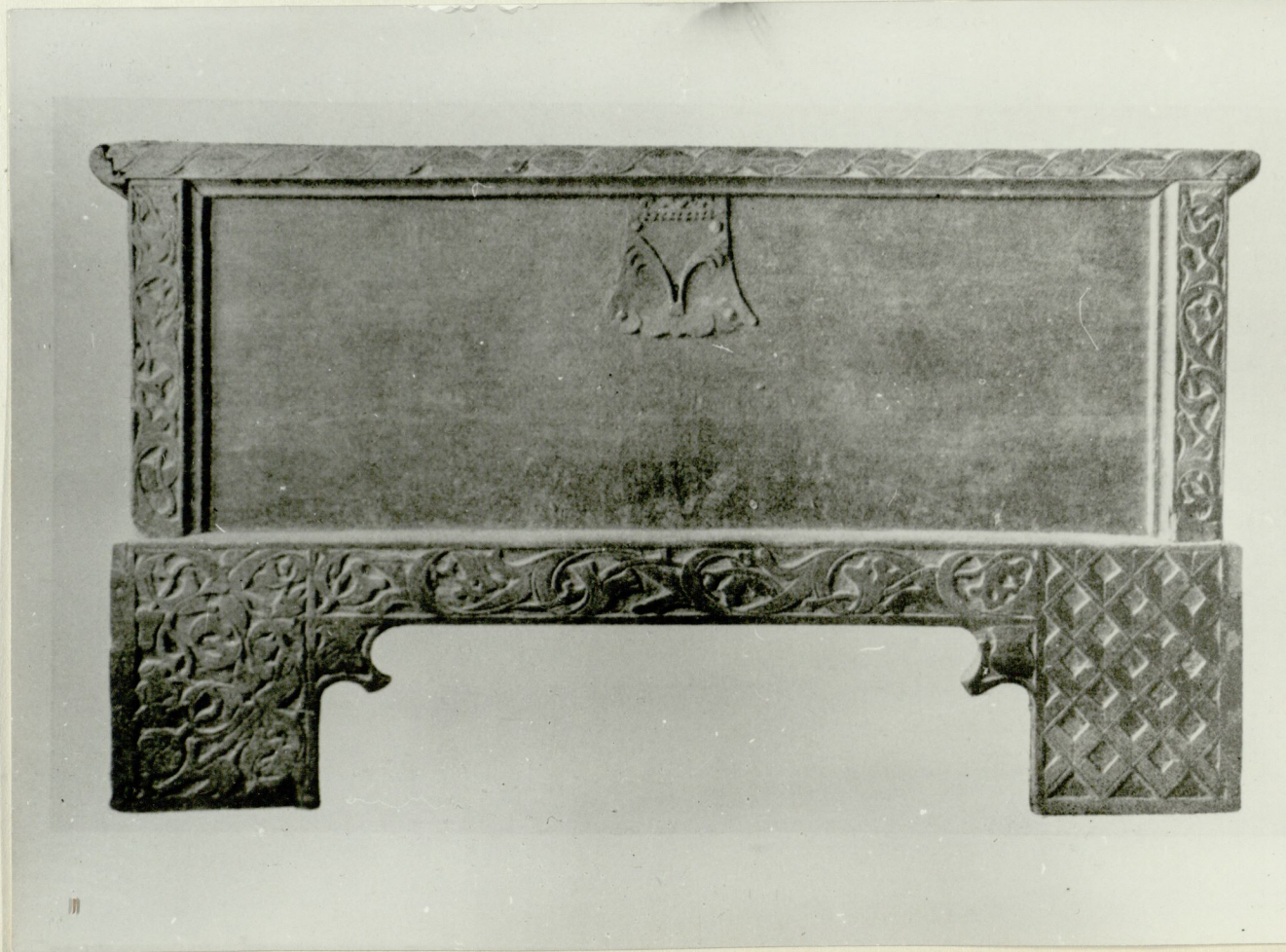
25

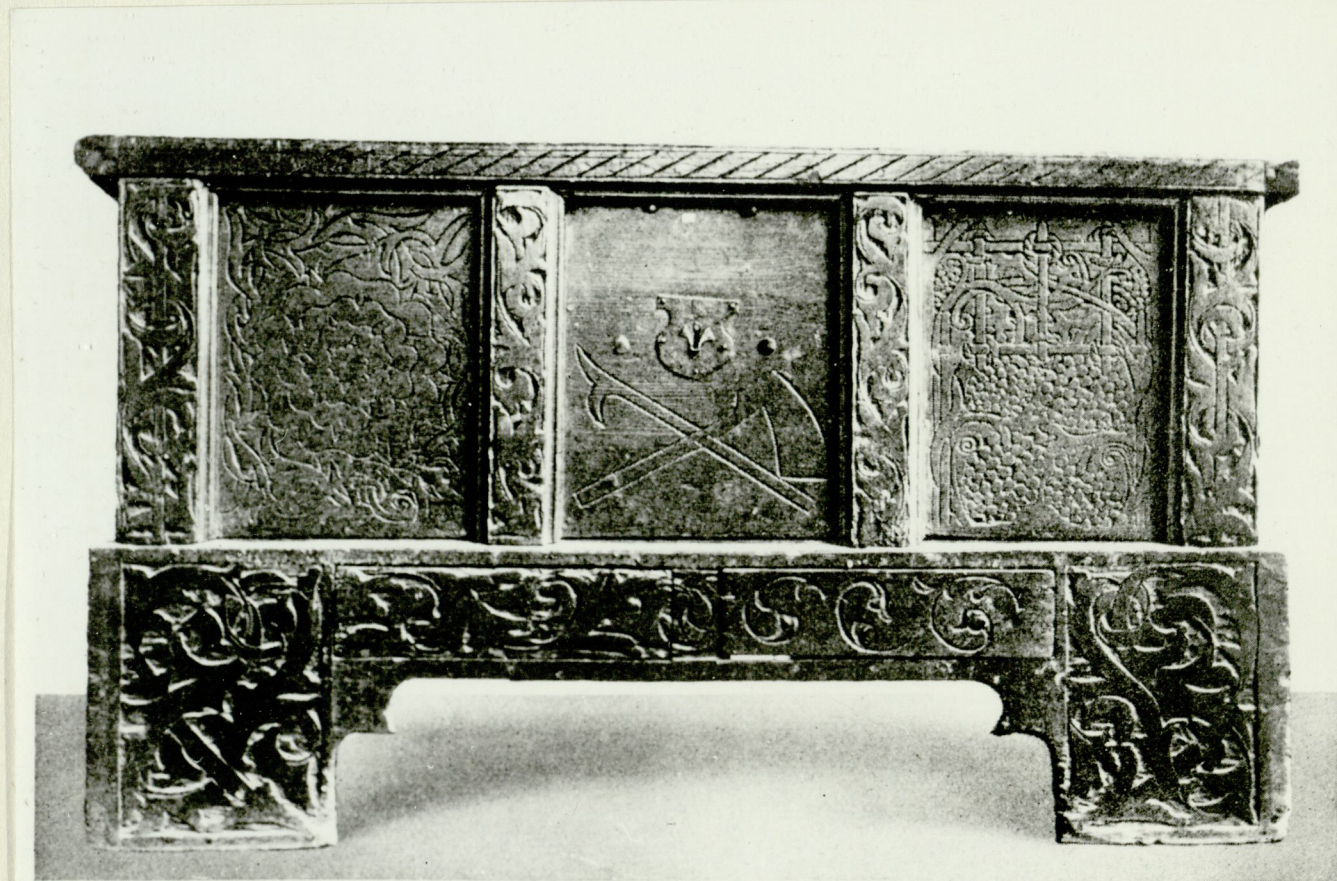
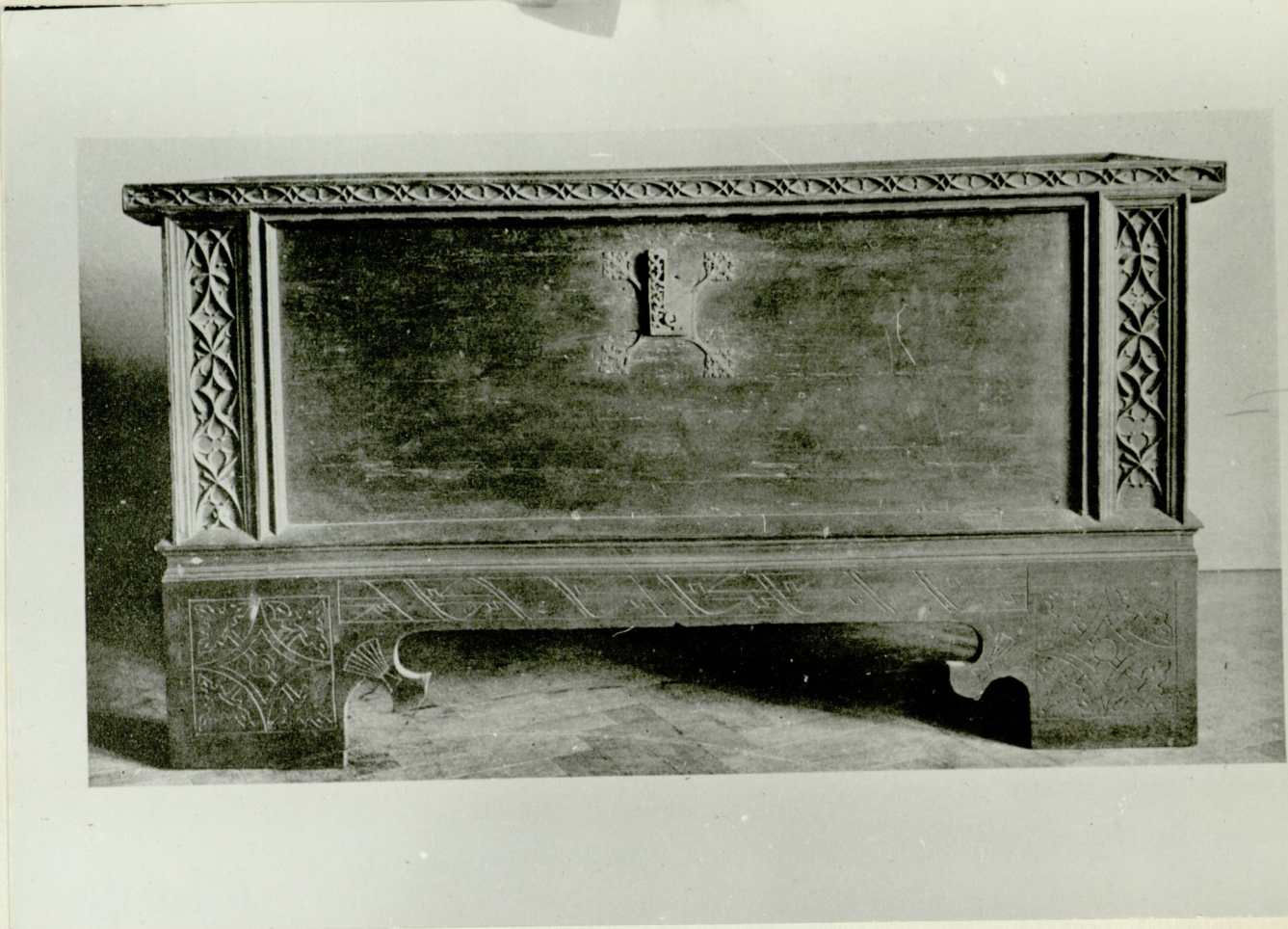

26

cat. M. Moreno, Madrid

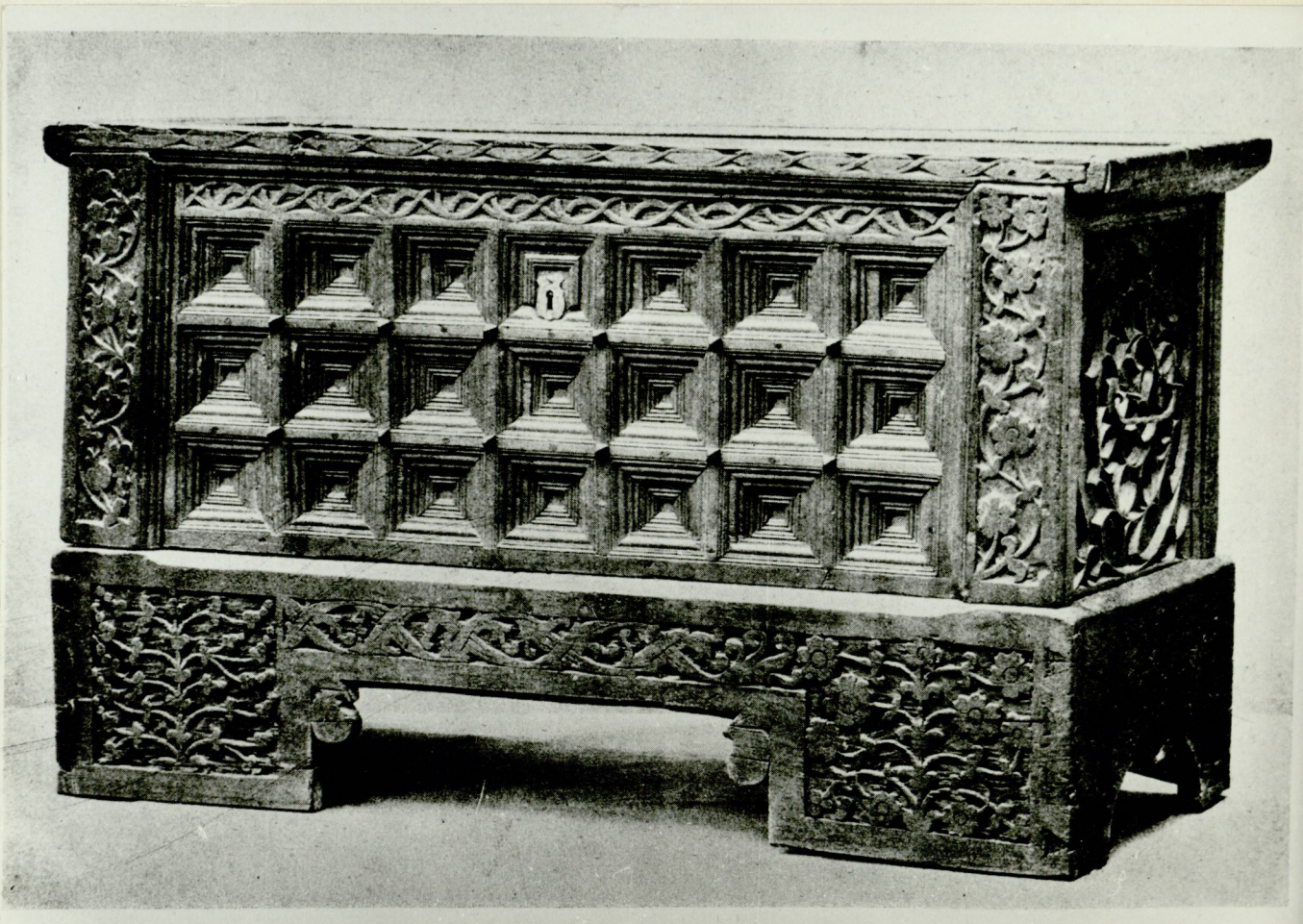

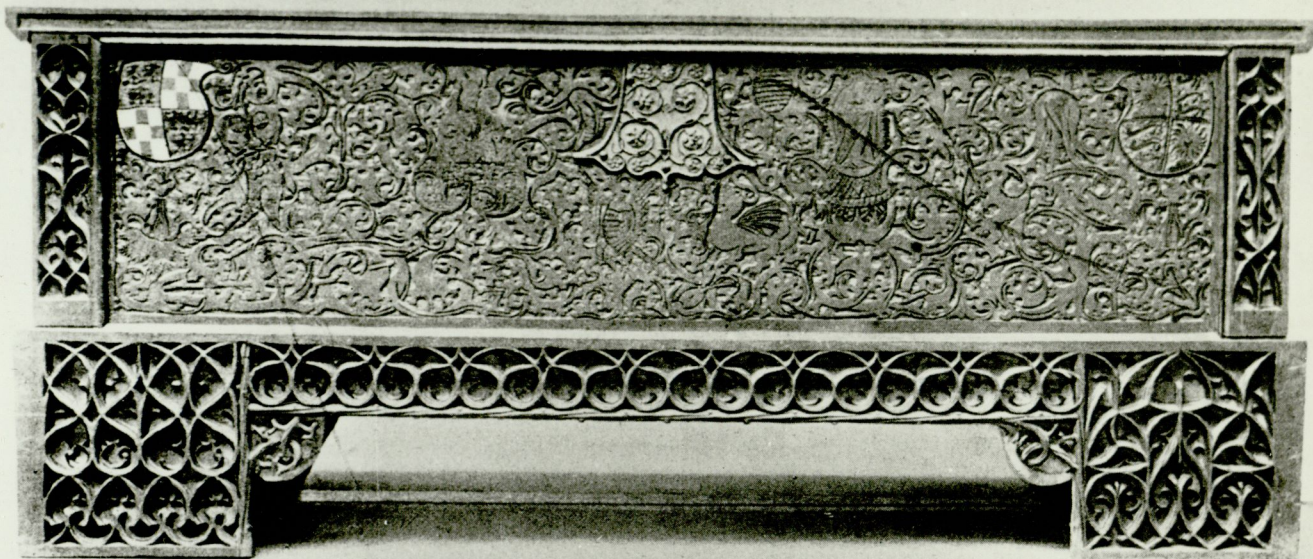

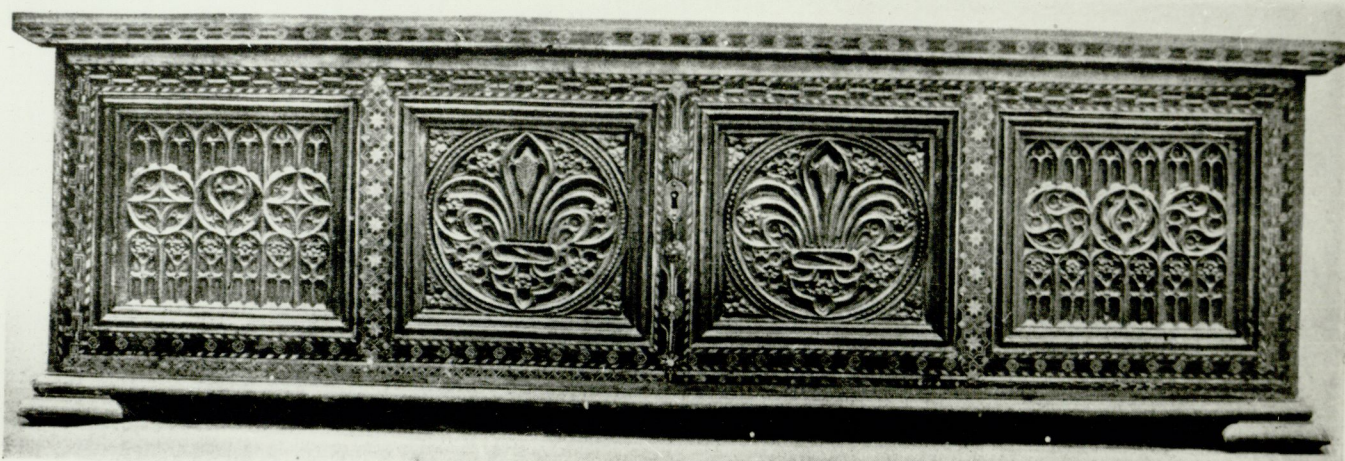
43. Spätgotische Truhe

Süddeutsch, 15. Jahrhundert, München, Nationalmuseum

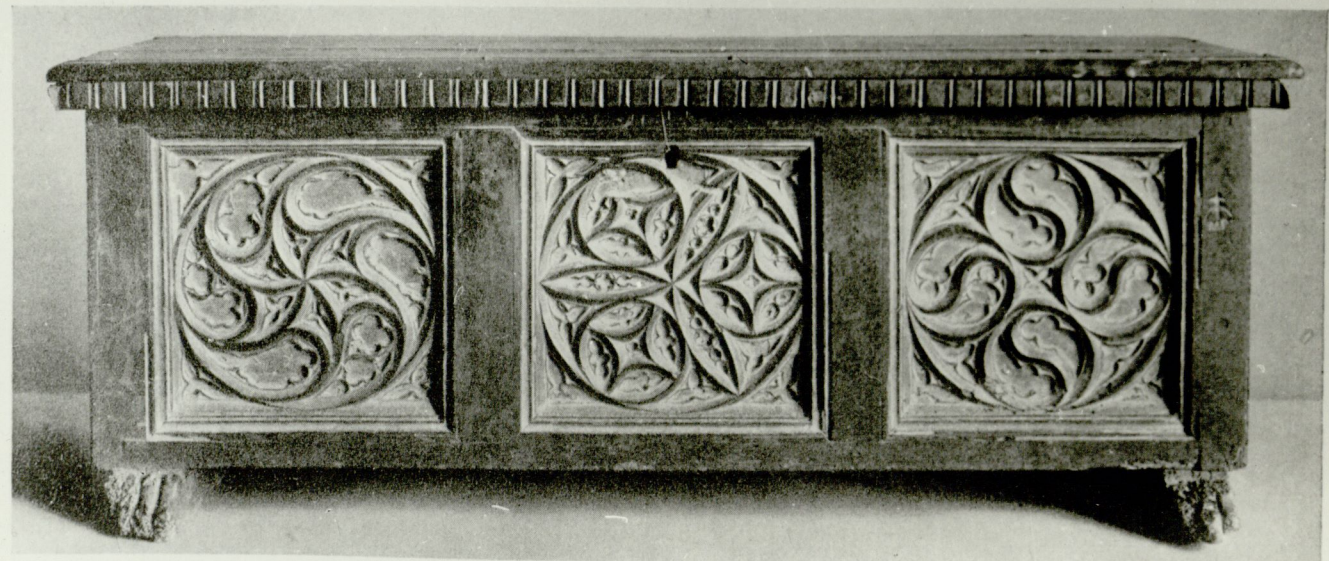

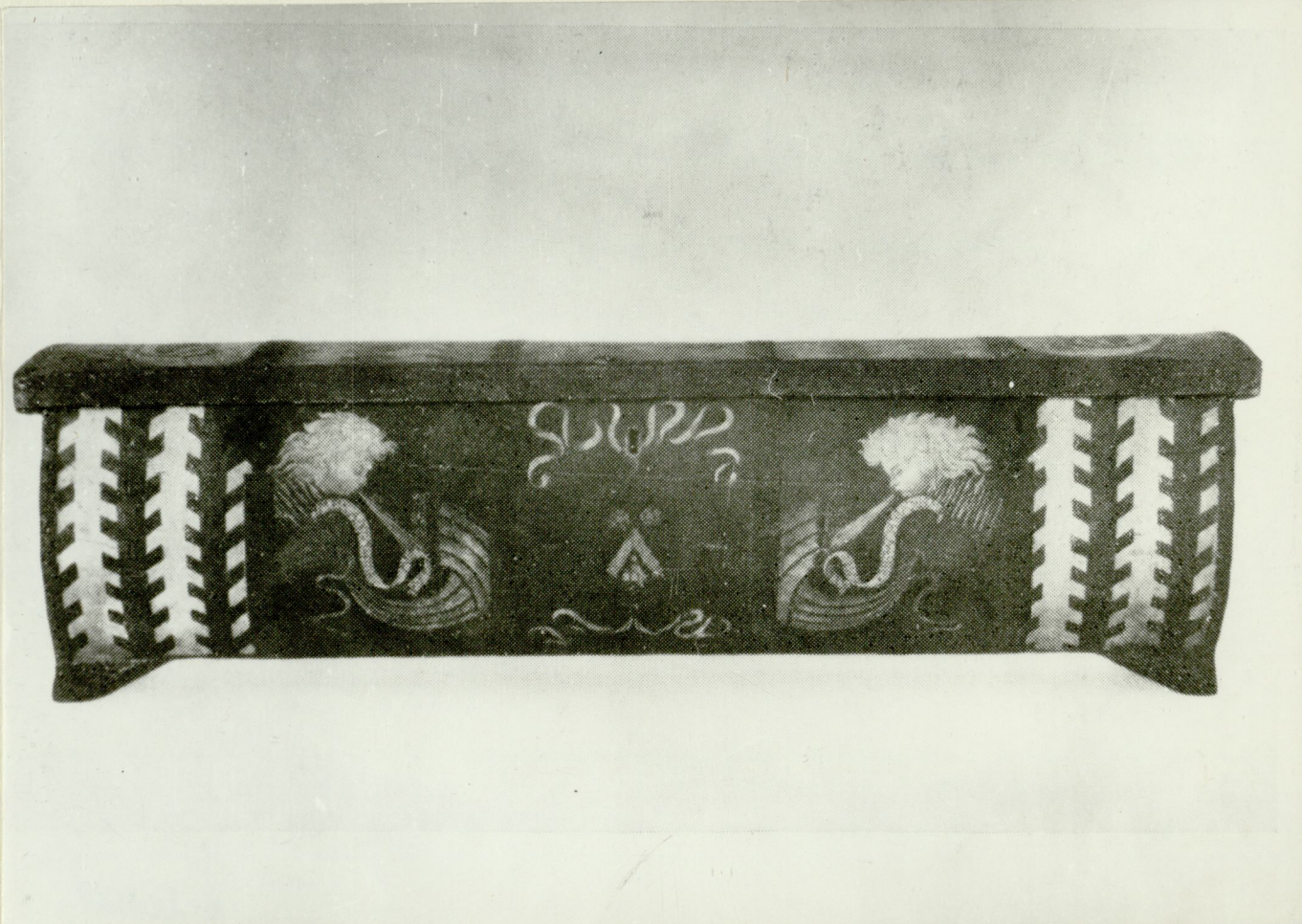

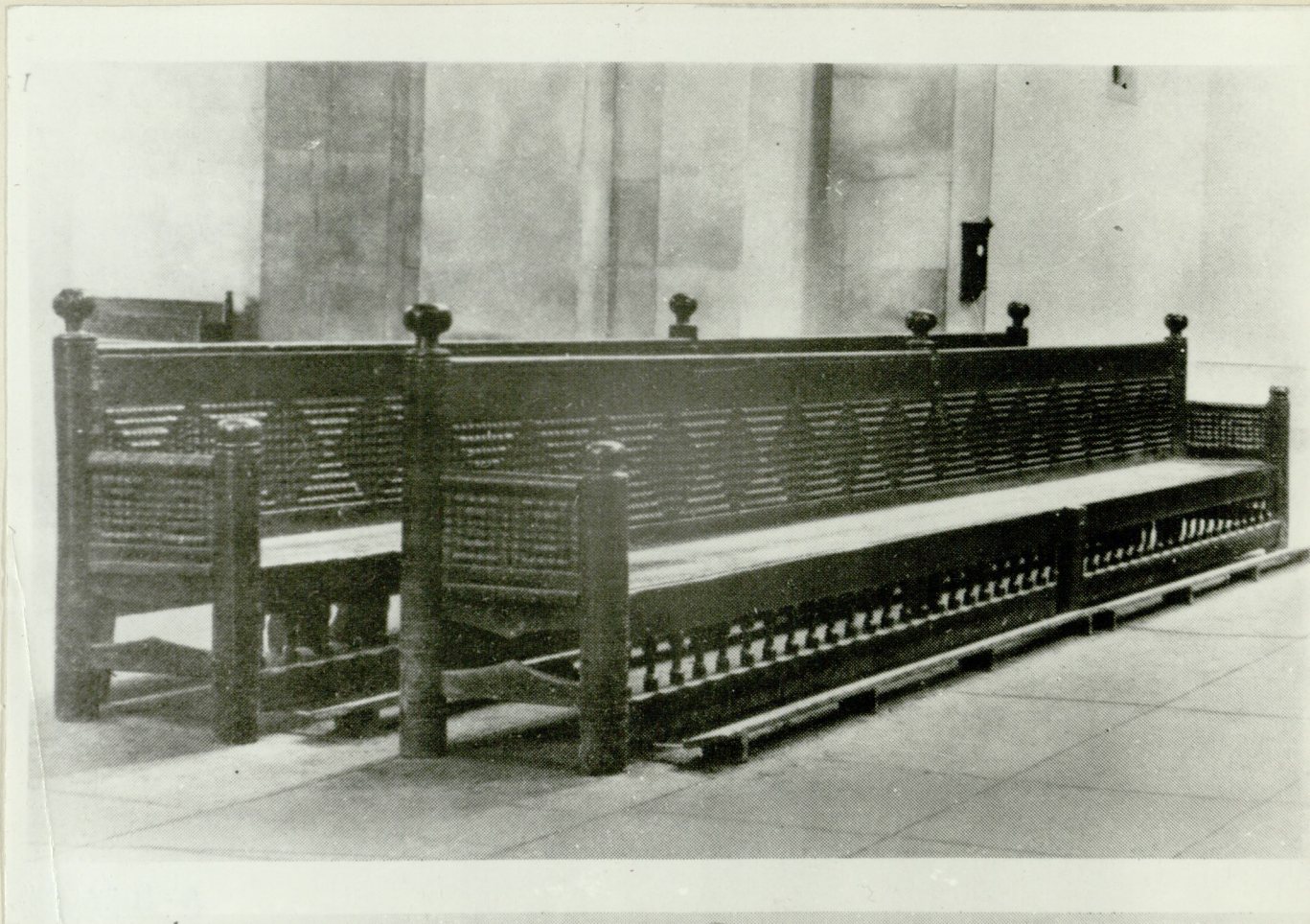
37

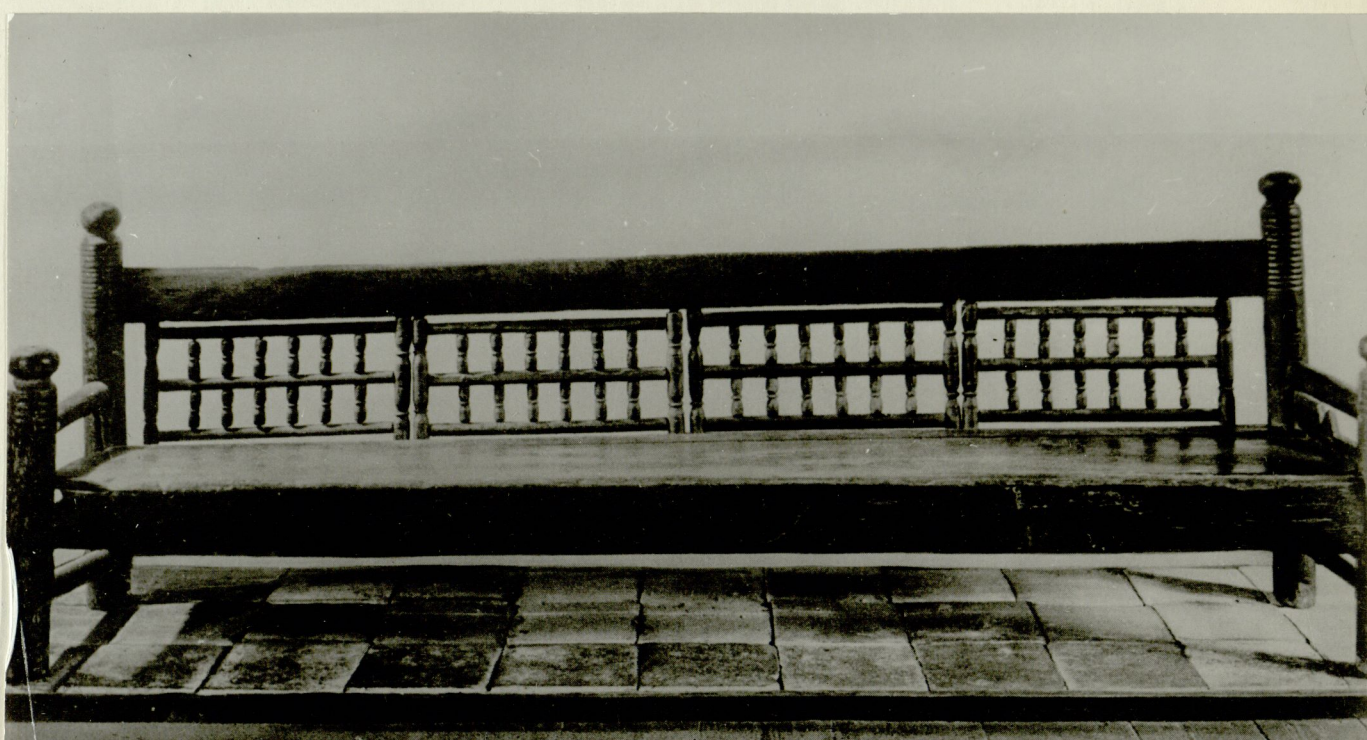
Gotische Truhen
 aus Südtirol und Norditalien

38

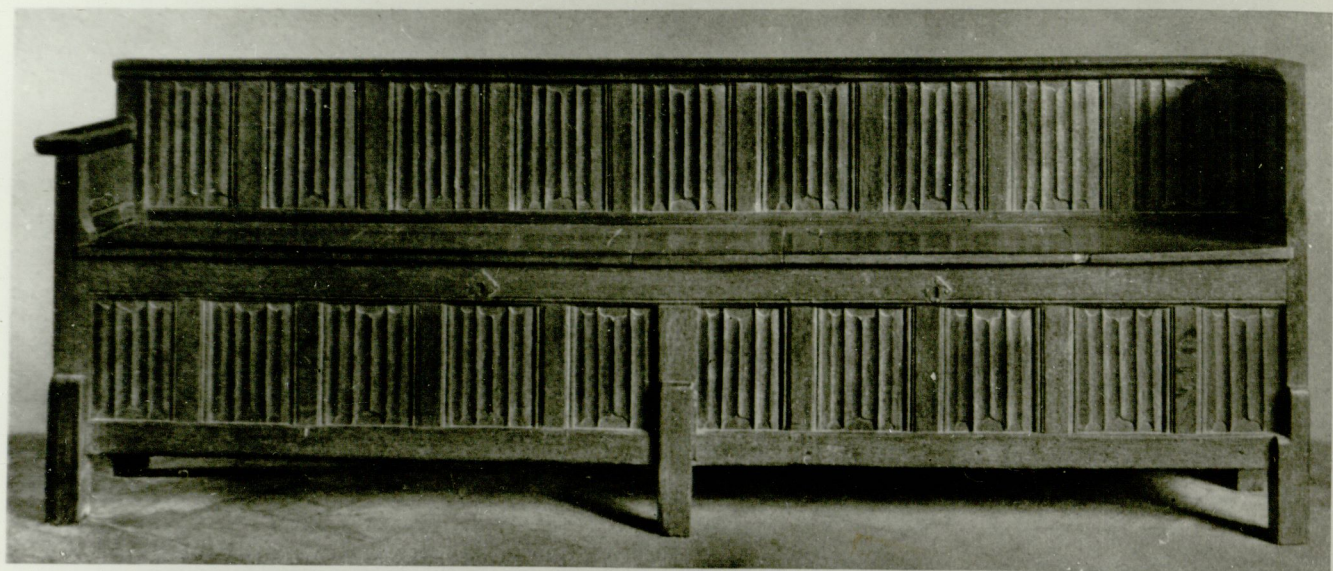

41

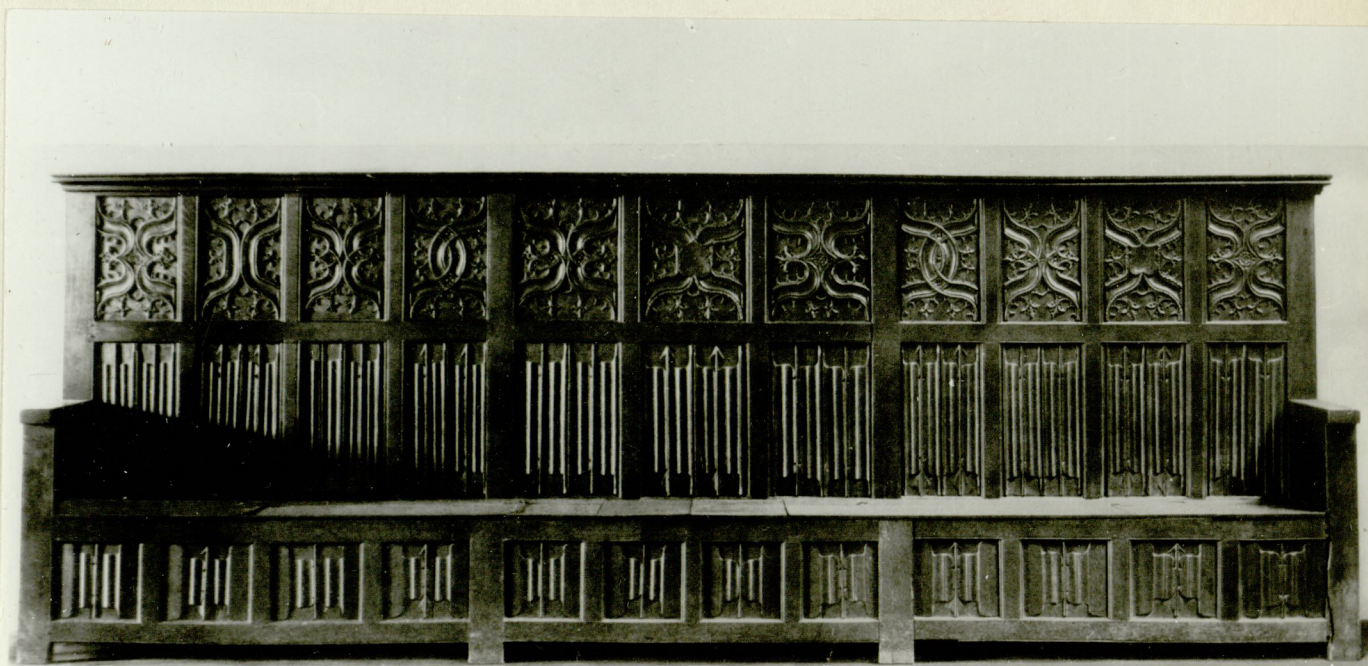

42

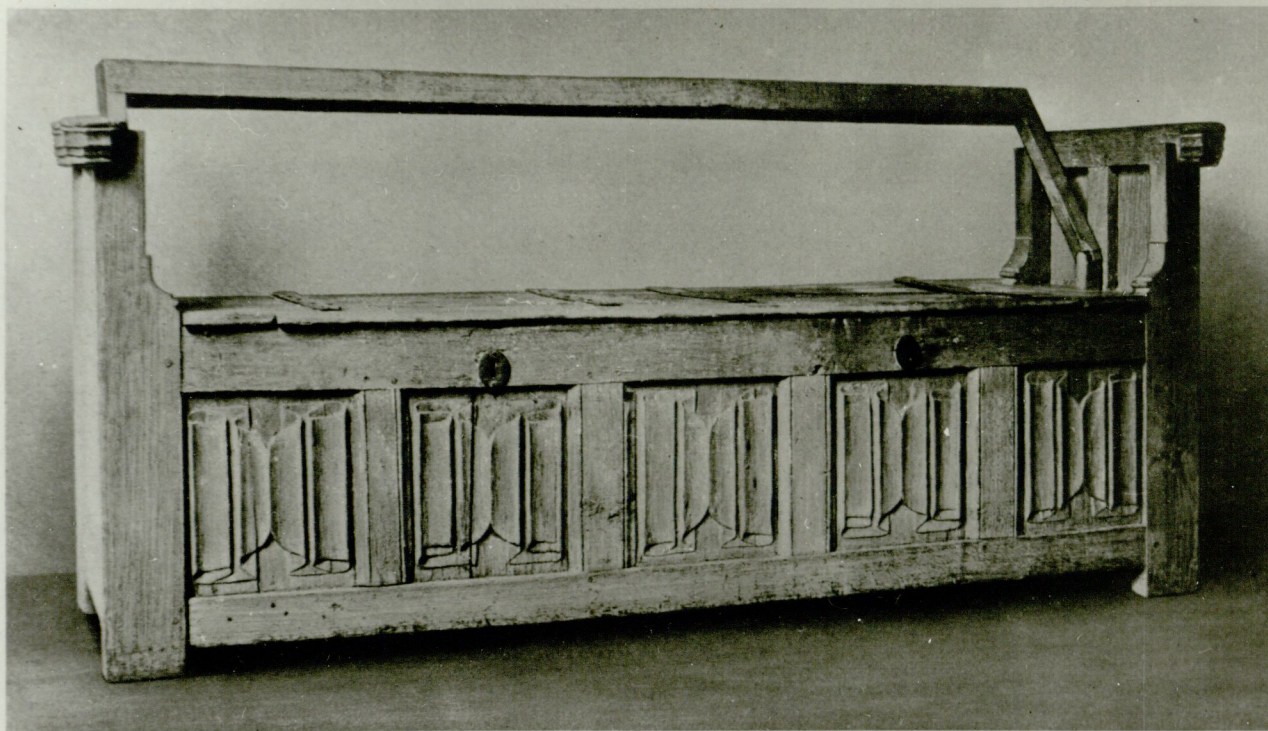
Poterie-Hospiz Brügge L 2,88

43

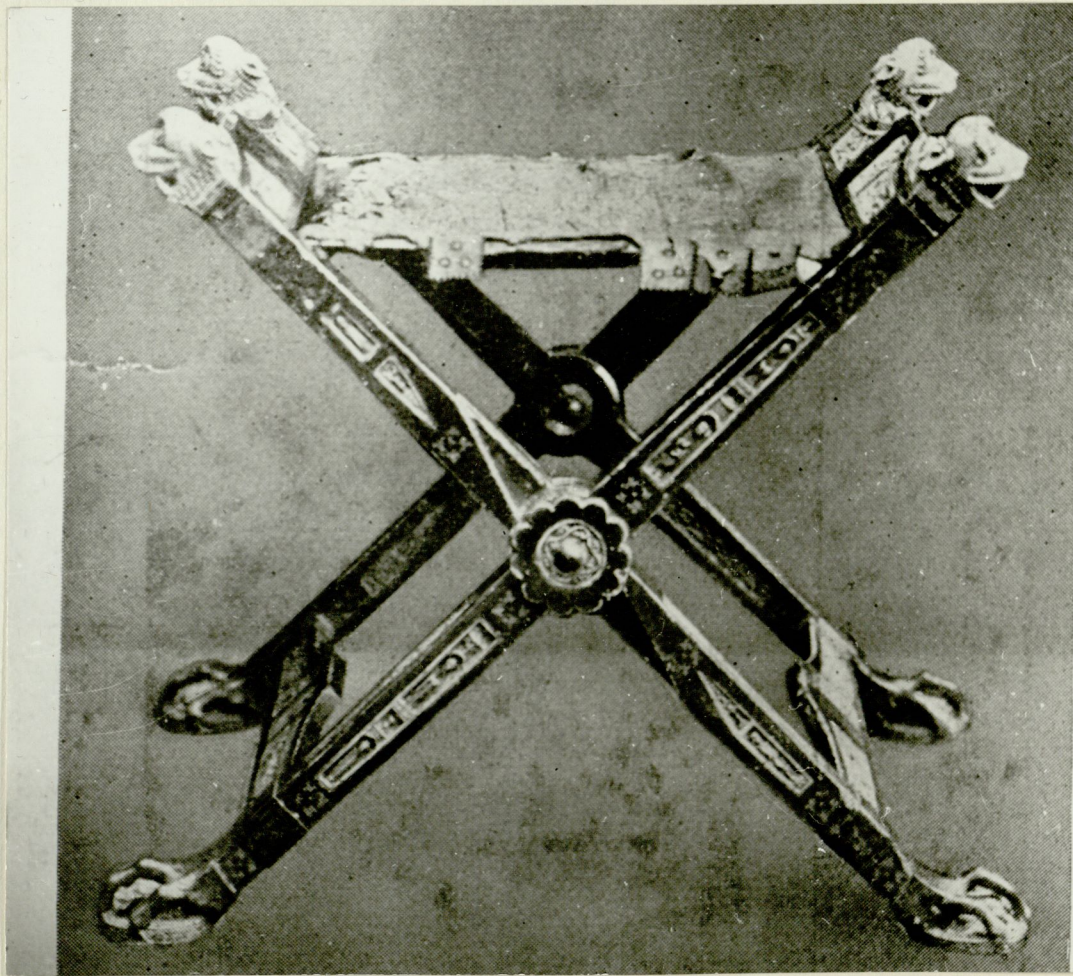
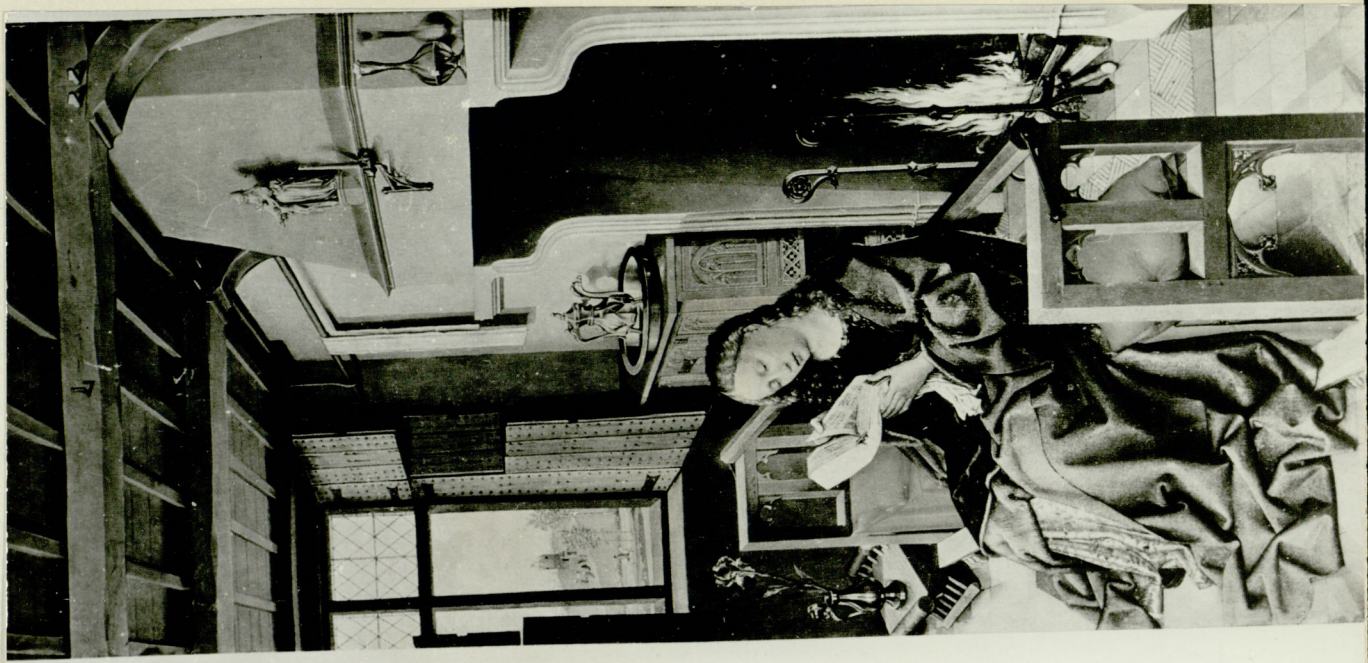
Kunstgewerbemuseum Köln L 4,75 H 1,75

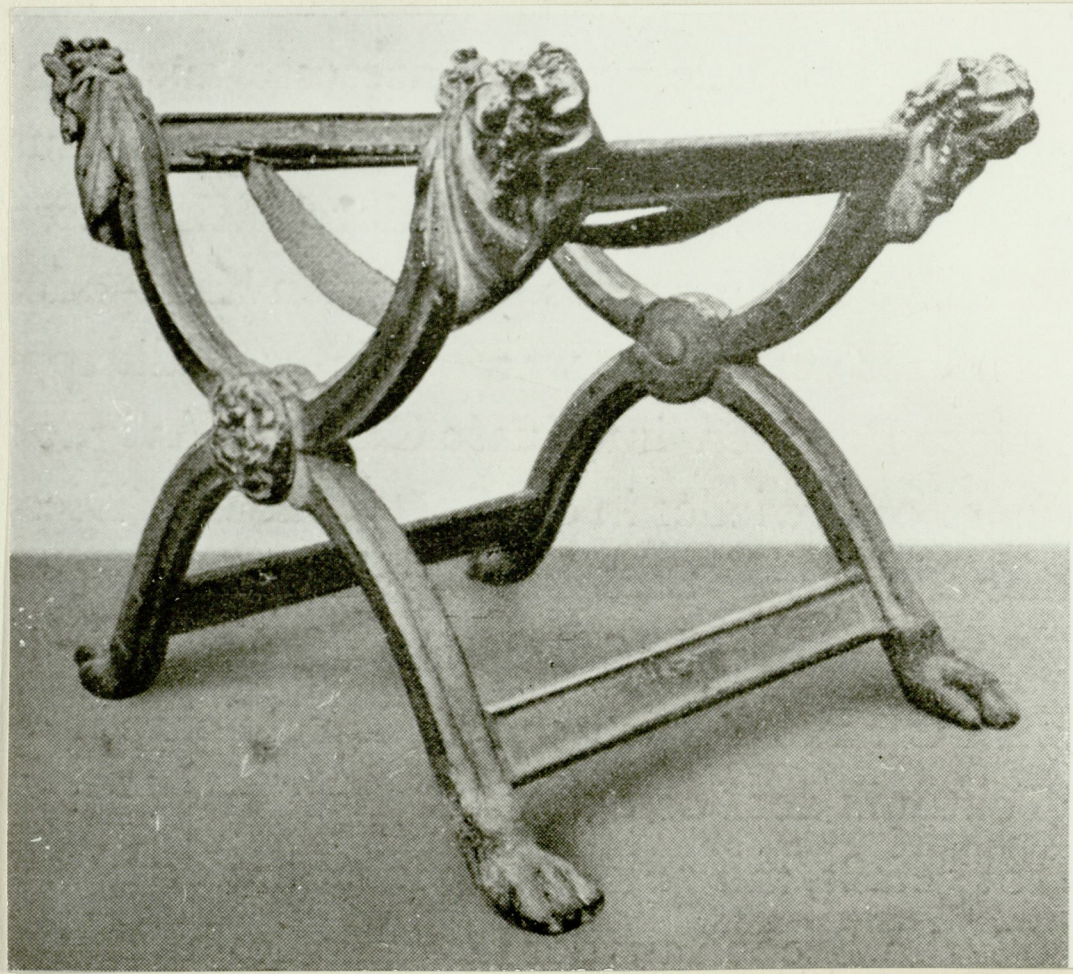
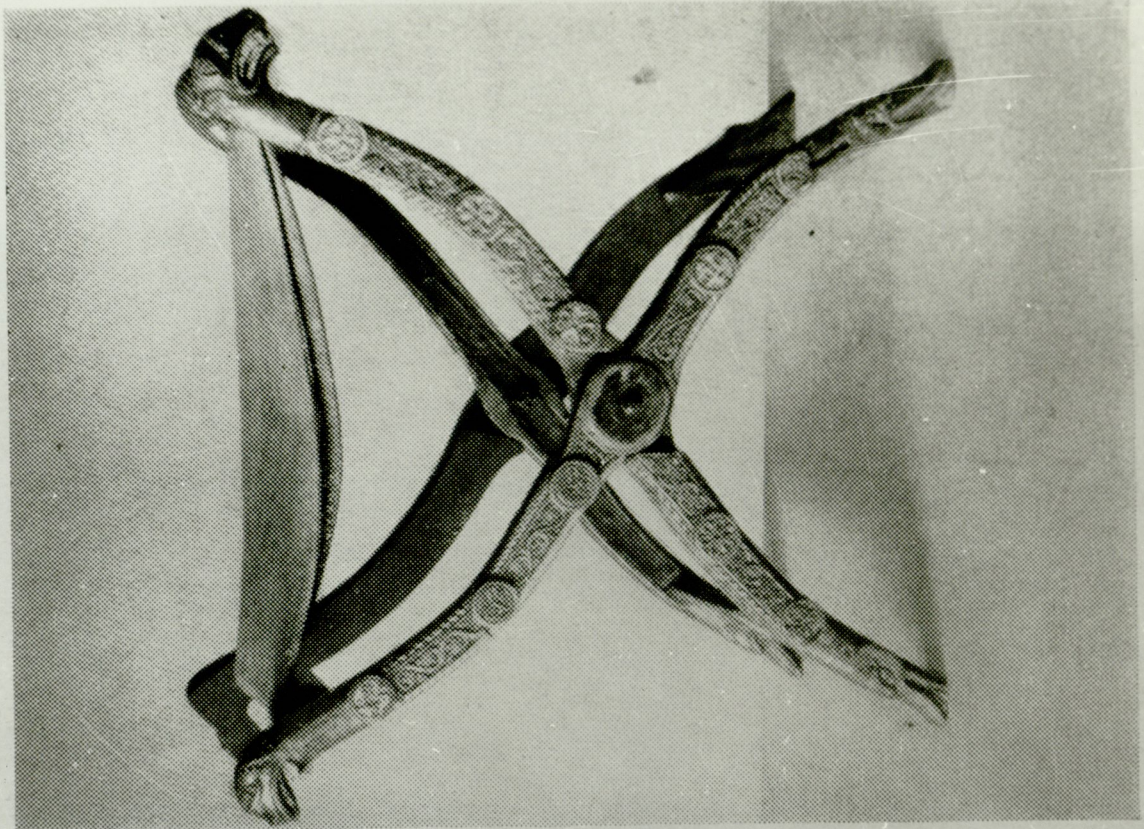
44

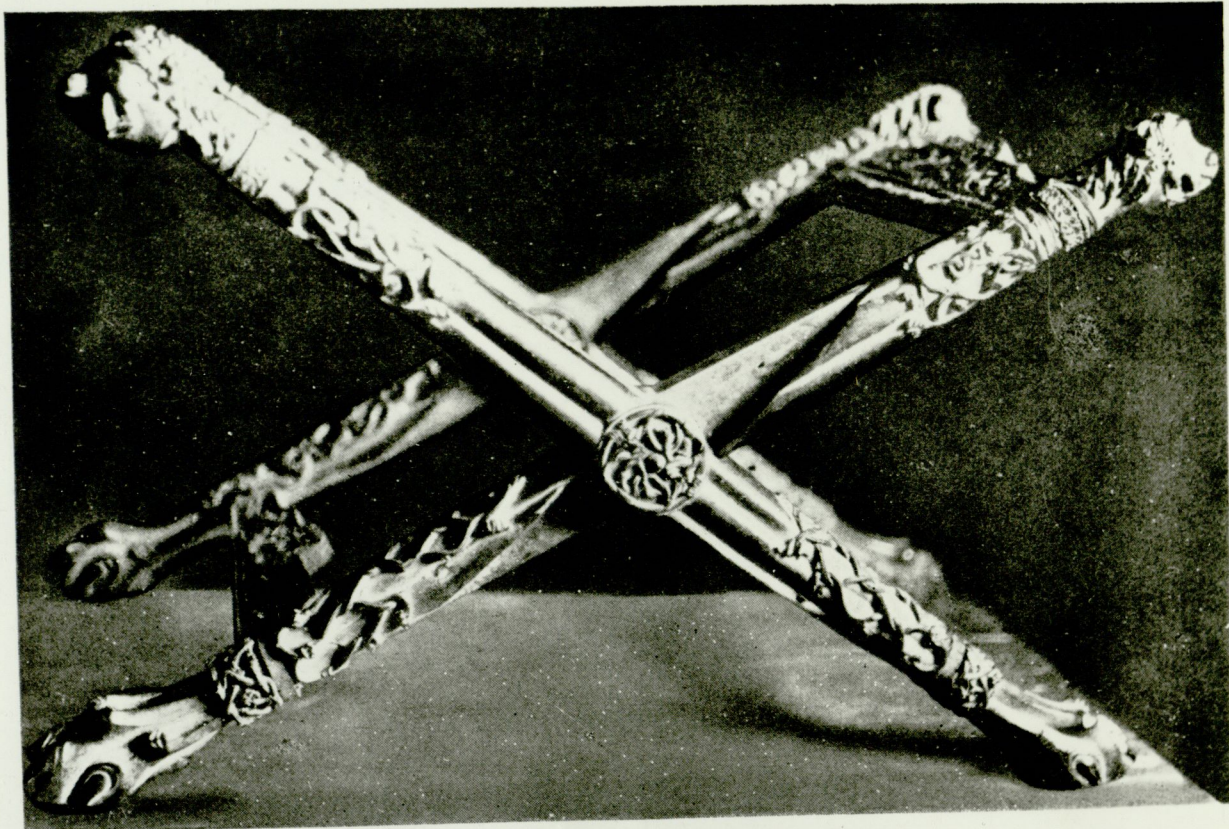

Schloßmuseum Berlin L 1,94 H 0,86 B 0,55

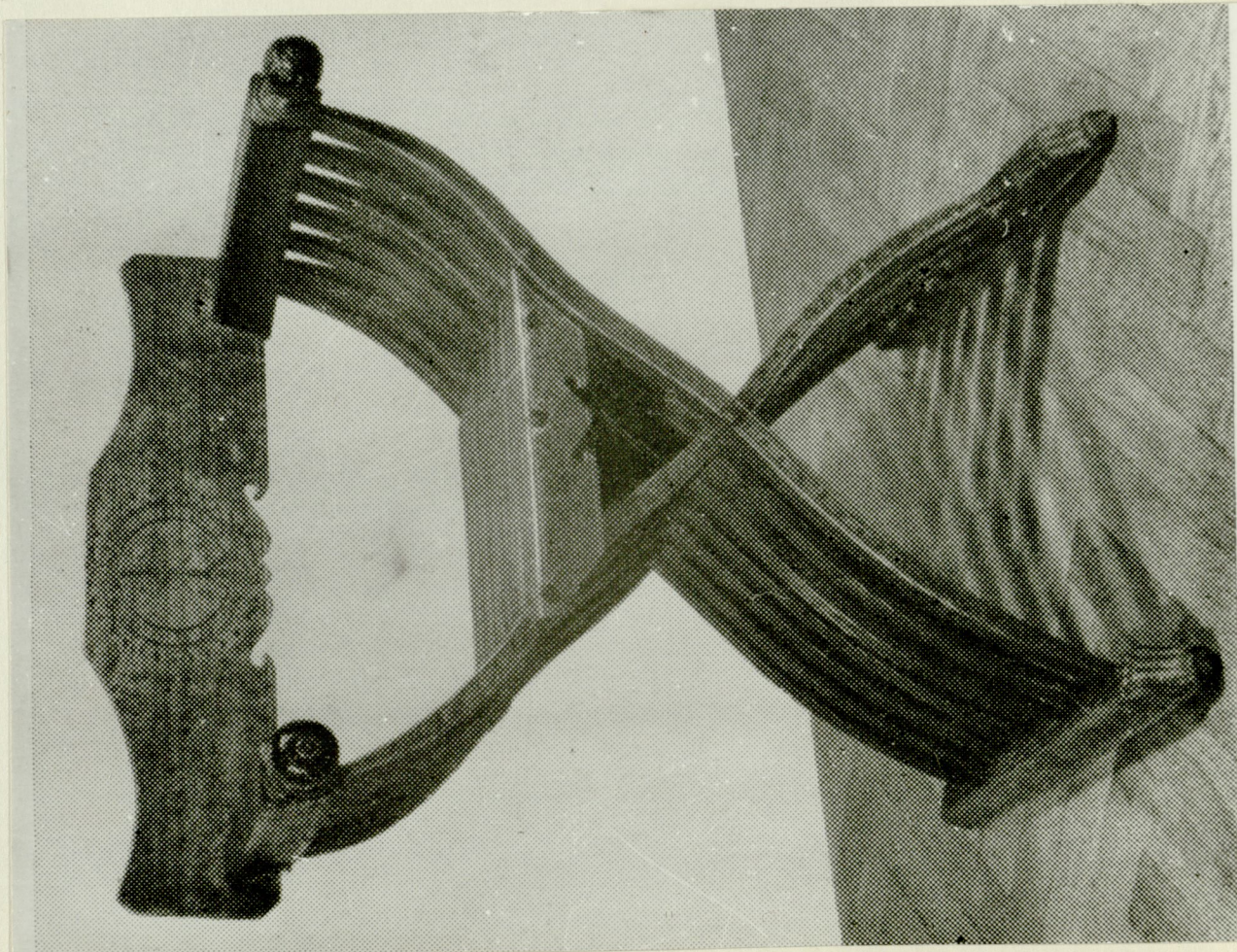

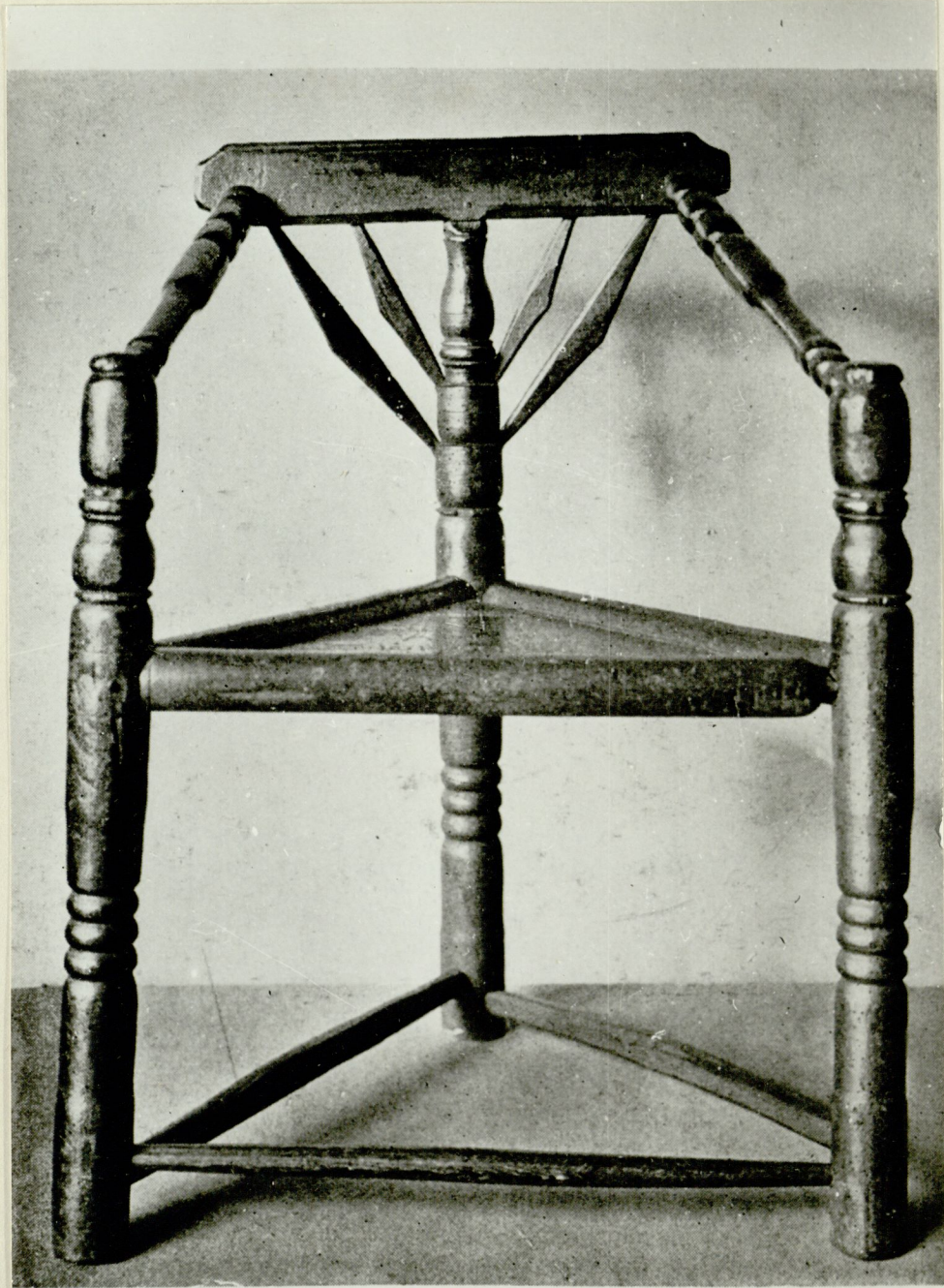

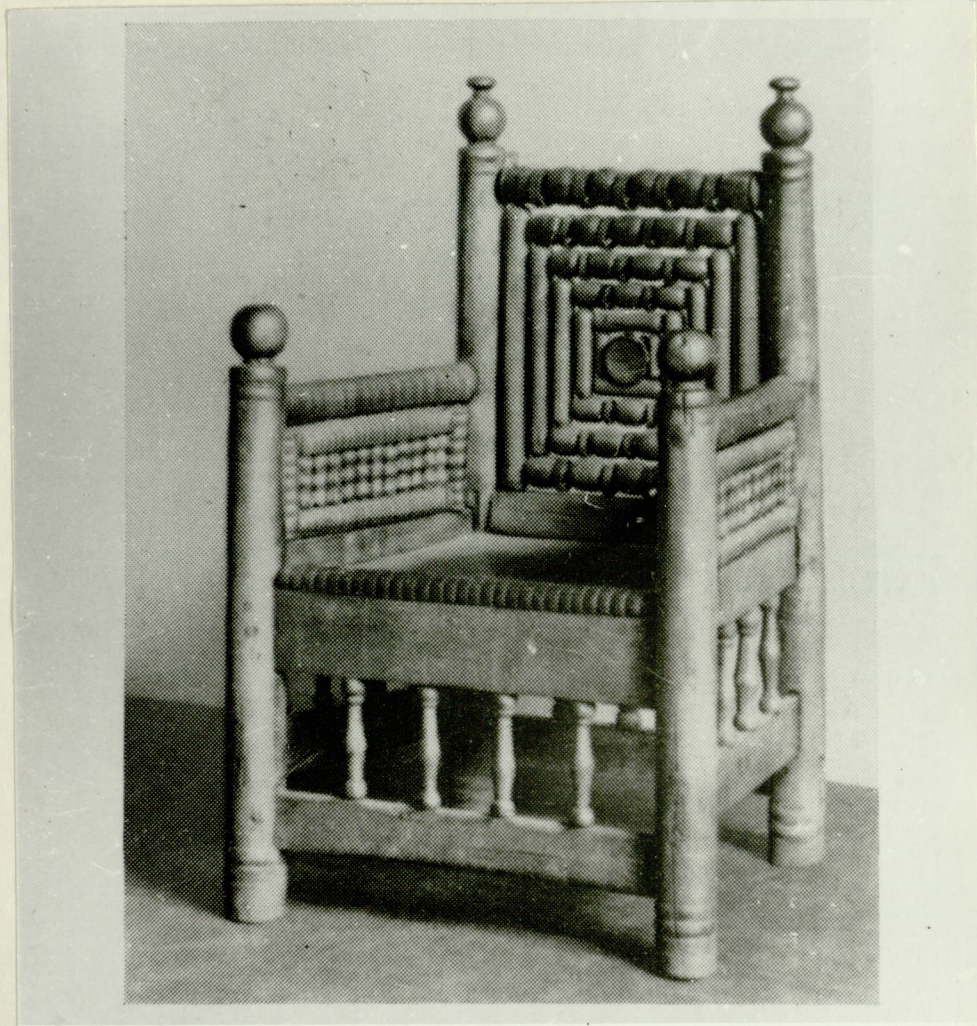

Archiv "Mas" Barcelona

54

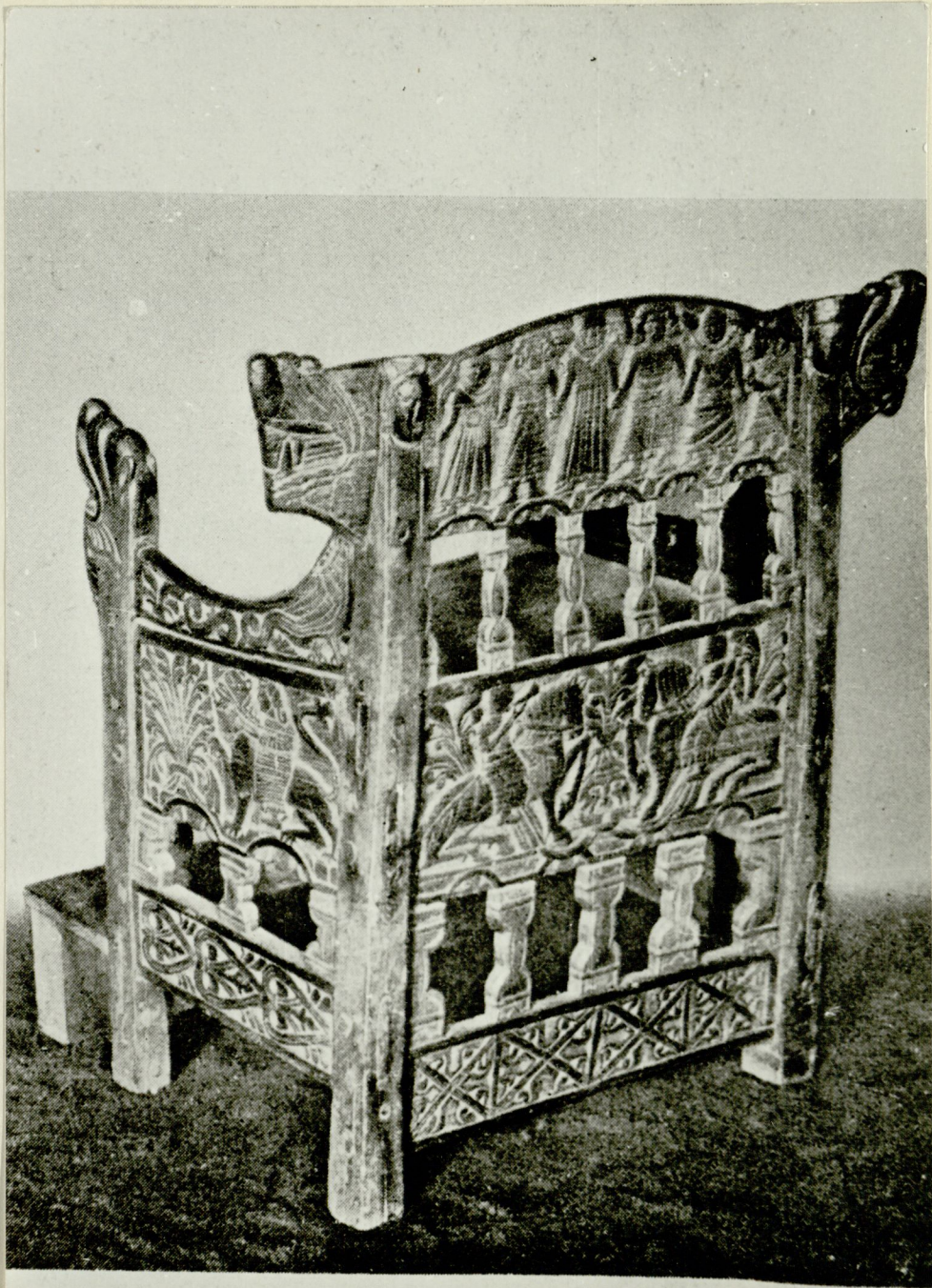

55

56

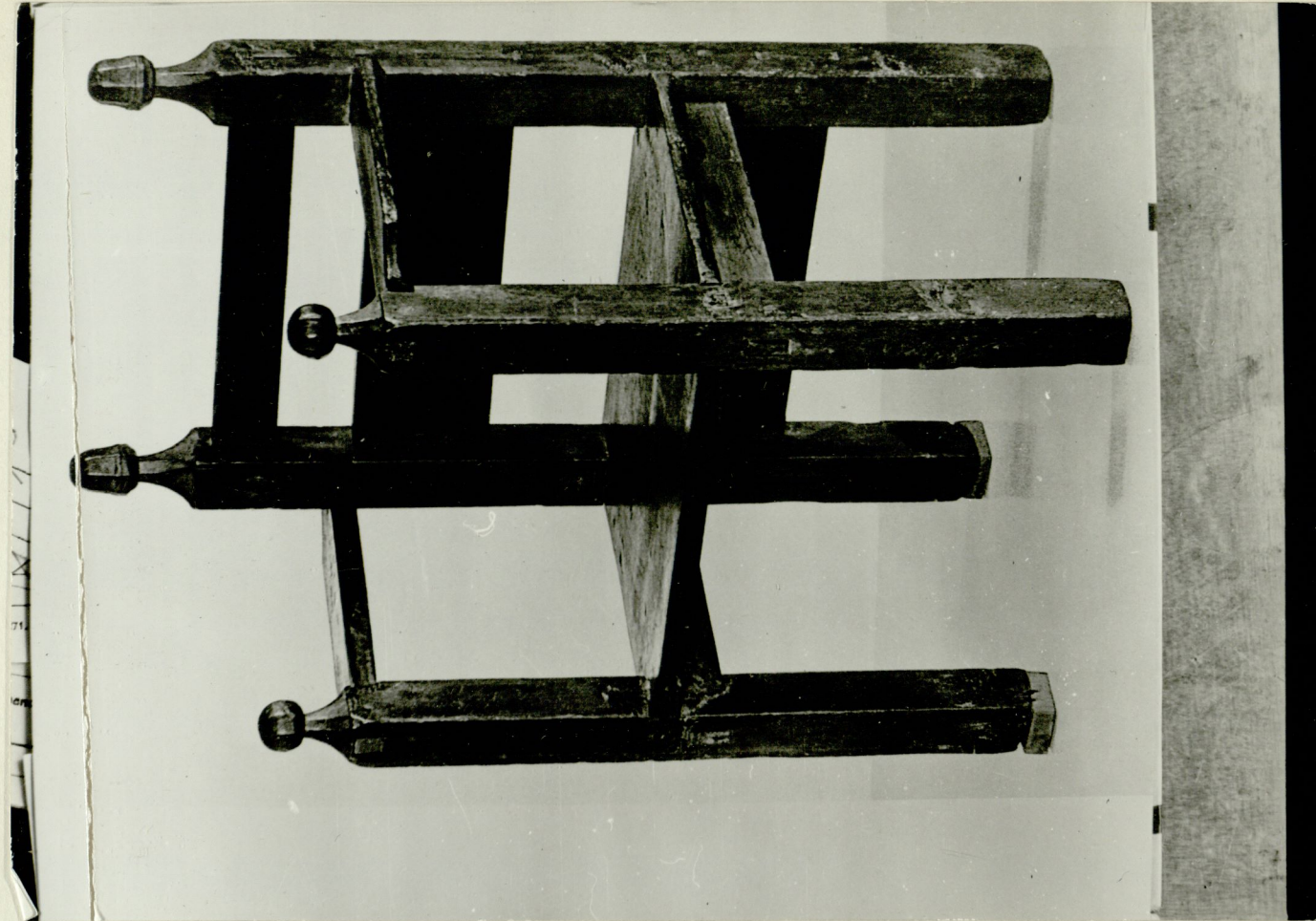

56

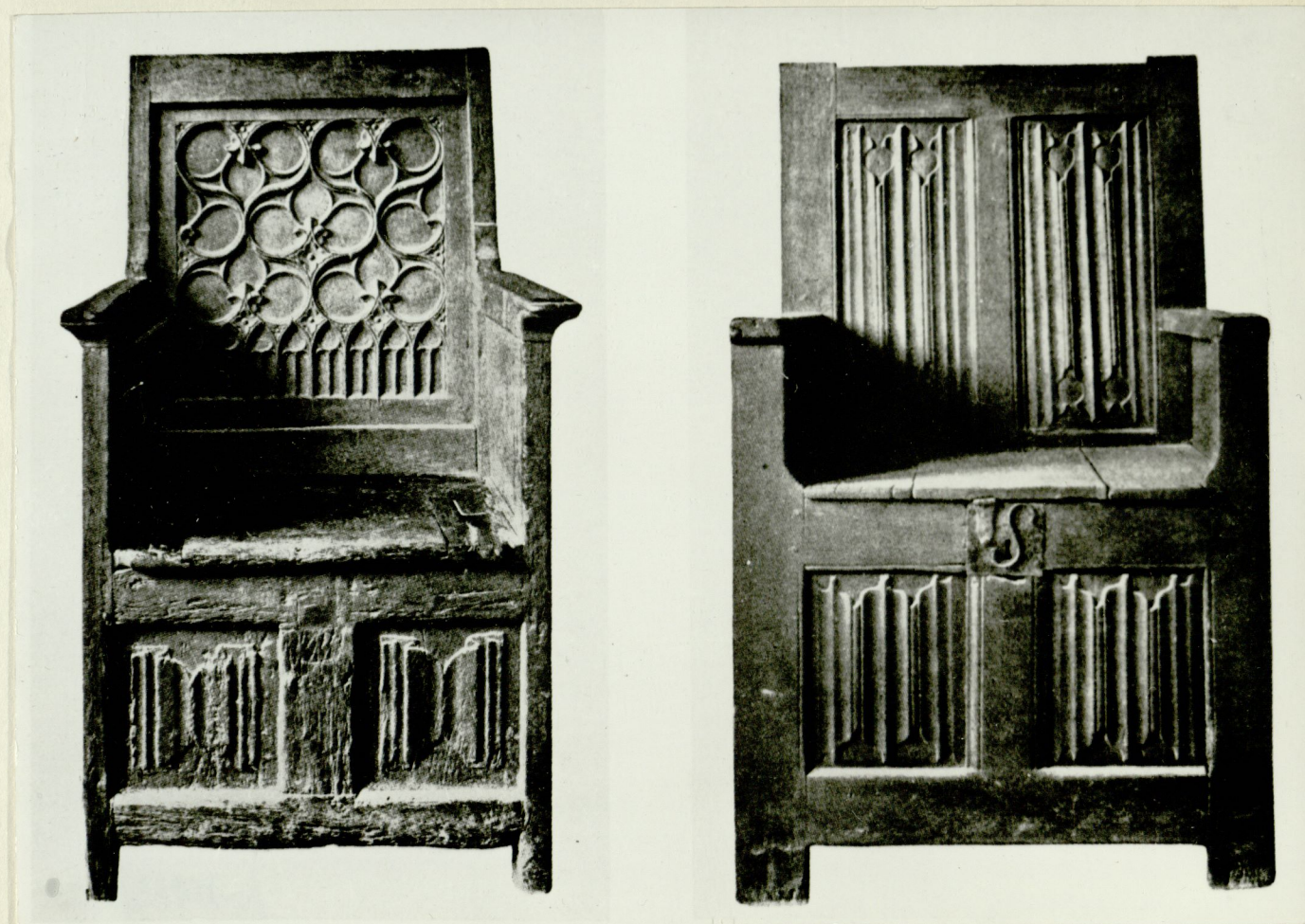

55

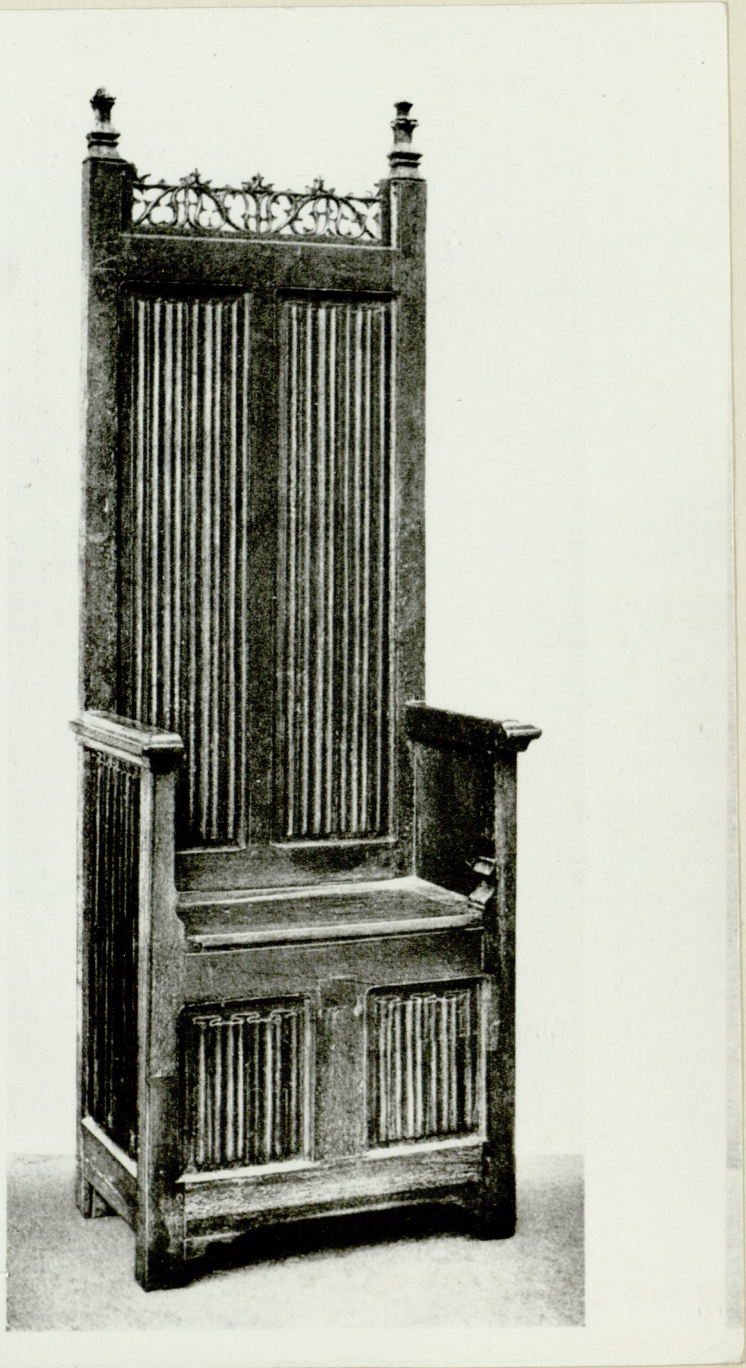
92

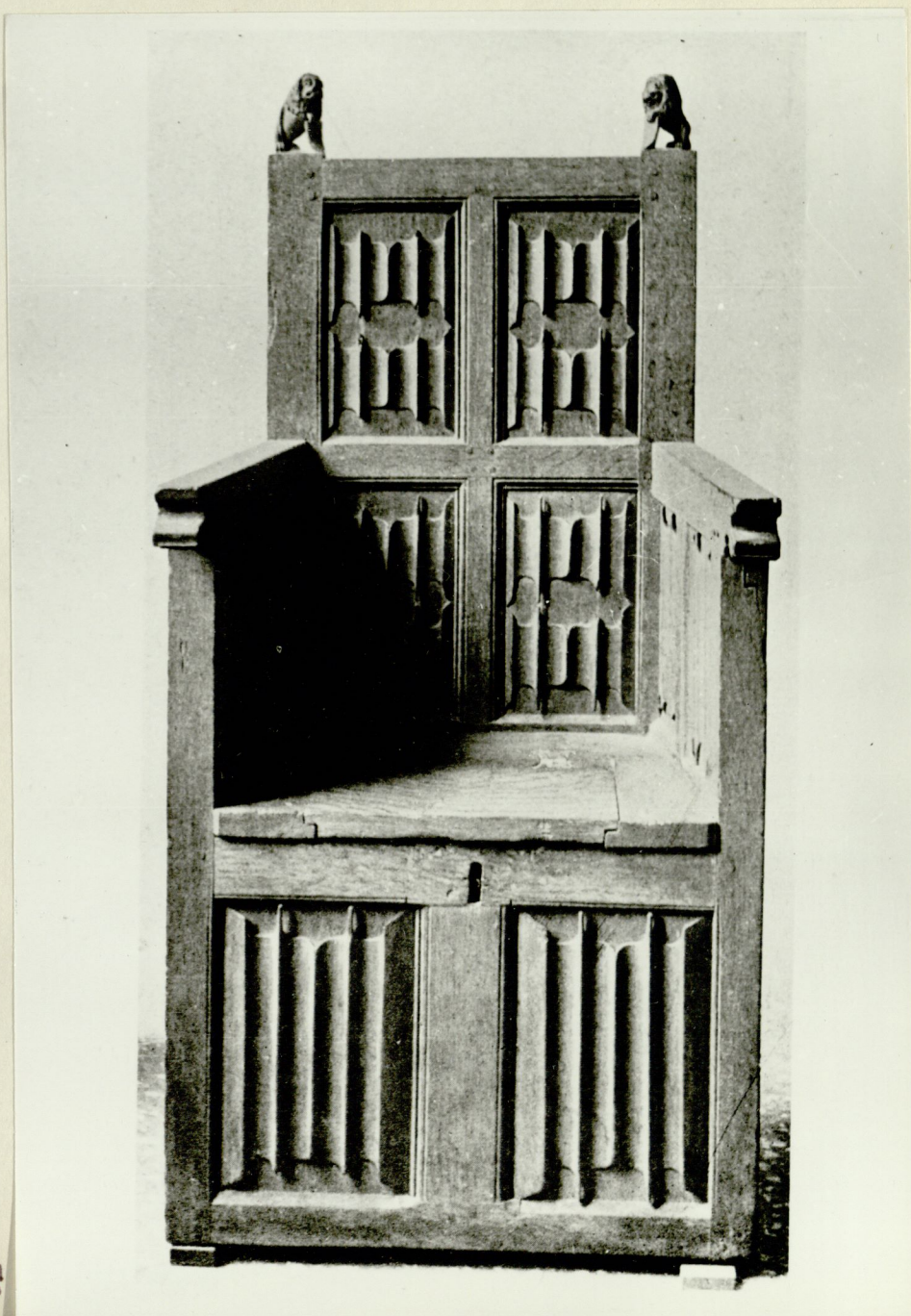
57

58

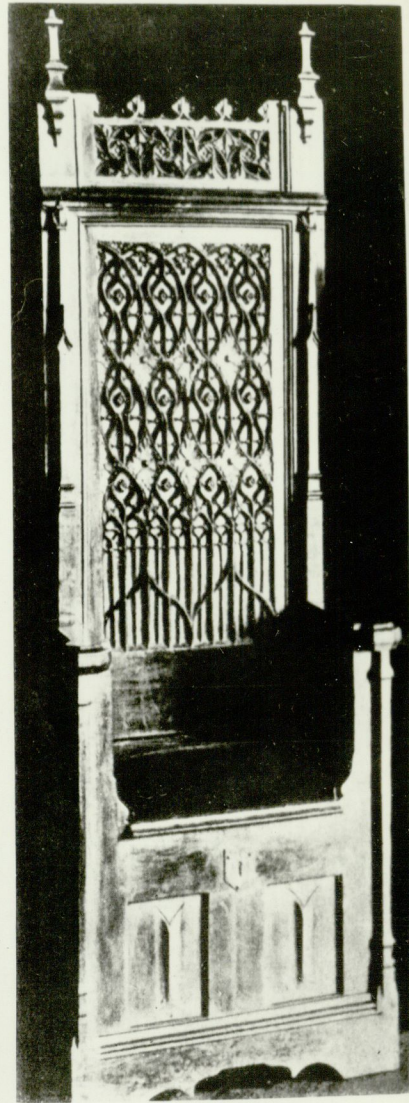
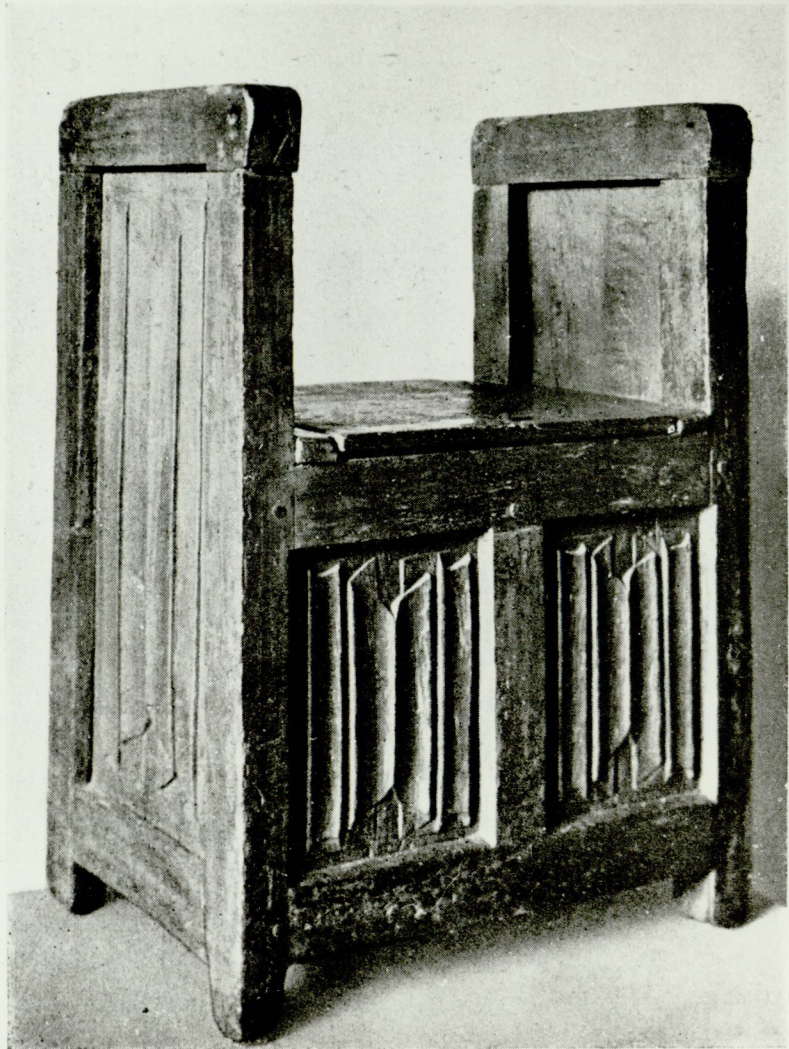

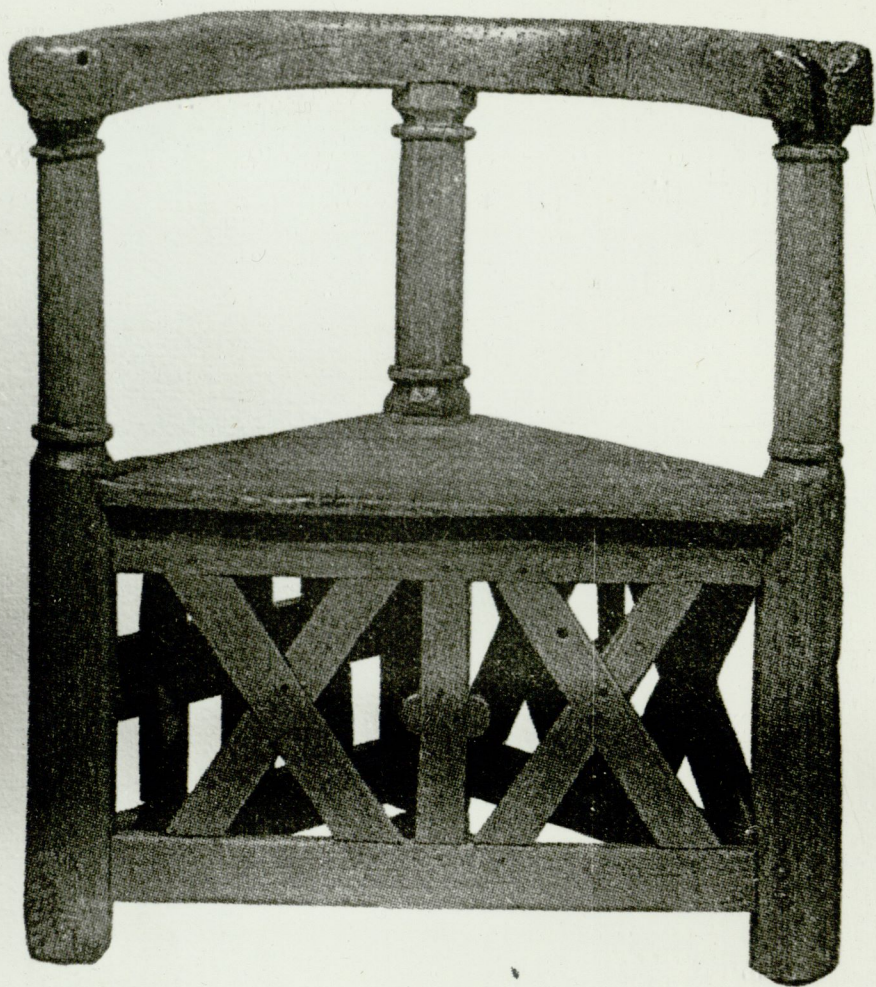
60

59

94

64

63

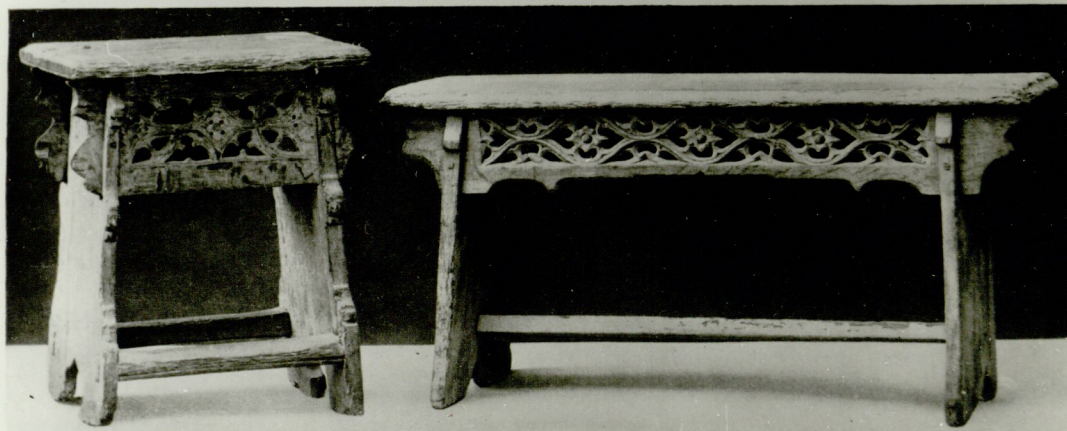
96

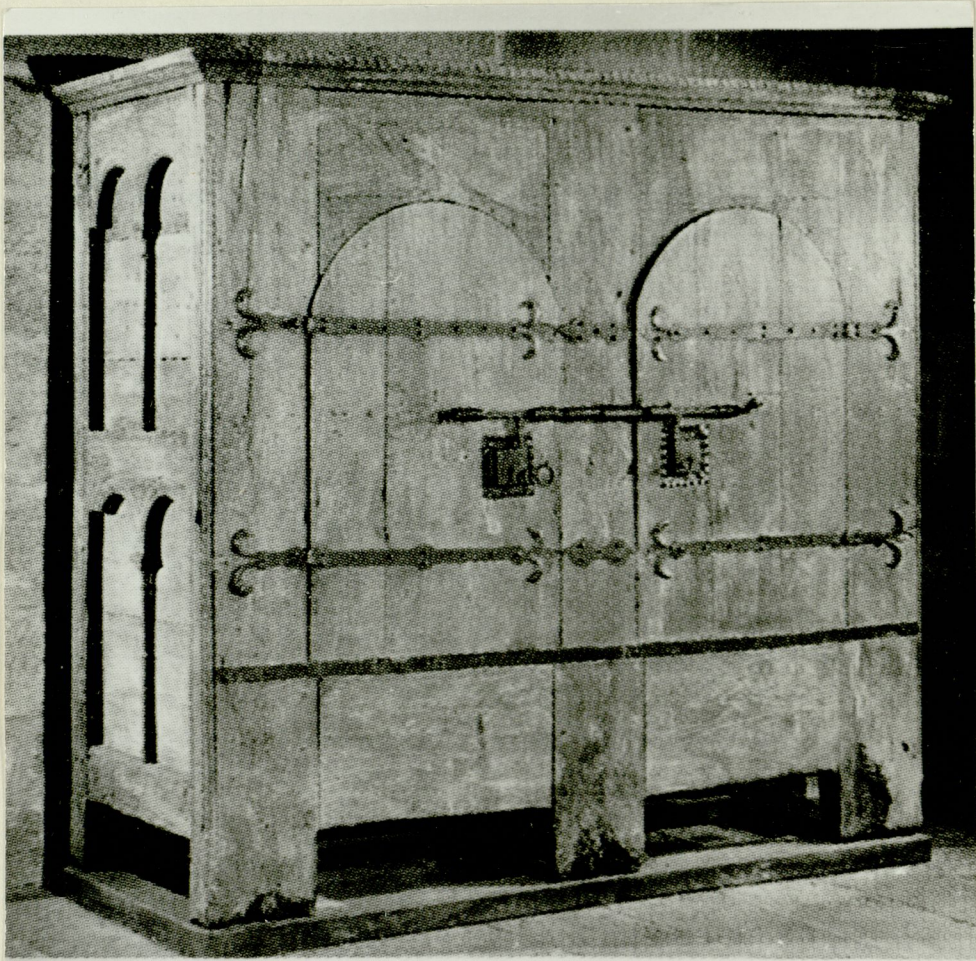

Sammlung Figdor Wien H 0,47 B 0,47

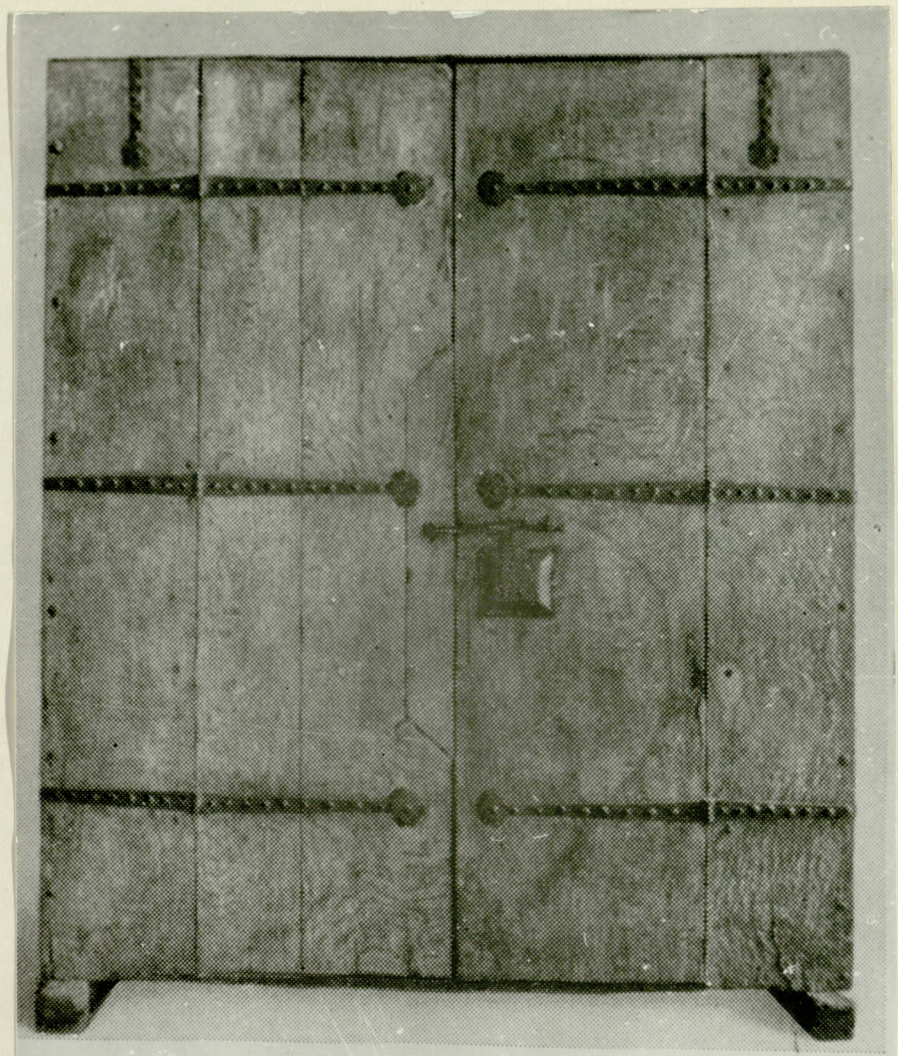

Poterie-Hospiz Brügge H 0,63 B 0,50 T 0,50

68

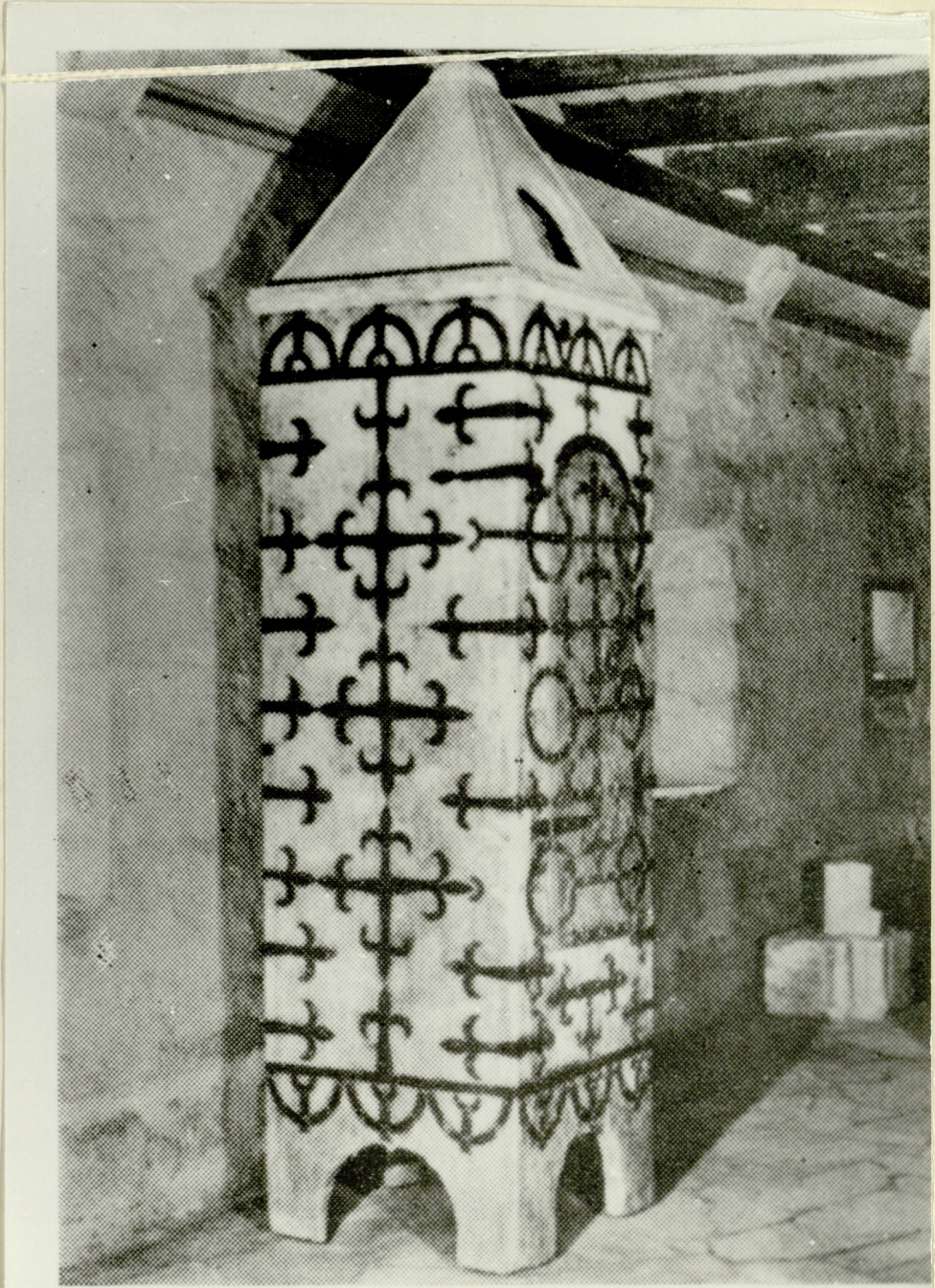

67

98

70

69

69